

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

PAP JÓZSEF: BAGATELLEK

VARGA ZOLTÁN HAGYATÉKI KISREGÉNYÉNEK
BEFEJEZŐ RÉSZÉ

ALEKSANDAR TIŠMA ÍRÓEGYESÜLETI
TÁBLAAVATÓJA

BORI IMRE: KÉT SZOMSZÉDVÁR –
LENDVA ÉS CSÁKTORNYA

SZELI ISTVÁN MEGEMLÉKEZÉSE
MORVAI ISTVÁN RÓL

SZOMBATHY BÁLINT: ÁCS JÓZSEF ÉS A TAKT
GEROLD LÁSZLÓ AZ ARACS FOLYÓIRAT
ELSŐ SZÁMÁRÓL

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2001

Október

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXV. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Kéziratgondozás:
Buzás Márta

TARTALOM

- Pap József: Bagatellek (versek) 1033
Varga Zoltán: Kötődés (próza, II.) 1039
Nagy Zsuzsa (Škofja Loka) versei 1053
Milan R. Simić: Katakuzináról, Jerina és a despota kedvencéről, valamint
Anasztáziáról, a káplán rokonáról (próza) 1057
Nagy Farkas Dudás Erika: Vers és próza 1062
Szűts Zoltán: A tüdő sarkában rekedt rossz levegő (novella) 1069
Géczy János (Veszprém) versei 1075
Dragan Jovanović Danilov: Ikonosztáz a világ végén (regény, VII.) 1081

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Kartag Nándor interjúja Szeli Istvánnal (II.) 1098
Bordás Győző: Nyolcvan év – hat évtizede a pályán 1104
Bányai János: Ó, azok a hatvanas évek . . . 1106
Serer Lenke: Lecke 1109

BAGATELLEK

P A P J Ó Z S E F

A MAGASZTOS CÉL

A cél, ha nem elérhető,
nem céloom nekem.
De hát, ha magasztos, a cél
elérhetetlen.
Bölcs volnék? Csak a mai nap
gondját vállalom.
Ehhez adjon erőt az ég
s minden hatalom!

AHOGY KOPOGOK ÍRÓGÉPEMEN

Ahogy kopogok írógépe
egy madár száll asztalomra.
A szemem sarkából figyelem,
hogy el ne riasszam.
Nem valami szemtelen veréb;
tarka a tollazata.
Nem követelődző, de nem is
tisztelegni jött: morzsát
csipeget asztalomról.
Talán azok közül való,

melyek naponta többször is
 ideröppentek a télen,
 amikor dióbélmorzsával
 traktáltam őket.
 Tőle ezt meg nem tudhatom,
 de látom, olyasféle – cinke.
 Most még egy pillantást
 vetek rá – ajaj, csak vetnék!
 Itt hagyott – elszállt.

KOMOLY TÖRTÉNET

Sáfrány Imre emlékének

„Ez egy komoly történet:
 – így a mókamester –
 le akarok feküdni
 s mit látok – már fekszem!”

KÖLTŐ ÉS KALAPÁCS

Hol mellé üt,
 hol fején találja
 kalapács a szöveget.
 Nemkülönben
 a költő is, midőn
 szóra szót fűzöget.

Költeményben
 nagy ritkán jön össze
 szándék és eredmény.
 Balga, aki
 néhány tollvonástól
 remekművet remél.

TÜSKE, TISZA, GYEREKEK

Lányom rendelőjében
(lelki zavarokkal küszködő
gyermeket gyógyít)
egy korai – még középiskolás
korában festett – Kelemen-képen
három társa a kisfiút
bámulja, amint egy fűzfa
alatt ül s jobb lábát
a bal térdén átvetve tuskét
piszkál ki a talpából.
Jól megszerkesztett állókép.
Visszafogott színek. Mögöttük,
szinte csak sejthetően, a Tisza.
Mezítlábasan tuskébe hágott –
azt igyekszik kipiszkálni a fiú,
s akkor folytatódhat a játék.
Arra várnak a társai.
A lányom is meg a kis betegek is
a messzi Brémában
elmélázva nézegetik a képet.

MIKÉNT A SZIKLA

A nyelvvel bűvészként és pazarlóan bánó
J. F. ama hétmérföldes versében egy helyütt
legalább kéttucatnyi ékes igével
magyarította madaraink nyelvét, énekhangját,
(a tékozlója, tobzódva szórja szavait!),
míg én, bár szívesen hallgatom kedves
szólamaikat, vagy dühöngök unalmas cserregésükön,
én legkevésbé a hangjukra, sokféle nyelvükre
összpontosítok. A jellemük érdekel, akárha
emberek volnának, a tartásukat fürkészem,
tolakodó vagy tartózkodó viselkedésüket, ahogy
hirtelen előttem teremnek, és közelről

rám meresztik gyanakvó tekintetük.
 A csőrüket csodálom, azt a mindentudó
 kicsiny szerszámot („fúr, farag, énekel . . .”
 azaz: csíp, csipeget, ás, váj, csókol,
 etet stb.), azt szemlélem visszafojtva
 lélegzetem, ha hozzám bátorkodnak.
 Mint a néma halakat is, melyek hallgatva,
 halnyelven beszélnek, de ismerem járásukat,
 vonulásuk irányát és a szándékukat is
 kiismerem – a kapásjelzőmről olvasom le,
 hogy ingerelni, bosszantani, csak kedvtelésből
 közelednek-e horgászhelyemhez,
 vagy vakmerő kapókedvükben. Gondolatban
 beszélgetek velük, mint a hangtalan komputeremmel.
 Gondolom – noha sikoltva jön világra –,
 az ember sem szócséplésre, hangoskodásra
 születik. Gondolatainak gyomlálgatására,
 szemlélődésre, eszmélkedésre, belső életét
 élni születik az ember. Miként a magának nyíló
 virág, a fa, mely zúg, s nyög is, ha vihar tépázza,
 vagy az örökléttel szótlan társalkodó szikla.

MI INDÍTHATOTT MEG

Mi indíthatott meg,
 hogy – fásult öreg –
 ma délelőtt egy adta
 gyöngédség vagyok!
 A szomjazó kert ilyen,
 ha nekisimul az eső.
 Szokásos mozdulataim:
 míg öltözködöm, tekintetem
 halott festő barátaim
 képeit pásztázza – Hangya
 lóidomára továbbra is
 puszilgatja lányos arcú lovát,
 Sáfrány Kislánya rámköszön,

kezében napraforgócsozor,
és idekint – június van –
az eresz alatt
fiókáit eteti a fecskénk.
Semmi új, mondhatnám.
S akkor lelem meg a lapot
(Párizsból küldte a lányom)
Wermeer Csipkeverőjével . . .
Végtelen ez a gyöngédség!
A felém vagy belőlem sugárzó.

ÖKÖRNYÁL, AVAGY A PÓK FILOZÓFIÁJA

A pók hosszú fehér
fonalat eresztett magából
nyúlósat
lebegőt

Ezúttal
nem hálót szőtt
melynek sarkából várja
áldozatait
maga is foglyaként

Hosszú utazásra alkalmas
fonalat
eresztett
és kilebegett rajta a nyárból

Egy másik nyárba

Egy másik hazába
melynek egyik csöndes zugában
majd megint hálót sző.

AZ ELVETÉLT VERS

Miféle szerzet vagy te, versem?
Már eleven, formás testet öltöttél,
amilyent álmomban, mikor arra kértelek,
ugorj át a boltba tejért, kenyérért,
s ha futja rá, füstölnivalót is hozzál,
hogy mérgezve magam kávéval, füsttel befejezzek,
lehántva rólad a maradék pátoszt, miegymást, és
ne feledd, újságot is vegyél a melléklet miatt.
De te elkószálsz, leállsz mindenkivel, fülelsz,
fürkészed a lapok szalagcímeit s fecsegsz is
összevissza, eldicsekszel, hogy majdnem kész vagy
s majd megjelenysz s nem akárhol ám,
hanem rangos folyóiratunkban.
Így érkezel meg, nem ismerek rád, kócosan,
feldúltan, csatakosan, kétes és kétségbeejtő
hírekkel – dehogyan jelensz te meg!
Be sem fejezlek most már, kitöröllek
gondolatomból: pillanatok alatt beszennyezett,
megfertőzött az utca, a reggeli hírek. Majd épp
azzal vesződöm, hogy tisztába tegyelek. Várhatod –
félreteszlek, abbahagylak, dossziéba zárlak:
sárgulj meg, érv be magadtól, nélkülem!
Majd elvállik, ki írja a verset,
ki álmodja bele a lelkét,
ülteti bele gondolatát.
Már azt sem tudom, mit akarhattam veled.
Mégsem doblak el, meglehet, alkalomadtán
előveszlek, fölidézek, újragondolok,
ha megérem, hogy elgondolkozzam sorsodon.
Mondd csak, vers, ha vers vagy is,
szabad és szuverén, mért teszed ezt velem?
Mért nem az vagy – ragyogó kerek alakzat –
aminek az éjjel álmomban megálmodtalak!

KÖTŐDÉS (II.)

VARGA ZOLTÁN

Persze, hogy a gének, persze hogy, merthogy mára divatba jöttek, manapság már a Matildnak is génjei vannak. Annak idején meg voltak a Papp családnak is, észrevétlenül ugyan, de működve, kifejtve a maguk hatását. Sokgyermekes kiskunhalasi tanítócsalád, anyádé, anyai nagyanyámé, „Anyus”-é, ahogy te hívtad. Számos nagybácsival és -nénivel, változatos sorsgyűjtemény, gyakran meséltél róla, akadt benne szabályszerű karriertehetség, hozzá illő pályafutással, nem utolsósorban Béla bácsi, a miniszteri tanácsos, aranyos, fehér szakállas, kis öregúr, aki később a gyógykezelésem költségeibe is beleszállt, s Pesten a kórházban is meglátogatott. És aki a legenda szerint többnyire a feleségétől tudakolta meg saját szándékát: „Mondd, anyukám, hogy is akarom én ezt?” Volt azonban az állományban Münchenben akadémiát végzett festő is, tehetségével arányos különséggel és bajor feleséggel, aki vendégként ebédhez ülve eredetéhez illően rémült meg – „Ach, das ist Gift!” – a levesestál halálos mérget sejtető magyaros pirosságától. De akadt tőmondattal elbúcsúzó is: „Nincs célja az életemnek”, üzent a húszéves „Jenő bácsi”, mielőtt a Dunába ugrott volna Pesten, hogyha jól tudom, a Margit hídról-e. Zoli bácsi viszont, akinél egyszer szarvasbögés idején is vendégeskedtél, harmincvalahány évvel öccse halála után, inkább a kötél mellett kötött ki, tettének magyarázatakor – lévén szó Esterházy Pál herceg államvédelem-macerálta egykori főerdészéről – úgy tűnik, a gének szerepét akár mellőzhetjük is. Ellentétben Sári nénivel, akinél a dolgok inkább belül történtek . . . nos, igen, az ő halálát – miután

„Anyust”, azaz Nagymamát alig valamivel előbb nem vártan látványos szerepsírással gyászoltam meg (úgy tudtam, a halottat siratni szokás), sokáig titkoltatok előlem, azt mondtátok, kórházban van, távozásának igazi okáról meg éppenséggel úgy szerezhettem csak tudomást, hogy egyik edénytörési sírógörcsőd során kitört belőled: „Istenem, hogy irigylem a Sárít, hogy ő meg tudta tenni!” Szegény Sári néni, akiért annyira odavoltam, és aki annyira szeretett engem, nemcsak nagynéném, de keresztanyám is, két nénéd közül a fiatalabbik, génkészlete alig különbözött tán a tiédtől; csak hát ő, megfelelő válsághelyzetbe gabalyodva, aktiválta is a magáét, míg te parlagon hagytad – vagy inkább hogy krónikusan fejtsd ki a maga hatását. Szerinted amiért „Nekem még ehhez se volt soha bátorságom”, ámde elképzelhető, hogy éppen miattam, vagyis az el nem követettnek ugyanúgy lehettem oka, mint akadály. Mindenesetre ezek a Papp-gének, igen, valahol mégis ők jelentik a gócot. Miután a család Zentára átférjezett elsőszülöttjében kerülnek tovább. Maguk mellé társítva a másik készletet, azét a sváb származású, fiatal, latin–görög szakos tanárét, aki eredetileg lelkésznek készül ugyan, ámde hitbeli elégtelenség miatt idejében szánja még rá magát a pályamódosításra. Hogy utóbb már szabadkőműves is legyen, sőt Ady-kedvelő és –értő is, aki nem átallja gyermekeit zsidó elemibe íratni – indoklása szerint amiért az ott nyújtottak szintje messze meghaladja az állami népiskoláét. Miután végzett tanítónő hitvese, vagy talán még ifjú araja, merész kérdéssel fordul hozzá: hol távoznak a világra születő, új emberkéek anyjuk testéből. Számomra és a te számodra is egyaránt alig hihetően, ámde jellemzőjeként annak az édesanyád örökségét képező prüdériának, amit Schmidt tanár úr „felvilágosult abszolútizmusa”, noha leányai fülcimpájának barbár átfúrását sikerrel akadályozta meg, végül mégsem tudott legyűrni. Vagyis hát ez volt az a környezet, az a miliő (nagyapám feltehetőleg ismerte Taine-t), az a családi fészek, ahová végül is negyedikként s utolsónak érkeztél. Mert a sorrend itt nagyon is fontos. Ahogyan az sem éppen elhanyagolható, hogy te, miután az előtted színre lépők szabályszerűen kétévenként követték egymást, te négy évvel Sári néni után következteél, állításod szerint bajnak csak. Pedig a baj talán nem is benned volt, vagy részben csak, inkább abban, hogy a „kicsi” éppen te voltál. Legfőképpen néneidhez viszonyítva; mivel a testvéri négyes egyetlen hímnemű tagja, a nálad nyolc évvel idősebb Pali bácsi, valójában nem sok ügyet vetett rád. Ellentétben a

magát utóbb Gittává előléptető Mancival meg Sárrikával, akik nem is minden művészi hajlamtól mentesen készítenek kiegészítő tárgyakat a bababútorodhoz: kartonpapír zongorát, bébipúderes dobozból kályhát, vagyis miközben neked babáid vannak, te az ő babájuk vagy, gyámkodnak feletted, mindent jobban tudnak tenálad. „Hagyd, majd inkább én”, szavakat vesznek ki a szádból, tárgyakat a kezedből, nehogy véletlenül rosszul mondd vagy összetörd őket. És hát Mancika tényleg gyönyörűen fest, arc-, szent- és tájképeket, csendéleteket telepít át színes levelezőlapokról vízfestékekkel szitaselyemre. „Ügyes, ügyes, de csak másol”, csóválja a fejét a Zentára látogató festőnagybácsi, ám Mancika ezután sem meri elszánni magát a biztos talajtól való elszakadásra. Sárrika még a fényképek tanúsága szerint is a legcsinosabb hármatok közül, eleven, sokszor csípősen szellemes, de érzésekkel, melegséggel telített is, „kitűnő anya- és feleségtípus”, állapítja meg róla egy grafológiai jellemzés, bár hogy ilyen jellegű elhivatottsága, attól tartok, éppen éteri szublimáltsága miatt képtelen kiteljesedni. Végzett tanítónó lenne ő is, de a délszláv királyságban hiába vár kinevezésre, így a helyi takarékpénztárnál helyezkedik el, később, Zenta kéréséletű visszacsatolását követően vállal állást csak, jobb meggyőződése ellenére engedve csupán a nemzete iránti kötelességtudatára apelláló rábeszélésnek – hogy erejét meghaladónak érzett feladatába végül is beleroppanjon. Ámde nővéreid a maguk idején nemcsak becézgetnek és gyámolítanak, hanem bosszantanak is, jól elhelyezett szúrásokkal pulykaméreg-lövedékeket ugrasztanak ki belőled, alkalmasint megtorlásaként is a szigorú anyai rendelkezésnek: „Elmehettek, de csak ha viszitek a Bözsikét is!”, „Én nem tudom, miért öröm így bosszantani a kisebbet”, jegyzed meg utolsó éveidben többször is vagy nyolc évtizedre visszatekintő utólagos nehezteléssel. Pedig mindkettőjüket mindvégig magasan magad fölött érzed lebegni, mintha te sikerületlen vakarcs lennél csak, akinek már nem jutott semmiféle tehetség. Mindenesetre tizenhat évesen, hatodikosként váratlanul azzal álltál apád elé, hogy semmi kedved a további tanuláshoz, inkább kimaradnál a gimnáziumból. Ki, mert úgy érzed, nem megy. Mert bármennyire átmenő osztályzatot kapsz is, mintha anélkül jutnál hozzájuk, hogy a megtanultakat meg is értenéd, magolsz papagájként, felelsz, ha felszólítanak, idejében még, mielőtt a bebiflázott anyag elpárologna. És ebben még igazad is lehetett talán. Miközben eszedbe sem jutott megkérdezni magadtól vagy bárkitől, nincsenek-e ezzel így

mások is, nem ugyanígy érettségiznek-e le, szereznek diplomát, doktórátust, lesznek orvosok, jogászok, mérnökök, bank- és gyárigazgatók, miniszterek, vagyis ha mindennek ellenére volt benned egyáltalán valami rendhagyó és nem átlagos tulajdonság, hát az épp ez volt: hogy ti. az „értés”-nek ezt a hiányát észrevetted magadban. Mindenesetre a fekete zsinóron függő csíptetőt viselő, kopasz és szigorú szemöldökű kis latin-tanár beletörődött, hogy harmadik leánygyermeke érettségi nélkül maradjon, beleegyezett, hogy varrni tanuljál. Rád meg a munkahelyi légkör, a kevésbé „úrilányos” környezet viszonylagos szabadszájúsága mintha kedvezően is hatott volna. Megkímélve a szabad döntés kényszerétől, vagy inkább elodázva azt; és hát te rendes kislány voltál, pontos, szorgalmas, csináltad, amit kellett, minél kevesebb önállóságot követelt a feladat, annál inkább örömmel. Mert amikor már magad kezdtél dolgozni . . . „Istenem, hány éjszakát átsírtam!”, mesélted erről. Főleg a reklamálásokat érezve katasztrófának. Híján minden olyan tulajdonságnak, amely lehetővé tette volna számodra, hogy már a ruhapróba első pillanatában „Mintha ráöntötték volna!” kiáltással ünnepeled magad, miközben a hibát nagyon is látod. Úgyhogy talán épp ezért, dehogysis, inkább ennek ellenére, hogy tudtad magad a család eligazító keze által, na meg a fenti rokonság segítségével Pestre irányítani: szakmai jártaságod növelése érdekében elhelyezni egy bizonyos Kondor Ibolyánál, akinek divatszalonja az idő tájt előkelő intézménynek számított. Nem túl nagy meggyőződéssel utaztál föl, de aztán úgy alakult, hogy az a hét vagy nyolc (ugye, nyolc?) hónap, amit odafenn töltöttél, életed legfelhőtlenebb szakaszát jelentette számodra. Mivel Pesten is ott voltak ugyan a rokonok, el is mentél hozzájuk, de hát te szegény voltál és vidéki, sőt „megszállt terület”-re szorult is, nem hiányoltak, ha ritkán jelentkeztél csak. Inkább egy bizonyos Emmi nénivel és családjával barátkoztál össze, aki a Lövház utcában lakott, ha jól tudom, nála béreltél hónapos szobát, ám a kapcsolat eljöveteled utánra is fennmaradt, a néni zöld tintával frott leveleire ma is emlékszem. Vagyis többnyire velük, a náluk megismert társasággal tartottál, de gyakran mentél színházba, operába egyedül is, kíséret nélkül. Ekkor láttad a Szent lángot Varsányi Irénnel a főszerepben, meg Máraitól a Kalandot, Zilahytól A tábornokot, Herczeg Ferenctől a Lánchidat, nem mintha nem vádoltad volna magadat utólag e téren is súlyos mulasztásokkal. Gounod

* Faustja miatt például: mért is nem volt bátorságod érte hét pengőt adni?

De hát ezért sem tartoztál számadással senkinek se, úgyhogy bár gyakran voltál egyedül, inkább függetlennek érezted magad, mint magányosnak. Emiatt is váltál végérvényesen a nagyvárosi életforma kedvelőjévé: nem ütköztél lépten-nyomon ismerősökbe, ritkán kellett bárki köszönését fogadnod, ritkán voltál kitéve ellenőrző tekinteteknek. Kondor Ibolya szalonjának kivételével legalábbis, ahol egyébként keveset, úgy érezted, ijesztően keveset tanultál csupán; emiatt is érezted a fenntartózkodásra kiszabott idő leteltének közeledtét egyre inkább fenyegetőnek. Meg ahogy a harmadik emelet magasságából lepillantottál rá, ugyanezért láttad a Lövház utcai bérház világítóudvarát is hol megsemmisítően szédítőnek, hol bizonytalan kimenetelt ígérően elégtelennek.

De azért hazatérve sikeresen letette a mestervizsgát is. Hogy utána mégis inkább segédként Kikindán vállalj munkát; ott futottál össze apánkkal, ahová ő nem sokkal előbb Versecről került át, s foglalta el mint fiatal kertésztechnikus a város főkertészi állását. Első és egyetlen fiaként egy pár évvel gyermekének világra hozatala után tüdőbajban (vagy ahogy annak idején, amíg lehetett, mondták: tüdőcsúcshurutban) elhunyt szlovák (annak idején: tót) polgárlánynak és egy kurtanemesi eredetű, grófi tisztartó családjából származó fiatal postahivatalnoknak, aki az első világháború második évében halt meg – mellhártyagyulladásban ugyan, de mivel az adott időben katonaként állt a hadiposta szolgálatában, hősi halottként tartották számon. Fia tehát tizenegy évesen elárulva maradt mostohájára, aki túlságosan fiatalon jutott hadiözvegyi sorsra ahhoz, hogy ne lett volna időnként víg özvegyé is. Úgyhogy szegény Ómamánk, szegény Wertz Marcsa, akinek apánk szerint nem a legjobb híre volt éppen. Némileg tán szerencséjére is apánknak, aki a reáliskolában a verseci főkertész fiával került egy padba és szoros barátságba is – annyira, hogy a szülői megismerkedés esedékké válásakor előre is balsejtelmek gyötörték, s mint hamarosan kiderült, nem is hiába. Bár utóbb a helyzet inkább a javára fordult: alkalmasint ugyanis éppen e tartósnak bizonyuló gyengéd szálon múltott nem csupán a pályaválasztás, de a főkertész atyaián eligazító támogatása is erre utal. Lekötelezőnek mondható is tán – kár, hogy apánk nem volt hálás természet: mindennek ellenére sem volt hajlandó a család nála négy-öt évvel idősebb, de állítólag „klasszikus műveltségű” lányát elvenni. Annak ellenére sem, hogy saját bevallása szerint is éppen ez a kamaszéveikor kezdődő főkertészi pártfogás óvta meg a zülléstől. Ám e

kissé labilis háttér folyamánya volt egy fajta gátlásosság is, férfiasnak tetsző visszafogottság a gyengédség kifejezésre juttatásában. Ami mintha tőled se lett volna idegen éppen, amiért is elképzelhető, hogy ez is összehozó szerepet játszott. Viszolygásokat a nagy szavaktól, a banalitástól. Na meg egészen fiatalok se voltak már, apánk huszonkilenc, te huszonhat, nem hűjával éppen minden olvasottságnak s ízlésnek sem, erre vall legalábbis, amit az eljegyzésekről meséltél: hogy amikor apánk kezében a jegygyűrűkkel az ékszerboltból kilépett, egyiketeknek se lévén kedve ünnepélyesen csókváltásos családi nagyjelenethez, indítványodra azokat ott, az utcán nyomban föl is húztátok. Ám azért te meglehetősen sokáig bizonytalan voltál még tulajdon szándékod felől, sőt egy kéthetes tengerparti sátortáborozáson még Mlinibe is leutaztál, már-már a kilátásba helyezett szakítást is komolyan megkockáztatva. Ki tudja, meddig tétovázol még tehát, ha a huzavonát megunó atyai szó válaszút elé nem állít: dönts el végre, mit akarsz – iparendélyt kiváltani vagy férjhez menni. Mire te . . . Rendben van, lehetett ez szerelem is, ám ha az volt, nagyon is egerútként jött. Csakhogy a mind fenyegetőbb közelségbe kerülő műhelynyitást elkerülhesd.

Mert említhetnék egyebet, és szintén csak a hallomásból ismert idők-ből. Rettegésedet a családtól, ha például „Anyus”, vagy „Apus”, vagy testvéreid valamelyike készült hozzátok, később már „hozzánk”. Rendben találnak-e mindent, főleg apánkat, aki nem volt ugyan iszákos, de absztinens sem. Ami téged inkább közvetetten zavart csak: Schmidték steril normáinak tükrében. Akár még Mancsi nővéred meddő pedantériájának tükrében is, mert ő glédában sorakozó tárgyakat volt képes elviselni csak. „Nátatok mindig úgy néz ki minden, mintha költöznetek”, jegyezte meg egyszer szókimondó ártatlansággal. És bár apánk inkább volt lendületes, mint pedáns, aki szakmájában sem annyira a virágokkal való pepecselést szerette, inkább a parkosítást, a fásítást, az erdősítést, legkevésbé pedig azt, ha otthon könnyek fogadják. „Az ember hazajön, és itt ez a keserves arc”, panaszkolta többször is már felnőttkoromban, egyre inkább telve aggodalommal. Mert aggódott, igenis aggódott, emiatt is segített annyit, miközben te . . . mintha csak azért is vigasztalhatatlan kívántál volna maradni. „Ha te nem lennél, talán már elváltam volna”, mondta nekem több alkalommal. Amit aztán, mikor egyszer nagyon kiborítottál, dühömben a fejedhez vágtam. Attól tartok, tényleg sikerrel, tudva, hogy a házasságotok alapjában véve jónak tartod. Mert,

ugye, az is a veszekedés lélektanához tartozik, hogy amit ilyenkor mondunk, többnyire a fájdalomkozás reményében mondjuk egymásnak. Ma már persze sajnálom. Legalább annyira, mint te, amikor jóval a halála után már „elárultad” apánkat. Ne haragudj, te mondtad így, nyilván mert annak idején megígérted neki, hogy erről nekünk, öcsémnek és nekem, soha nem fogsz beszélni. Arról, aminek hallatán nemcsak megértettem apánkat, hanem egyfajta elégtételszerű örömet is kezdtem érezni. Amiért szépasszony-barátnőd, Lili néni nálad kétségtelenül kevésbé volt rendes, de lelkesedni tudó és életszerető, kellőképpen felzárkózott, de kellőképpen lendületes is egyben. Miközben neked mindig is megvoltak a magad sírók napjai, ok nélküliek, „úgy általában csak”, amint mondtad. Vagy amiért „most már csak gyorsan ölő méregre lenne szükségünk”, csak amiért hónap közepe van, de már egy vas sincs a háznál. Mert ilyenkor jöttél és mentél, csináltad, amit amúgy is csináltál volna, csak éppen vörösre dagadt orr, potyogó könnyek kíséretében. Ne csodáld hát, ha gyűlöltelek emiatt, attól tartok, nem is egyedül, hanem apánkkal és öcsémmel együtt. Csak hát ők elmehettek, nekem viszont maradnom kellett. Itthon, a „Halkan Sírók Poklában”, amely intézmény különben egy Tibetről szóló könyvben szerepelt az imamalmaikat pergető derék lámák vagy húszféle poklának egyikeként, s éppen miattad töltött el különös iszonyattal, akárcsak egy ifjúsági regénynek az a részlete, ahol valamilyen családi tragédiát követően anya és fia estéknként az ágyban „álomba sírják magukat”, na nem, ezt még olvasva is szörnyűségesnek éreztem, észbontónak, megvadítónak. „Együttlásra az én részemről ne számíts! Ez legyen világos!”, mondtam a minap is neked. Nem mintha abban a bizonyos tibeti tárgyú könyvben a „Kétségbeesetten Zokogók Pokláról” ne esett volna szó, ami nálad, hála istennek, sohasem otthonunk porig égése miatt került adásba, hanem, mondjuk, egy kancsó összetörése következtében. Ami miatt állítólag sajnáltad, hogy nem voltál képes szegény Sári néniről példát venni. Vagyis a vészkiárat kísértése mindig is ott lapult benned. Formás kis családi tragédiával kikerekedni is készen, mert ilyet te máskor is mondtál. Apánknak, amikor az onkológiáról már hétvégekre került haza csak. Hogy minekünk, hármunknak (mivel öcsém rég nem volt már a háznál) valahogy együtt kéne meghalnunk. És hát, a jóistenit, ezt azért mégsem érdemelte meg tőled! . . . Meg egyáltalán! Ezek a te hajtépős őrzöngéseid, sokszor megmagyarázhatatlan robbanásaid! Hogy a Katica, valamikori,

különb en kedvelt szolgálónk, mért nem jött reggelizni, vagy mit tudom én . . . mintha bizony nem állt volna jogában nem reggelizni . . . Igen, igen, jól mondod, valóban sok mindent megjegyeztem magamnak. Gar madáját az eseteknek, amelyek most valóságos regénnyé állnak össze bennem, vaskos regénnyé! Regényfolyammá! . . . Tudom, tudom! Nehogy azt hidd, nem tudom, mivel tartozom! Ha egyszer mindenben segítségre szorultam. Úgyhogy te szüntelenül „ministrálhattál” nekem, hogy apánk szavát használjam. Túl a legalapvetőbb életfunkcióimon, hogy azokról ne is beszéljünk. Mert hoztad a „tisztá papírt” is. Ceruzát, radírt, színesceruza-készletet, víz-, tempera-, majd olajfestékeimet aszerint, melyik fokánál tartottam éppen annak a tévedésnek, amelyben a hozzám hasonlók gyakran osztoznak: azt képzelve, hogy a világ feltétlenül az ő remekléseikre kíváncsi, s nem érzékelve, hogy éppen a korlátozott mozgási lehetőség lesz kibontakozásuk legfőbb akadályává. Na és mi minden egyebet is tettél még? Idejében „hozva” az irodalmat is, írástudatlan ártatlanságom korában is már, szépen és tisztán olvasva föl, legfőképpen persze meséskönyvekből, mindenekelőtt Andersenéből, legkedvesebb meséje a Hókirálynő volt, ezt többször is elolvastattam, A rendíthetetlen ólomkatonát és A csúf kiskacsát is akkor ismertem meg s Az elátkozott hattyúkat, nem kevésbé Mark Twain Koldus és királyfiját, na meg Paulini Béla Szikra Lőrinc kalandjai című könyvét, amit apánk olyan hülyeségnek tartott, hogy a jelenlétében nem is mertük többé olvasni. De sokat olvastál föl a Színházi Élet gyermekmellékletéből, a Kis Színháziból, egyebek mellett egy cirkuszi tárgyú folytatásos gyerekrege nyt is, amit szintén újra kellett olvasnod – kínod – kivéve a végét, mert nem tetszett: arról lévén benne szó, hogy a házasság révébe bevező két főszereplő végül is kilép a cirkusz kötelékéből. Volt azonban egy két kiskutyáról szóló könyvünk: Ripsz és Ropsz, így hívták a kutyákat, jól emlékszem rá, mikor hoztad, celofánba csomagoltan, makulátlanul, fedelén fehér alapon a két kiskutya képével . . . és hát ez a kezdet volt csak, aztán jött a folytatás, meg a folytatás folytatása is, hiszen később a szövegeimet, azokat is te kopogtad le, jól beletanultál, nyolcvanon túl is csináltad még, sőt büszke voltál rá, kár volt annyira keseregned, ha melléütöttél. De főleg ne féltél volna. Különösen, ha regényírásra vetemedtem. Vagy ha a fonalat veszítetted el, ami könnyen megeshik gépelés közben. Mert, istenem, mi is lesz ebből? Kit érdekel ez? Ki fogja ezt mind elolvasni? . . . Vagyis, ha tudnám, mennyire sajnálsz.

Amiért ennyit dolgoztam, és . . . De igen, majd meg fogom látni. Képes voltál sírva fakadni . . . És hát megláttam, te is megláttad, szerencse, hogy nem hallgattam rád . . . Mert amit te az egyik kezeddal adtál, a másikkal – már megbocsásd – mintha csak elvetted volna, nem akarva, de mégis, a te örökös szorongásaiddal, lelkizéseiddel, „idegcirkuszaiddal”. Vagyis a te „innenső”, „fényes”, „reprezentatív” és „érvényes” oldaladnak mindenképpen volt egy roppant fonákja is, mindenre árnyat vető, mindent elsötétítő. Elrontva a „barátságunkat”, amiről egyszer beszéltél. Így, igen, mert egyszer, nem tudom, emlékszel-e rá, de én igen, szóval egyszer te, méghozzá a jelenlétemben, valakinek azt mondtad, hogy én neked nem csupán a fiad vagyok, de a barátod is, és akkor én ezzel nagyon is egyetértettem. Ám azóta . . . De hiszen te mondtad nemrég! Hogy egy olyan elviselhetetlen teremtetést, amilyen te vagy, talán már nem is lehet szeretni. Így, igen, pici mamám, ez bizony így volt! Pici mamám, igen, ezt egyébként mintha szeretted volna. Mármint ha „pici mamám”-nak szólítottalak. „Hát pici, az igaz”, mondtad ilyenkor joggal, hisz százötven centinél virágkorodban is alig voltál magasabb, testsúlyod meg többnyire negyvenöt és negyvennyolc kiló közt ingadozott csak. Pedig volt ebben a megszólításban valami fölényeskedő, netán lekezelő mellézköngye is, ingerültséget palástoló álgengédség, amihez főleg olyankor folyamodtam, ha úgy éreztem, hiába próbálok megmagyarázni valamit, ám mégse kívántam begorombulni. Vagyis ez a „pici mamám” nem feltétlenül volt őszinte, vagy inkább . . . nos, igen, nem mindig volt az. Legalábbis nem annyira, mint az a bizonyos „Igazi Mama” annak idején, de hiszen tudod . . . Már hogyan tudnád. Amikor értem jöttél, én meg ezzel köszöntöttelek kétévesen, Zentán, hiszen ott valóban kétévesen, öcsém születésekor voltam, ám akkor semmiképp se te vittél haza, nyilván Sári néni vitt oda is, meg vissza is, ezt követően vezettél be öcsémhez. „Hihi!”, mondtam állítólag ennyit, nem többet, miután a gyermekkocsi mélyén megpillantottam. Nem mintha nem reagáltam volna le érkezését később a szokásos módon is, orvul bele-belecsípve, ha senki sem volt a közelben: csak mert olyan érdekes volt, ha sírni kezdett, homloka közepén egy nagy, ennek két oldalán pedig több kis ránc is képződött. Akadt rajta azonban más érdekes is, pelenkázás közben például, amikor is a lábából „házat csinált”, azaz hátán fekve s két lábát felfelé tartva talpait úgy illesztette össze, hogy a lábai által közrefogott tér számomra házvégget, oromfalat látszott formálni. Miköz-

ben még hasznos is voltam: két ujjam közé csippentve, de magamtól finnyásan eltartva én vittem ki a szennyes pelenkát a szobából a konyhába, ahol a megfelelő sarokba dobtam. Feltehetőleg az „Igazi Mama” előtt is már, s utána is még egy ideig, vagyis azután, hogy Versecről visszajöttem. Nem Zentáról tehát, hanem Versecről, ahol azt tanultam meg, hogy a hegyek eleinte kékek, ám ha közelebb jönnek, zöldek lesznek. Versecről, Ómamától, akiről sokáig nem tudtam, hogy apánk mostohájaként viseli az Ómama címet. Vagyis az a bizonyos „Igazi Mama” Versecen volt, valószínűleg nyomban azután, hogy felismertelek, ahogy a szobába léptél. Ott, igen, egészen biztosan, még ha „pontosan emlékszem”-et nem is mondhatok, mivel te többször emlegetted az esetet, nyilván mert kedves volt a számodra. Hogyne, hiszen akkor örömteli felismeréstől lelkesült, tágra nyílt szemű mivoltomban nem én láttam magamat, hanem te engem. Amiért is, bár úgy tűnik, mintha emlékeznek, ha nem mesélsz az esetről, nem biztos, hogy emlékeznek is. Mármint arra, hogy rád ismerve „Igazi Mama”-ként határozzalak meg. Miközben annál inkább emlékszem rád, ahogy megjelentél ott, Versecen, egyebek mellett a blúzodra is: halványzöld, kötött blúz fekete gombokkal, sok apró gombbal, gömbölyűvel, sűrűn egymás mellett úgy, ahogy a lengemagyar lajbikon szokott lenni, de fekete a szegélye is alul, a nyaka körül meg az ujsa végén, valószínűleg ugyanúgy a rózsaszínen is. Mert volt egy hasonló blúzod rózsaszínben is. Vagy inkább tán rozdszínben, mert jóval később, azaz kerekre kerülésem után már, séta közben elveszítettük: alighanem feketére festeni vitted volna a hirtelen ránk szakadt kettős gyász miatt (Nagymama, majd Sári néni), és hát az újságpapírba csavart, henger alakú kis csomag ott volt előttem a gyermekkosziban az ölemben, ám aztán már sehol sem volt. Kellőképpen meg lett siratva . . . Vagyis hát igen, ezek azok az ellenőrizhetetlen emlékek, amelyekről nem tudható, mennyi bennük a személyes, a közvetlen, s mennyi a hozzáésem nyomán életre kelő. De élnek bennem vitathatatlanul igaziak is: jobbára foszlányok, néhány képből állóak, egymástól elszigeteltek. Kétesztendő koromból valók, zentai vendégszobám idejéből, amikor otthon küszöbönálló öcsém számára volt a terep fenntartva. Elvileg a húgom számára is, sőt! Mert hogy öcsém eredetileg kislánynak készült volna, s egyben Klárinak is apánk mostohanagyanyja tiszteletére, akit apánk nagyon szeretett. Talán amiért hosszú időn át, gyerekként és kamaszfiúként az ő főztjét ette. Emiatt

is volt a gyakran ismételt „Az én öreganyám ezt úgy csinálta” sokáig összehasonlítási alap szemben a te főzötteddel: nem mindig példakép is egyúttal, így a szilvás gombóc esetében sem, mivel „öreganyám” gombóca öklömnyi volt, belül ragadós és nyers, amiért is apánk tőled tanulta csak meg, hogy a szilvás gombóc tenisz- vagy pingponglabdányi is lehet, közepében, azaz a kellőképpen átfőtt, egy-két centi tésztaréteg alatt kimagozott szilvával. Ám ami a „pajslit”, szalonképebben a savanyú tüdőt illeti . . . nos, úgy is finom, ahogy te csinálod, de . . . ezenkívül apánk németül is tőle, az „öreganyjától” kezdett tanulni, tőle, aki végül is a „karjai közt” adta ki a lelkét. Gyakran emlegette ezt, ámde sosem kérdeztem meg tőle, hogyan is történt. Egy azonban bizonyos: ez az ötgyerekes sváb asszony, aki apánk számára a valóságos nagyanyát jelentette, miközben a jelenlétével ő három vér szerinti, de távol levő unokát pótol, mindenképpen megérdemelte volna, hogy öcsém, ha történetesen lánynak születik, a Klára nevet viselje . . . Mindenesetre nekem emiatt az új jövevényre váró otthoni helyzet-miatt egy macskaugrásnyival odább, zentai nagyszüleimnél kellett megtanulnom – egyebek mellett – libát és kacsát különböztetni meg egymástól. Pontosabban azt, hogy ezek között a többnyire fehér, árokparti szárnyasok között vannak kisebbek és nagyobbak, rövidebb és hosszabb nyakúak. „Dehogy libák, kacsák!”, hallom szinte ma is nagyapám hangját. Kézen fogva vezetetten sétáink során, miközben valahányszor ilyenhez értünk, el nem mulasztottam volna a kapuk alól kivezető vízlefolyók feletti vaslapokat erőteljes lábdobogással meg-megzörgetni, némi csalódással véve tudomásul, ha az vaslemez helyett tompa hangú fadeszékának bizonyult csupán. Na igen, az efféléket semmiképp se mesélhette senki se nekem, s másnak én se meséltem. Ahogyan azt sem, hogy (itt, a zentai öreg házban) kezemben egy meghámozott és felszeletelt almával nagyanyámtól indulok ki a szobából, ki a kertbe a hosszú, keskeny előszobán és a verandán át, mielőtt tenyerem sárral kirajzolódott vonalaira bámulnék kétségbeesve. „Gyere vissza, kapsz másikat”, ér utol a nagyanyai hang, csakhogy „De nekem az kell!”, hirdeti néhány pillanatig még dühös bögésem, csak amíg a „másik”-ról ki nem derül, hogy valóban pótléka lehet orrabukásomkor beszenyezett almámnak . . . Nagyjából ennyi lenne hát kétésztendős korom Zentája. Szemben két és fél, hároméves korom Versecével. Itt belém rögzült emlékeim ugyanis már folyamatosabbak, összefüggőbbek. Még ha nem is nagyon tudom, mit is kereshet-

tem Ómamánál ott, Versecen, viszonylag hosszú ideig, merthogy a karácsonyfa képe is feldereng, de a húsvéti „nyuszifészeké” szintén, amiért is vagy egy huzamosabb ideig tartó vendégeskedésről lehet szó, vagy több rövidebről, mindegy, ezt már aligha rakhatom össze. Ellen-tétben Ómama lakóházával, a Siker (Schicker?) házzal, amely komplett egészsé áll össze, felülnézetben is, helyrajzszerűen, típusaként a kisvá-rosi földszintes bérkaszárnnyának. Mert az udvar minden bizonnyal a bérbeadhatóság szempontjától vezérelve volt minden oldalról körülépí-tett. Kinek-kinek társadalmi és anyagi helyzetéhez illő lakással, Óma-mámmal az élen. Mivel az első számú lakás, a nagy, boltozatos kapualjtól befelé menet jobbra eső, az övé volt, előtte némi virágoskerttel, két, de talán három szobával, valamint egy furcsán szabálytalan alakú, talán öt-vagy hatszögű konyhával is, melynek különlegességét egy, a helyiség közepén álló, emlékezetem szerint sárga oszlop még csak tovább fo-kozta. Ómama szerint főleg arra alkalmasan, hogy főzés közben neki-támaszkodva megpihenhessen. Már amikor főzött, mivel az ebédet többnyire az utca túloldalán álló, nagy kéményű sörgyár kifőzdéjéből hozta, főzés helyett inkább kézimunkázott, hímezett, keresztöltést csinált, recsecsipkét készített, olvasott, rádiót hallgatott vagy barátnőihez, ismerőseihez ment „vizitbe”, amint mondta. Vagy csupán átment Böske nénihez, régi, leánykori, de vénlánynak megmaradt barátnőjéhez, a kapubejárattól balra eső, de az övénél kisebb és szerényebb, második számú lakásba. Ahol Böske néni kívül még annak albérlője (s Ómama későbbi közlése szerint szeretője), Szablin bácsi is lakott. Ez a Szablin orosz emigráns volt, Böske néniel és Ómamával németül beszélt, magyarul természetesen nem tudott, de valahányszor színre lépett, tenyerét elem tartva „nagy pacsik” adására szólított fel, ezért kedveltem. Későbbi állítás szerint „nagyon előkelő” volt, valamikor a cár szárnyseg-gédje. És hát valóban: Maurice Paléologue A cár országa a nagy hábo-rúban című könyvében egy helyen a cár szárnysegédjeként csakugyan ezt a nevet említi. Ámde Szablin bácsi nem egyedüli tartozéka Böske néni-nek; ott van még a két kutyája is: Médi és Foxi. Miattuk nevezem Böske nénit egyszer „kutya néni”-nek, voltaképpen „kutyas néni” he-lyett, ámde képtelenül ezt Ómamával meg is értetni. Emiatt is kell bocsánatot kérnem Böske nénitől. No meg amiért Ómama nem szereti a kutyákat. Annyira nem, hogy a „kutya” szót a megvetés és az undor olyan tömény vegyülékével kimondani rajta kívül senkitől sem hallottam.

Illetve hasonló intenzitással ugyancsak tőle „Pizkos Paula” nénit emlegetni még, azt a széltépetten kócos, slamposan slafrokos asszonyt, aki Böske néni mögött, az udvar bal oldalon húzódó, az utcainál alacsonyabb épületben lakott, és akinek macskái voltak. Négy-öt is tán, éhesek és torkosak, idegen lakásokba is belopózkodók, készen a terített asztalról is bármit elcsenni, állítólag csirkecombot is hozva gazdasszonyuknak, aki azt, ugyancsak állítólag, jóízűen el is fogyasztja. Lakásával szemben, az udvar túloldalán hasonlóan alacsonyra töpörödött viskó Pintér néivel: sovány, feketeruhás-kendős öregasszony, de olykor van egy velem nagyjából egykorú, Laci nevű unokája is. Kezéből egyszer egy söprút próbálnék meg kiragadni, nem emlékszem, milyen sikerrel. Lenn, az udvar végében Lochék laknak: öreg házaspár, Loch bácsinak asztalosműhelye is van, szüntelenül ablakrámákat készít – itt szeretek lenni a legjobban, elnézni a gyalu nyomán tekeredő forgácsot. Itt, ahol a ház másik, ugyancsak fedett bejárata (vagy ez esetben inkább kijárata?) is megtalálható. A szegényesebb, és egyben szegényesebb utcára nyíló.

Ennyi lenne hát a kép, amennyire tőlem telik, nagyjából komplett.

Ide érkezel meg halványzöld blúzban.

Itt hangzik el az „Igazi Mama” is.

Itt, de nem mindjárt.

Mert előbb a Médi . . . a Médi, igen, Böske néni kutyája. Mivelhogy érkezéskor, néhány pillanatig legalábbis, éppen „a Médi” volt fontos. Méghozzá a te meséd szerint. Úgyhogy én most így, utólag illetve össze a cserepeket, valahogy úgy képzelem magamat, hogy valahol fenn, az Ómama lakásajtaja előtti kis teraszon állok, jobbra a kaputól, legfelső fokán a felfelé vezető négy-öt lépcsőnek, ahova „a Médi”, rövid szőrű állat, valószínűleg korcs, fehér alapon fekete vagy sötétszürke foltokkal, éppen akkor fut föl, vagy pár pillanattal előbb, semhogy belépsz a kapun. Én meg elkezdek kergetőzni vele, vagy . . . mindenesetre az adott pillanatban csakugyan a Médi lehetett érdekes a számomra. Amiért elképzelhető, hogy azután ismertelek csak föl, hogy a vizionlátási jelenetre szelesen belerontó kutya elűzetett mellőlem. Feltehetőleg Böske néni erőteljes parancsszavára. Hogy most már az „Igazi Mama” jöhessen úgy, ahogyan . . . Ám azért a kép így is hiányos, sehogyan sem akar komplett és összefüggő egészé kikerekedni. Főleg amiért nem igazán hihető, hogy csak úgy, váratlanul érkezted volna, ne lett volna jövedeled előre lelevelezve, netán sürgönyileg jelezve. Persze, hisz nyil-

vánvalóan vártunk is, ám ha így van, miért nem mentünk ki eléd? Ki, akár egészen az állomásra. Vagy tán mentünk is, csak . . . elképzelhető, hogy Ómama ment is, de a könnyebbség kedvéért nélkülem, engem viszont Böske nénire bízott. Na meg minden kutyaellenessége mellett is a kutyaíra, hagyva belefeledkezni a velük való játékba, úgyhogy . . . Vagyis hát legyen, így legalább a „Médizés” is kellőképpen aládúcolható lesz.

Úgyhogy az a bizonyos „igazi” ezután következett csak. Nem is rögtön, s nem is ott kinn, a teraszon, hanem odabenn, a szobában. Alkalmasint négy szemközt. Amikor a találkozás első, felpörgetett eufóriája már lecsillapult, bensőségebb szintre higgadt. Elképzelhető, hogy a valóságos helyzetfelismerés ekkor, igen, éppen ekkor kattant be. Hogy hát tényleg: „Igazi Mama!” Lehetséges, hogy nem is önerőből fakadóan, elvégre akár Ómamám is említhette nekem, hogy a Mama, az „igazi” Mama fog értem jönni.

Szajkózhattam hát akár ezt is. Szajkózhattam, de . . . hirtelen lényegre tapintó felismeréssel. Elragadtatva valamitől, ami miatt a pillanat emlékezetessé vált a szemedben.

Történhetett így is. De történhetett másképp is.

Például úgy, hogy az „igazi” máshonnan, nem Ómamától érkezett hozzám. Hanem egy ideje a szókészletem része volt már, amiért is neked én magam adományoztam. Egyszerűen ráébredve, hogy a különböző „mamák” mellett, olyanok mellett, mint „Nagy-”, „Öreg-”, „Ó-” vagy „Kereszt-”, létezik egy előtag, illetve jelző nélküli is, amelynek éppen, mert ilyen sima, csupasz, önmagában megálló, kell az igazinak lennie, a semmivel sem pótolhatónak.

Merthogy anya csak egy van, ugyebár, én viszont már akkor, három-évesen is, mondjuk talán úgy: logikus kis ember voltam.

Olyan nagy csoda lenne, ha így történt volna?

Az író hagyatékából közzétette SZLÓBODA János

NAGY ZSUZSA VERSEI

ÓSI CSÖRGÉSEK . . .

Ósi csörgések
tódulnak fülembé,
kedveim mélyére
szállnak
s pengetik húrjaim.
Rímtelen dalok hada
elhagy
s árad e kegyelem . . .
Szerettem én ősidőkben is
ezt az önmagában
lubickoló tájat,
észlelem
s elmerülök benne
édesen . . .

HÓRA NÉZNI

Újra törékenyek
muzsikáim
s fájnak . . .
Eljárnak templomba
gyónni

s virágozni félnek,
csak éjeknek
rejteken
remélnék.

Hóra nézni szép,
oly csendes,
légy irgalmas
hozzám tél
s kegyelmes!

Képeim tépni
csúf szeleknek
ne hagyd
s nesztelenül jőve
havamon
hozd el hozzám
önmagad!

ÉN MARADOK

Új istent választok magamnak,
benne lesz a csobogó patak.
A felhők is övéi lesznek,
melyeknek vizétől a patak

eső után rohan és dagad.
Neve kék lesz, szeme csodaszép,
hozzám jön, ha hívom s kacaja
olyan lesz, mint a csendülő rét.

Elveszni benne nem tudok,
mert a réten házam lesz hét
és azok várnak rám bennük,
kiket nekem rendelt az ég.

Akkor egyszer eljössz hozzám
s szemlesütve bekopogsz.
Én fogadlak csendben, szépen,
hisz fájdalmat már nem okoz,

hogyan nem az az isten voltál,
kit megérthetek s hazahoz.
Barátságban válunk majd el,
te útra kelsz s én maradok.

SZÓVÁ LESZEK

Hiszem már, hogy télből jön
és télbe megy a tél.
Hiszem már, hogy mélyből jön
és mélybe tér a mély.

Ki hozzám eljön,
annak egy szó csak az egész,
mert szóvá leszek
s szóvá lesz, ki hozzám betér.

Télmélyből éjmélybe
így megyek át s mi most nehéz,
éjmélynek hajnalán
szemembe sugárzón visszanéz.

HALÁLAIMRÓL

Az én halálaim már
nem szomorúk és feketék,
mert felém közeledve
szemükbe visszatér az ég.

Így lesz belőlük élet
s halál újra, mely sose fél,
hisz értem él mindahány
s életem értük életem én.

MIT HOZ RÁM A PILLANAT

Belőlem erősen
vágynak jönni nem szabad,
várom hát felhőtlen,
mit hoz rám a pillanat.

Hervadni kell?
Hát hervadok!
Virágozni
tán? Itt vagyok!

Hervadás-e, virulás,
úgyse az én dolgom,
egyikük se vesszen, már
őket csak folytatom.

MINT FÁN A LEVÉL

Leszek ezután én,
ahogy fán a levél,
Szél, ha fúj, lengedek,
nap, ha süt, ernyedek.

ÉRETTÜNK VAN

Bármi lenne, Veled én
ott akarok lenni benne.
Mert érettünk van minden,
mi egyszerre van és nincsen.

Tél a nyárban elmerül,
két szemünkbe csillag ül,
én rádtaláltam, kincsem!

KATAKUZINÁRÓL, JERINA ÉS A DESPOTA KEDVENCÉRŐL, VALAMINT ANASZTÁZRÓL, A KÁPLÁN ROKONÁRÓL

MILAN R. SIMIĆ

1456. november 8-án a kora délutáni órákban Anasztáz, a káplán rokona bement Katakuzina és Ulrik hálósobájába, odament a széles ágyhoz, és levetkőzött. A sétából visszatérő Katakuzina, alighogy megnyitotta a súlyos ajtót, megérezte a fiatal férfiszagot.

– Ah, végre egy férfi, aki nem fél Ulrik kardjától! – mondta a suttogásnál alig hangosabban, egyáltalán nem zavarva meg az áhítatos csöndet, ami a hálósoba minden csücskét betöltötte.

Ki volt a káplán rokona, a Katakuzinát elbűvölő ifjú? Feltételezhető, hogy Anasztázzról sugárzott a szépség, és hogy nagyon okos is volt, hiszen – akkor alig huszonhat éves léte – az említett bölcsessége nélkül aligha maradt volna fenn róla a mese, hogy nagy nőcsábász volt, ám a legkevésbé sem dicsekvő!

Némely komoly források szerint Anasztáz nagyon ügyes kém is volt, amit nehezen lehet elhinni, de hát az ördög nem alszik. Mellesleg rokonához, a káplánhoz, Anasztáz egyenesen a Despota szolgálatából jött (nem tudni, milyenből!).

Möndjék még, hogy Anasztáz különösen élvezte a jó bort, de azt is, hogy jól bírta az italt. Mesélik, hogy jól ment neki a szerencsejáték meg a kereskedés is, és hogy nála jobban senki sem értett a gyógynövényekhez, de a lóhoz és a késhez sem! Azaz nála ügyesebben senki sem forgatta a kést, és senki sem tudta pontosabban eltalálni a ló korát és értékét!

Azután: hogy Anasztáz állandóan fáradtnak és álmosnak tűnt, akár csak a régi korok mély gondolkodású írástudói, akik egész éjszaka a sorsot fürkészték, az égbolt csillagait szemlélve.

Persze, nehéz elhinni, hogy a fiatalember a legkülönfélébb dolgok, szenvedélyek vagy ügyességek iránt érdeklődött, de a róla fennmaradt, igaz, nem éppen megbízható és objektív adatok ezt bizonyítják!

Katakuzináról, aki látványos helyet kapott a történelemben, sokkal többet feljegyeztek. Jerina fiatalabb lánya 1439. április 20-án ment férjhez. A Cillei Krónika szerint Katakuzina az esküvő után is megmaradt pravoszláv vallásában, saját papja és káplánja volt . . .

A történet harmadik szereplője tehát II. Cillei Ulrik gróf, Katakuzina férje.

Kétségtelen adatok tanúskodnak róla, hogy Ulrik az ország leggazdagabb embere volt, aki még magának a magyar királynak is tekintélyes pénzüsszegeket adott kölcsön. A lelkiismeretes krónikások ugyanis feljegyezték: „Ulrik családja maga sem tudta, mennyi a birtoka Stájerországban és Horvátországban. A Cillei családnak szerteágazó rokoni kapcsolatai voltak a Jagellókkal, a Kotromanicókkal, a Garaiakkal, Ujlakiakkal, a gorikai grófokkal, sőt a királyi családdal is, ugyanis Zsigmond király 1408-ban Borbálát, Cillei Hermann gróf leányát vette feleségül.”

A történet szempontjából azonban Ulrik gazdagságánál sokkal fontosabb a Katakuzinához való viszonya. Házasságuk első évében még valamennyi figyelmet szentelt neki, de később teljesen elhanyagolta. A házastársi kötelezettségek iránti közönye nem is vezethetett jóra.

Fennmaradt a krónikákban, hogy Katakuzinának és Ulriknak két fia, Hermann és György, valamint egy leánya, Erzsébet született. Sajnos, tíz év leforgása alatt mindhárom gyermeküket elveszítették . . .¹

Katakuzinának tehát 1456. november 8-án, mint említettük, a kora délutáni órákban „felvirradt” (ahogy mondani szokás). De már a következő reggel Katakuzina valamilyen homályos előérzettel ébredt, s miután Anasztázzal ki tudja hanyadszor szerelmeskedett, így panaszkodott:

– Egy nagy kígyóról álmodtam, amelyik megmárt.

– Ha fájdalmas volt a kígyómarás, hozzád közeli fog meghalni – válaszolta a káplán álmos rokona, s minden módon Katakuzina kedvére igyekezvén lenni, ki tudja hanyadszor ráfonódott. Hatalmas markával megkereste az asszony duzzadó mellét. Hozzátette még:

– És soha többé ne kínozd a tested, soha . . .

Katakuzina, teljesen elmerülve a sajátságos kábulatban, nem is igen hallotta. Viszonozta a csókjait, s az akkor még szép arcáról eltűnt a sápadtság . . .

Olyan pillanatok voltak ezek, amikor a hálószoba áhítatos csendje visszahúzódott a vastag és hideg falakba, s átengedte a helyet a szerelmespár sóhajainak . . .

És már 1456. november 9-én Nándorfehérváron Hunyadi László és Cillei Ulrik heves vitatkozása közben kiröppentek a kardok, és II. Ulrik, nemzetségének utolsó sarja holtan rogyott össze.

A korábban gyakran imádkozó Katakuzinát ezután napokig nem látták a templomban.

– Nem mer a szentek elé kerülni a sátánfajzat – suttogták.

És mivel a káplán rokona folytatta veszélyes látogatásait Katakuzinánál, igen gyorsan terjedt a szóbeszéd az egyik legtekintélyesebb házból való szegyetelen özvegyről . . .

A despotai tekintélyt szegényítette meg Katakuzina, s ezen nem lehetett segíteni. Azonban nem csak ez volt Katakuzina gondja.

Éppen akkortájt egymást követték a szerencsétlenségek. Mindössze másfél hónappal férje halála után Katakuzina – „a boldogtalan asszony, akiben mindvégig idegent látott a környezete” – elveszítette az apját, fél évvel később pedig meghalt az anyja, Brankovics György átkozott Jerinája is.²

Már 1459 júniusában elveszett Katakuzina országának utolsó része is. „Zágrábi és varasdi birtokainak jövedelméből él, de hamarosan még borúsabb napok köszöntenek be. Megkezdí bizonyos javainak átengedését Frigyes császárnak, akitől pénzsegélyben részesül. Majd eladja Frigyes császárnak a városait: Koprivnicát, Medvedgrádot, Veliki és Mali Kalnikot, valamint Varasdót. 1460 végén egy küldötte, valamilyen szerzetes által arra kéri a dubrovnikiakat, engedjék meg, hogy a városukba jöjjen. A kérésének december 4-én eleget tesznek, de ő nem megy még oda. 1461-ben (állítólag 62 000 dukátért) eladja a többi horvátországi birtokát is bizonyos Jan Vitavc zsoldoskapitánynak, aki valamikor a férje szolgálatában állott. Végül Frigyes császár Katakuzinának ajándékozta a Gurkfeld kastélyt (Krško, Kranj).”

Azokban a hetekben, hónapokban, sőt években furcsán viselkedik. Maga is gyógynövényekkel foglalkozik, éjszakánként a csillagokat vizs-

gálja (vajon Anasztáz társaságában?), mind gyakrabban fordul a jó bor élvezetéhez . . .

Katakuzina utazgat, Dubrovnikba megy, majd egy ideig a Cormons melletti Friuliban, a Tagliamento bal partján, az Udinetől délnyugatra fekvő kastélyában él. Ez a Fehérvár valamikor a goriciai grófoké volt, tőlük vette meg Katakuzina István bátyjával közösen.

Egy napon Katakuzinát meghívta idősebb nővére, Mara, hogy menjen hozzá Jezsevóba, ahol együtt élnék le hátralevő éveiket. Mara mélyen vallásos volt, de megbocsátotta testvére méltatlan viselkedését, és sohasem említette annak szeretőjét . . .

Katakuzinát azonban Jezsevóban is anyagi gondok gyötrik. A szultán rendeletére bizonyos segílyt kellett volna kapnia, de sohasem fizették ki neki a megállapított összeget. Ezért úgy határozott, hogy eladja a fehérvári kastélyt, s ebben segítette a szultán is, aki ilyen értelemben a dubrovnikiaknak is írt. Az adásvételt bizonyos Simon nevű zsidónak kellett intéznie. A kastélyt Leonard grófnak, az előző tulajdonosnak kínálták fel . . .

A krónikások arról győznek meg bennünket, hogy Katakuzina mindenáron el akart menni Törökországból. A szultán ezt engedélyezte, s ő Goricába akart menni, a grófhoz, akit gyermekkorától ismert. Leveleiben hivatkozik annak jóságára, s arra kéri, hogy Goricában „hunyhassa le a szemét Isten kegyelmében”.

1481-ben azonban meghalt II. (Hódító) Mohamed szultán, s a trónon II. Bajazid követte, ami Katakuzina számára szebb napokat hozott. Ez azonban a Jerina és a despota kedvencéről szóló másik történet témája lehetne . . .

Katakuzina ott maradt a nővérénél, Maránál, és túl is élte azt. Az e világi tükrökből 1492 novembere előtt tűnik el az arcmása. A Stip és Sztrumica közötti Koncsában temetik el, a Sveti Stefan-templomban.³

Hát Anasztáz, a káplán rokona?

Egyes megbízhatatlan feljegyzések szerint Anasztáz még egy ideig a szeretője, Katakuzina árnyékában élt az 1456. november 8-ai szenvedélyes délután után is, amelyet együtt éltek meg Katakuzina hálószobájában.

Ezek az írások abban a hitben hagynak meg bennünket, hogy Anasztáz elkísérte Katakuzinát minden utazásán, továbbá hogy nem az a bizonyos

zsoldoskapitány, hanem éppen ő vásárolta meg Katakuzina tekintélyes birtokait!

Természetesen felvetődik a kérdés: kinek a számára vásárolta fel Anasztáz a birtokokat? Kinek? És honnan volt neki 62 000 dukátja, még ha olyannyira ügyes is volt a kereskedésben és a szerencsejátékban?!

Vagy talán Anasztáz mégiscsak kém volt, hiszen tudni való, hogy a kémekeket dukáttal fizették?!

Mások szerint, s ez sokkal hihetőbb, Anasztázt nem sokkal Ulrik halála után egyszerűen elítélték, s a legmélyebb börtönbe vetették, ahonnan nem került ki élve . . .

KARTAG Nándor fordítása

JEGYZETEK

- ¹ „György még a bölcsőben, Hermann pedig tizenkét éves korában halt meg. Erzsébetet (aki 1442 táján született) anyja pravoszláv vallásában nevelték, és már kétéves korában a goricaí grófok udvarába szánták. Az 1451 augusztusában Szendrő várában a György despota és Hunyadi János között megkötött szerződés értelmében a kis Erzsébet Hunyadi fiának, Mátyásnak a jegyese lett. A szerződés szerint Erzsébet megmaradhatott pravoszlávnak, saját papot kaphatott, az udvarhölgyeit pedig nagyapja, György és a nagybátyjai választhatták ki a számára. A házasságra azonban nem került sor, mert Erzsébet (Jelisaveta) 1455-ben meghalt . . .”
- ² Az országban az a hír terjedt el, hogy az átkozott Jerinát megmérgezték, a Rudnikon levő házbói pedig, ahol Irén (Jerina) kilehelte a lelkét, Katakuzina nővére és bátyja a nagybátyjával együtt fejvesztve menekül.
- A halál tovább arat Katakuzina legközelebbjei között. Meghal a legfiatalabb testvére, Lázár is, a másik fivérét, Istvánt pedig megvakítva üldözik el Szendrőből . . .
- ³ A templomot Nikola Stanjević vajda építtette, s 1366-ban a Hilandar-kolostornak ajánlotta fel.

VERS ÉS PRÓZA

NAGY FARKAS DUDÁS ERIKA

MOST

Megosztanám időm, Veled, vagy lenne valaki más helyetted,
jól tudtad, hogy mit teszel, amikor rabságba hajtottad fejem.
Szerelem, én suta szárnyú madaram feketén ül korhadt fádon.
Halott lenne már, de hol a hely, amiért érdemes volna. Bárhol?

Nem segítenek a megfejtett álmoskönyvek, világos jóslatok,
itt állok ennyi tudás előtt, reménytelenül, bután. Hallgatok.
Templomod, tömjénillatú áhítatában így hagytaél Vele.
Nem segítettél. Hozzá vezető utam nem rövidítet most sem.

Ellenünk? Senki. Soha. Mert mindenki a másik parton áll most.
Egyetlen biztos pont nélkül. A toronyból haranghangot hoz le,
és beleszól a reggel, hogy itt nem csak másoknak terítenek.
Otthonom ez a világ-vásár, ahol engem árulnak. Adnak. El.

A MI TAVASZUNK

Ott ülök minden reggel az ablakban, hogy lássam a mamát, amikor
visszafelé biceg a kenyérrrel. Sokszor leszid, mert az ablaküvegnek nyomom az orromat, az maszatos lesz, és a virágokat is összelökdösöm.

Mindig hoz egy kiflit, csak nekem, magának soha. Azt mondja, hogy nem szereti, és levágja a kenyérvéget, de én rájöttem, hogy hazudik, mert amikor egyszer meghagytam a kiflit, láttam, ahogy rakosgatta estig, közben meg-megkérdeve, hogy megeszem-e, de nekem nem kellett, mert előző nap elrontottam a gyomrom, és semmi nem esett jól, még a puha, illatos kifli sem. És akkor este láttam a mamát, olyan szépen, lassan harapdált a megszáradt kifliből, mint amikor én eszek valami nagyon finomat, kis falatokban, hogy azt hihessem, örökké eltart. *Csak azért, hogy ne dobjuk ki a tyúkoknak, holnap majd veszek neked frisset*, magyarázkodott, amikor észrevette, hogy nézem, ahogy eszik.

Sovány, kicsi, ősz és szelíd. Nem is tud kiabálni. Akkor sem szólt semmit, amikor a tata a háborúból betegen jött haza, és az első éjszaka mindent kidobált a kertbe. Nem tudom, mit vétettek neki a virágok? Azt is kihajította, amit én vettem a mamának. És akkor a mama nem csinált semmit sem ellene, csak kiment, és pityergett a kertkapura dőlve. Másnap kapálta a paprikát, azt, amiről mások azt mondták, hogy ne ültesse el, mert nincs semmi értelme. A menekültek beköltöznek a házainkba, mi pedig teherautókon mehetünk haza: a paprikáinkat is azok eszik meg! Nem értettem, hogy hova mennénk haza, amikor én mindig úgy tudtam, hogy itt vagyunk otthon. Egyszer meghallottam, hogy nagyon csúnyán beszélt a szomszédal, akinek azt magyarázta, hogy márpedig a kertet rendezni kell, mert ha mégsem megyünk el innét, és nem is döglünk meg helyben – így mondta –, akkor enni lesz muszáj. A mama azt mondta, hogy ne higgyek a rémhíreknek. Nem volt kedve megmagyarázni, hogy mi az a rémhír, inkább mosolyogva adott egy puszit, *aludj el, kicsim*, és betakart. Néha, ha sokáig nyaggattam, mesélt valamit, de csak megzavart vele, mert olyan szépen, nyugodtan mondta, hogy hittem neki, de ha a szemébe néztem, és ott nem az látszott, amit a szavai mondtak, kétségbeestem. Miért hazudik, amikor azt tanítja, hogy nem szabad . . .

Az egyik este sokáig nem tudtam elaludni, gondolkodtam. Ezért most biztosan megszidna, mert arra tanított, hogy elalvás előtt ne gondoljak semmire, csak imádkozzak, és képzeljem el, hogy nagyon jó melegség vesz körül, sötét, puha és lebegtető érzés borít el. Amikor ezt sikerül elérnem, akkor majd magamtól elalszom, és nagyon jókat fogok álmodni. Leginkább szót fogadtam neki, és sokszor szerettem volna megkérdezni tőle, hogy ilyen jó-e az Isten is, vagy ez már maga az Isten, de mire ezt

elgondoltam, mindig elaludtam. Reggelente pedig soha nem jutott eszembe ez a kérdés. De ha nem hallgattam rá, és a felnőttek dolgán törtem a fejemet, nehezen aludtam el, és mindenféle rémes történet velem. Biztosan csak álmok voltak, de annyira féltem, hogy legszívesebben kimentem volna a mamához. Nem lehetett, mert a tata akkor már itthon aludt, és nem mertem megzavarni őket. Csak kapaszkodtam a kispárnába, nem sírtam, mert féltem, hogy meghallják, és akkor meg kell magyaráznom, hogy mi a bajom, de az is kiderült volna, hogy nem imádkoztam, és Isten sem jött el hozzám. Egyszer később mégis meséltem erről, és a mama azt felelte rá, hogy ez nem éppen így van, valamit félrehallottam, mert Isten mindig itt van velem. De akkor nem tudom, hogy azon az estén hol volt, amikor nagy fekete szakadékok szélén mászkáltam, hiába akartam vigyázva lépkedni, minduntalan megcsúsztam, és zuhantam a mélybe. Soha nem értem le a fenekéig, rémüldözve szorítottam volna össze a szememet, de nem használt, akkor is láttam a hatalmas köveket, a rohanó folyót. Nem olyan volt, mint máskor, mert máskor is álmodtam zuhanással, de máskor nem ijesztett a mélység. Egyszer azt is álmodtam, hogy lebegek a házunk felett, lent látszott a délután kint hagyott játékokkal teli dobozom, gondoltam is álomban, hogy korán kimegyek érte, nehogy megszidjon a mamám, ha észreveszi feledékenységemet. Úgy is lett, reggel kiszöktem, és tényleg ott volt, ahogy álomban. A mama arról is mesélt a szomszédasszonynak, hogy ő megérzi a bajt, azt is megérezte, amikor a tatáért a behívóval jöttek. Az este kihúzta a telefont, pedig soha nem szokta, és a kaput kétszer is kiment bezárni. Még azt is mondta, hogy a tata álmában sírt, de amikor felkeltette, már nem tudott semmiről, visszaaludt, a mama pedig imádkozott volna reggelig, de megzavarták. Meghallotta a kocsi közeledtét, gondolta, hogy lehet az bárki, de közben valamitől biztosan tudta, hogy a tatáért jönnek. Amikor a ház elé beállt a kocsi, és kétszer nyílt, csukódott az ajtaja, megrázta a tatát, hogy gyorsan keljen fel. Remélte, hogy esetleg a gyárból keresik sürgős javítanivaló miatt, de amikor meghallotta a beszédet, tudta, hogy ez az, amitől félt. A nyakán volt a baj, gyorsan csomagolt, mert a rendőrök ott várták az ajtóban, siránkozni sem volt idő, de nem is akart az idegenek előtt, és azért sem, hogy a tatát ne szomorítsa. Én nem vettem észre semmit, már aludtam, és vigyázott rám az angyalom. A mama szerint a tata megpuszilt, mielőtt elment. Ne mondjam azt, hogy elvitték, kért meg egyszer, mert az olyan

rosszul hangzik. De nekem teljesen mindegy volt, hiszen ha nincs a tata, egyre megy, hogy vitték, vagy ment. Ne gondolkodj ilyesmin, szólt rám a mama, ha okoskodni kezdtem. Sokszor leszidott, hogy idegesítem, ha olyanba ütöm az orromat, ami nem is tartozik rám. Pedig igenis rám tartoztak, amit kérdeztem tőle. Különben is, mikor szabad már gondolkodnom, ha iskolás leszek? De azt sem érti meg, hogy én nem is tudom, hogy hogyan kell nem gondolkodni. Magyarázom neki, hogy mindig gondolkodtam, amikor meg nem, akkor nem is voltam. Igaz, ezt már másként hiszem. Néha mérges vagyok, hogy miért felejtettem el, hogy hogyan születtem, és miért nem emlékszem arra, amikor még nem voltam? De ezt is csak a mama mondja, hogy nem voltam. Én tudom, hogy mindig voltam. Ha ilyesmit állítok, ad egy barackot a fejemre, nevet, és azután meséli mindenkinek, hogy milyen jókat mondok neki. Olyankor mosolygok, pedig igazából nem is azt szeretnék, inkább sírni, mert már megint nem értett meg. Egyáltalán semmit nem ért néha. Mintha nem is az én mamám lenne. Azt sem akarta megérteni, hogy ne kísérvén be az óvodajátóig. De nem lehetett neki megmagyarázni, akkor is jött velem. Mostanában csak a sarokig, és ott megáll. Olyankor nem akarok hátranézni, néha el is felejttem, mert jönnek a többiek, az a kislány is a másik csoportból, akivel jót szoktam játszani a szünetben. Néha már megfogom a kezét. Amikor a kapuba érek és hátranézek, a mama még ott áll, és integet. Csak egyszer nem volt ott, amikor a tatáért kellett menni a kórházba. Akkor kitétek a kocsiból, adott egy pusztit, és már fordultak is rá a nagyútra. A kapuba érve visszanéztem, és hiába tudtam előre, hogy nincs ott a sarkon, mégis sírva fakadtam. Az óvó néni is megkérdezett, hogy talán megütöttem magamat, de csak ráztam a fejemet, hogy nem. Akkortól kezdve a mamának soha nem mertem mondani, hogy nem kell hogy elkísérvén, de még azt sem, hogy ne várja meg, amíg bemegegyek a kapun.

A tatát sokszor vitték kórházba, nem tudom, mi baja lehetett. Kiabált velem is, pedig azelőtt soha nem tett ilyet. A mama felkapott, beadott a szomszéd nénihez. Megijedtem, de csak azért, mert nagyon régen nem vitt a karjaiban, hiszen ovis voltam, ő pedig olyan kicsi. A tata, amikor nem volt beteg, azt mondta, hogy lassan nagyobb leszek mint a mama, mert a mama már a föld felé nő. Ezt megint nem értettem, de ők nevettek, és ez jó volt. A tata fogai elől hiányoztak, és még nem szokta meg, a mama szerint ezért nevetett ritkán. Itt valami sántított, csak úgy

látszik, tényleg igazuk van, amikor azt állítják, hogy kicsi vagyok, mert nem értettem teljesen. Néha furcsák a felnőttek . . . Akkor a szomszéd néni adott enni, pedig ettem otthon is, de őnála mindig elfogadtam mindent, olyan szépen adta. A tata kiabált. Én odaláttam a szomszéd konyha ablakából a mi udvarunkra, és hiába hívott a néni, nem tudtam elmenni onnan. Nyálás lett az üveg, ahogy odalapítottam az arcomat, ezért a mama is haragudott rám, ha rajzoltam az üvegre, akkor is. A tata kiabált, amit ért, dobta ki az udvarra, a mama szakajtóját is, pedig azt nagyon szerette a tata is, mert az ő nagymamájától kapták nagyon régen. A mama egyáltalán nem kiabált, nem is sírt, csak a kezét tördelte. Többször elindult a kapu felé, de mindig visszafordult. Nekem integetett, azt akarta, hogy menjek félre az ablakból, de nem mehettem. Féltem, és sajnáltam a mamát. Valamiért nem haragudtam a tatára, pedig tudtam, hogy rosszat csinál. Nagyon szép üvegtetejű asztalunk volt, amikor azt is kidobta, a mama átment a másik szomszédba, ahol volt telefon. A szomszéd néni sírt. Nemsokára jött egy fehér autó három emberrel, akik lefoglák a tatát, valamit csináltak vele, és betuszkolták az autóba. Nem is szólt nekem a mama, de én tudtam, hogy már hazamehetek. Sokáig takarítottuk a lakást, az udvart. A mama még mindig nem sírt, de arra kért, hogy most ne beszéljek, később elmesél mindent. Kibírom, kibírom, hajtogatta.

Attól kezdve ketten éltünk a házban. Ő minden vasárnap elment a szomszéd városba, a tatához. Amíg elvolt, a szomszéd néni vigyázott rám. Sokszor voltam szomorú, szerettem volna a mamával menni én is, de nem lehetett. Akkor arra gondoltam, hogy én is kibírom, ha a mama is kibír mindent. A tata a háborútól lett beteg, és sokáig fog meggyógyulni, ezt mondtam, ha a gyerekekkel beszélgettem. Sanyi szerint a tatám sírt a háborúban. Honnan tud ilyeneket, kérdeztem, erre csak nevetett, és mondott még sokkal rosszabbakat is. Az apjától hallotta, árulta el a végén. Sanyit sosem szerettem, biztosan azért viselkedett így velem.

Amikor a szomszéd néni lebetegedett, a mama főzött neki is, de egyszer csak nem kellett tovább vinnem az ebédet, meghalt. A nagyon öregek hálnak meg, de néha a fiatalabbak is. Ezt már értem. A fiatalok a betegségtől, vagy ha elüti őket az autó, vagy ha háborúba mennek. A temetés után a néni macskája hozzánk szokott. A mama morgott, hogy éhen fog pusztulni, de azért mindig mosolygott, ha együtt néztük, hogy mit csinál a macska. Mert furcsa szokásai voltak, mindennel játszott,

fura helyekre feküdt, soha ugyanoda. Én arra gondoltam, hogy azért sem zavarhatjuk el a macskát, mert a szomszéd néni egyszer még visszajöhet a temetőből, hiszen a mama is mondta, hogy feltámadunk, amit nem is értettem pontosan, de a macskát mindig szemmel tartottam. Vártam vissza a nénit, hogy a macska hazamehessen az igazi otthonába. Legalább százszor elmondta a Sanyi, hogy akit egyszer kivisznek a temetőbe, az onnan már nem jön vissza. A szomszéd néni sem, de legalább nem kell neki a villanyt fizetni, és hiába lesni a nyugdíjat. Ilyesmiket beszélt Sanyi. Azt is mondta, hogy a halottaknak már nem kell pénz, csak utoljára, a temetésre, de az a rokonok dolga úgylis. Azok örökölnék is. Sanyiék vittek el mindent a házból, nekünk csak a macska maradt, de legalább egy dinárunkba sem került a temetés. Ilyeneket beszélt Sanyi bátyja is, aki már nem jár iskolába, csak ismerős házakhoz fát fűrészelni, szemet behordani. Sanyitól tanultam azt is, hogy a nyúlláb szerencsét hoz, kaptam is tőle egyet, madzagra kötve, de a mama majdnem nyakon vágott, amikor az asztalunkon meglátta. Még hogy szerencsét hoz, nekünk nem szerencse kell, hanem nyugalom, ezt morogta, de meghallottam. Sanyi szerencsés volt, sokkal többet engedett meg neki az anyja, mint nekem a mamám. Engem a mama nem engedett ki a hidegben, és az első fagyos napon az óvodába sem mehettem, amikor a téli szünetnek vége lett, mert szerinte nem melegedtek még be a termek. Nem is szeretek oda járni, nem csinálunk soha semmit, csak az van, hogy szabadtevékenység. Az óvá nénik isszák a kávé, mi pedig hülyeségeket csinálunk. Az uzsonnát sem szeretem, soha nem eszem meg, de a mamának ezt nem szabad megmondani. Sanyi azt mondja, a bátyja tudja, hogy melyik házban ki lakik, és sok üres ház van a faluban. Nekünk is van üres szobánk, mert csak egyet melegítünk, azt is alig van mivel, de mit is kezdenénk például két szobával, amikor mi mindig együtt vagyunk, egy helyen.

A mama abbahagyta a kórházba járást, és eltemettük a tatát. Nem bírta a szíve, legalábbis így mondták a rokonok, de olyant is beszéltek, hogy sok gyógyszert vett be. Megint nem értettem semmit. A mama nem akart szomorúnak látszani, és ettől olyan furcsán viselkedett: mindig bolondozott velem, zavarócskáltunk is a gyümölcsfák között, amit még a tata ültetett, mielőtt elkezdődött a háború, és eljön velem a Sanyiékhoz is, pedig a Sanyiékkal máskor alig állt szóba. Igaz, most sem beszélget sokat velük, csak isszák a kávé, a Sanyi anyukája mondja a magáét,

nagyon hangos, vékony hangon, hogy nem is bánom, ha szól a mama, hogy menjünk már. Akkor a Sanyi mamája ad egy kosárban mindent, a mama húzódozik, de a néni csak erősködik, hogy nem akarja, hogy éhen pusztuljunk, ne okoskodjon a mama, majd visszasegíti valamikor. Olyankor a mama összehúzza magát, és tényleg olyan, mint aki a földre akar nőni. Otthon mindig megengedi, hogy én rakjam ki a kosarat, játszhatok is a benne található dolgokkal. Ha túl sokáig rakosgatom a motyót, akkor rám szól, hogy elég, vigyem be a kamrába az egészet, mert látni sem bírja. Néha nem értem a mamát.

Bárányhimlős lettem. De különben sem mentem volna az óvodába, senki nem ment, iskolába sem, mert nagyon sok repülő járt fölöttünk, és mindig szólt a sziréna. A mama nem engedte, hogy nézzem a tévét, és néha nagyon dübörögtek az ablakok alatt, a mama szerint teherautók, de Sanyi azt mondta, tankok voltak, éjjel jöttek be a határból, és a nagy fészerekben rejtőztek el, meg üres istállókban, és fényképeket mutogattott, ahová a bombák hullottak. Húsvét volt, és a mama azt mondta, báránykám, nem mehetsz ki a fűbe, amíg el nem múlik. Nem értettem, minek kell elmúlnia, a bárányhimlőt akarta-e mondani, vagy valami mást. Sanyi azt mondta, háború van. A tata is volt már háborúban, mondtam neki. Az nem ilyen volt, most a *nátó* jött. Mi az a *nátó*, kérdeztem, de nem tudta elmondani. A mama megcsinálta a nyuszifészkét, mivel nem mehettem ki, behozta az előszoba sarkába, és már szombaton délután megnézhettem, hogy mi van benne. Volt benne édesség is, meg egy pár zokni, egy nadrág, amit nyáron lehet hordani, de játék az nem volt. Valamit már mondogattak az óvodában, hogy nem is a nyuszi hozza az ajándékokat, de én is azt hiszem, van benne valami, mert biztos vagyok, hogy az édességeket már láttam a Sanyi anyukája kosarában, de el is feledkeztem róla, amikor a mama berakatta velem a kamrába az egészet. Régebben volt, lehet, hogy nem jól emlékszem, de mintha egy zacskóban ott láttam volna a nadrágot is. Ezen még gondolkodnom kell, és annyi más mindenben. De a mama olyan nagyon kicsi, hogy szerintem akár ő is lehetett az a húsvéti nyuszi. Az én nyuszim . . .

A TÜDŐ SARKÁBAN REKEDT ROSSZ LEVEGŐ

SZÜTS ZOLTÁN

A nepperek mohón esznek, szó nélkül. Ha tehetnék, lélegezni is alig lélegeznének. Időnként az orrukon kifűjják a levegőt a falatoknál, halkán, nehogy észrevegyék őket, s csak úgy lapátolják be a sonkás-tormás tekercecseket a hidegtálról. A műanyag nyelű villán rezeg a kocsonyaszerű kaszinótojás. Falatonként veszik magukhoz az ételt, nem terveznek előre, késsel és villával nyúlnak érte, de már nem az aranszegélyű tányérukba – melyek már gyakorlatilag üresek, csak egy kis szószmaradék van rajtuk –, hanem egyenesen a szájukba teszik, úgy, hogy alig van idejük megrágni, már jön is a következő falat. A köretből is vegyetek, mutat a tálra Attila, abban van a vitamin. Addig nem mentek sehova, míg meg nem eszitek az egész tálat, mondja, és vigyorog. Ne mondja senki, hogy éhesek maradtatok nálunk. Meg aztán még a zsebetekbe is rakhattok. Egyszer volt nálunk egy gyerek, valami verseny volt, talán matematikából, és minden családnak be kellett fogadni egy gyereket, az ebéd után apám azt mondta, hogy tegyél a zsebedbe is palacsintát, az pedig betette, úgy megijedt tőle. Látjátok, milyen jó a buli, éreztétek jól magatokat.

A nepperek csak lopva mernek föltekinteni, egy-egy falat között körülnézni a helyiségben, s éppen csak annyi időre, amíg újabb falatot nem vesznek magukhoz. Milyen furcsa, mondaná a nagyobbik, de eszébe jut, hogy nem szólhat, milyen furcsa, hogy bár most mindent meg kell ennie, nem képes rá. Nem kívánja. Pedig, ha valami tetszik neki, azzal csak úgy tudna betelni, ha megeszi, a szájába veszi, de nem rágja meg,

nem nyeli le, egészben megtartja a szájában, egy női fenék, egy könyv és a fák ősszel. A fákat is szívesen megenné a sok színükkel együtt. Egyszerűen csak a szájában tartaná őket, szájüregével letapintva a korvonalait. De nem szól. A tágas szoba három oldalán nagy, földig érő régi tükrök, aranyozott kézi kidolgozású fakerettel, mely olyan, mint a nap sugara. Gyönyörű kézzel faragott darabok ezek, de közelebből látszik, hogy már lepattogott a máz, és lerakódott a por a kirepedezett fára, a foncsor pedig megkopott, helyenként bosszantóan fekete. A negyedik fal csupa ablak, ez néz a Moszkva térre. A súlyos vörös bársonyfüggönyök félrehúzva, látszik, hogy párszor már megáztak, terhesek, tele vannak füsttel, a falvédő már egy kicsit kikopott, a teraszajtó nyitva, itt jön be egyedül levegő, az is alig, pedig akár áradhatna is, nagy füst van bent, időnként kísétál egy-egy ember. Csak egy kis levegő jönne már be, kívánják a nepperek. Olyan ez, gondolja a kisebb, mint amikor kiskorában, amikor rendszeresen rosszul volt a buszon a hosszú utazások során, azt várta, hogy minél több utas szálljon fel, hogy tovább áramoljon befelé a levegő a busz ajtaján.

A dagadtabb nepper fölneáz, felemeli az aranszegélyes whiskyspo-harat, beleszik úgy, hogy vastag tormás nyomot hagy a karimáján, így teszi vissza. A szemben levő tükörből látszik az egész szoba, onnan próbál lopva figyelni. Az ablak melletti sarokban egy nagy diófa íróasztal, négyen is alig mozdítanak meg, rajta két papíroszlop, az asztal közepén számítógép, itt nem ül senki, kerüljétek el, mondta mindenkinek Attila. A szobában sokféle fotel, mindegyikben ülnek vagy fekszenek, egy személy vagy több, mellettük egy-egy whiskysüveg, összesen lehet vagy egy tuca. Az egyik nepper hirtelen nagyot nyel, majd duzzadt nyakerekkel kiköpi a falatot az egyik tányérba. Most mi lesz? A kis francia fogoly, mondja Attila, és nevet. A nepperek mennének, szöknének, de nem találják a kabátjukat, amikor megérkeztek, nem is néztek körül, csak az ajtó melletti rekamiéra dobták a nagy zavarukban, ahogy betuszkolták őket.

A megbeszélte időben érkeztek, éjszaka egykor, gyorsan megtalálták a lakást, ismerték a környéket, frankó hely ilyesmire, mondta a kisebb. Fölcsöngettek a kaputelefonon. A lépcsőházban csendben maradtak, villanyt nem gyújtottak, az elhajlott nádat meg nem jörték, tapasztalt árusok voltak. Egymás mellett mentek, időnként a falba kapaszkodva a csigalépcsőkön, a korlátot nem használták. Övéké itt a biznisz a

Moszkva környékén, más labdába se rúghat, mert jól kikészítik. Hozták az anyagot, jó kis gyantás füvet, elsőrendű az áru, Argentínából jött, mondta a nagyobbik az érkezéskor, kurva gazdagok laknak ezen a környéken, a fene sem gondolná, mondta a kisebb, a téren meg csórók gyülekeznek. Csak nézd meg a titulusokat, majdnem mindegyik doktor, s ráadásul külföldi, tudnak ezek élni. Megbízhatók, mondta a nagyobbik, mindig szerettem doktorokkal kereskedni, rendesen fizetnek. A doktor az úriember. Én azért nem írnám ki az ajtóra, hogy doktor, mondja a kisebb, az olyan felvágásféle. Az ajtó szürke, nevet nem ír, csak számot. Becsöngettek, és Marko nyitott ajtót, csak kilincsre volt csukva, a sok zár és heveder tárva-nyitva, fityegnek a láncok. Nem ő hívta őket, de gyorsan rájön, miért vannak itt. Jó az anyag, mondta, csak sokba kerül, és morzsolgatta a virágokat, finom gyantás, az a király. Sok, sok, mondogatja, sok a kétezer-ötszáz grammjéért, nem leszünk így jóban, srácok. Csak meg tudunk egyezni valamiben. Mire gondolsz, kérdezi a kisebb, menjünk, mondta a nagyobbik nepper, akinek vastagabb az aranylánca, nem lesz itt ma este biznisz, és rángatta a kisebbik kabátujját, induljunk már, te köcsög. A francnak jöttünk éjszaka ide, nem lesz itt pénz, tűnjünk, lépett vissza a sötét folyosóra. El tudjuk ezt még másnak is passzolni. Várjatok egy kicsit, mondta Marko, és eldölt, az ajtófélfá tartotta meg. Várjatok. Szerintem jó bizniszt csinálhattok még ma este velem. Én kizárólag üzleti beállítottságú vagyok, kizárólag. Itt van ez az ötvenmilliárd dináros, és elővesz egy papírpénzt. Kurva sok pénz ez, nehéz ésszel felfogni. Ötvenmilliárd. Gondolom, nem is láttatok még ilyet. Elég sok nulla van, de azért el lehet olvasni. Figyelsz, ez ér tizenkétezer forintot. Érted? Jó kis ropogós, banktisza, és ami a legfontosabb: nem hamis. Mert sokan át akarják verni az embert. Sohasem tudod, kivel állsz szemben. Megfogja a bankót a két szélén, és rángatja. Jó hangja van, mi? Hogy lássátok, kivel van dolgotok, megveszem kétezer-ötszázért grammját, egye fene, ideadod az anyagot, és adsz még pont kétezer pengőt. Biznisz? A nagyobbik elindulna lefelé a lépcsőn, már ki is lép az ajtón, de Marko előveszi gatyájából a pisztolyát, és a homlokához szegezi. Biznisz, kérdezi. Többen is kijönnek a lakásból, a nepperék egy szót sem szólnak, állnak egy helyben. Hagyd őket, mondja Attila, és kiveszi Marko kezéből a pisztolyt. Az nem ellenkezik. Menjetez haza, fiúk, mondja, de Marko egy nagy késsel jelenik meg, és a nagyobbik torkának szegezi. Az még mindig nem mozdul. A fenébe,

megvágta, mondja Attila, gyertek be, és betuszkolja őket. Bocsássatok meg, üljetek le, és egyetek valamit, a vendégeim vagytok, éreztétek otthon magatokat. Azok leveszik kabátjukat, és a fotelokba ülnek az üvegasztal elé.

Marko egy kicsit lecsillapodik, megfogja a kamerát, amit az íróasztalon talált, és faltól falig lopva magát, körbejár. Megpróbálja közelíteni az arcokat. Főleg a lányok érdeklik. Élvezi, ahogy megjelennek a képernyőn. Körbejárja az összes szobát, amikor a sarokban ülő három férfi megkéri, hogy őket ne vegye föl. Ekkor megunja a játékot, leteszi a kamerát az íróasztalra, és átküzdve magát a vastag függönyön, kimegy az erkélyre. Figyeli a várost. Egy vörös hajú nő utánamegy, melléáll. Egy ideig hallgat, majd megszólal. Milyen szép az este. Nem is kell kabát. Nem gondoltál még arra, hogy egyszer csak nekiindul a városnak, csak úgy terv nélkül? Amerre visz az utad. Nem, mondja Marko. És arra, hogy nem érdekel, hogy mit hoz a holnap. Hogy élvezd ezt az estét, a várost, a beszélgetést. Közben Markóhoz bújik. Hagyjál már a hülyeséggel, válaszolja Marko. A nő bemegy. Marko most érzi meg a füst után a friss levegőt. Köhögni kezd. Mélyeket lélegzik, de nem telik be vele, mintha szövetet nyelne. Az édesanyja arra tanította, hogyha fenyőerdőben sétál este, fújja ki az összes levegőt a tüdejéből, majd próbáljon még fújni, izomból, hogy a tüdő sarkaiban rekedt rossz levegő is kimenjen. Marko megjegyezte, hogy *rossz levegő*, és egy kicsit félt is tőle. Hogy olyasmit hordoz magában, amitől nem tud megszabadulni. Ilyenkor kell nagyot lélegezni. Utoljára tizenöt éve tette Szlovéniában, amikor édesanyjával a Viktória hotelban szálltak meg. Miután nagyot fűjt, köhög. Párszor megismétli. Valaki félrehúzza a függönyt, és a hangos zene kiözönlük, a szemben lévő lakásból két öreg kiordít, kézzel mutogatnak. Halkítsátok már le, késő van, mit képzeltek, Marko visszakiált. Ez tart egy ideig. Utána bemegy, iszik egy kicsit, egyedül táncol. Ne haragudj, mondja a vörös hajú nőnek. Amikor már úgy érzi, rosszul van, újra kimegy levegőzni. A korlátba támaszkodik. Megpróbálja kipréselni magából a rossz levegőt. Hirtelen lehány az erkélyről. Attila észreveszi, és bevonszolja. Beviszi a mosdóba, ide hányjál a vécékagylóba, mondja, majd én tartom a hasad, egy kicsit megemeli a görnyedő Markót a homlokánál és hasánál fogva. Ne hagyj itt, mondja Marko, és letérdel a kagyló elé. Veled leszek, válaszolja Attila. Mindjárt fölkelek. Maradhatsz, mondja Attila, és háttal nekidől a falnak. Emlékszel, kérdezi

Marko, amikor kihánytunk a munkásszálló tizedik emeletéről? Másnap láttuk, hogy lehánytuk a kajás zacskikat, mert akinek nincs hűtője, az kilógatja az ablakon. Vörös lett az egész, mert a pultos kislány a végén csókért adta a cherrys Garonét. Legalább tíz percig még a mosdóban maradnak.

Amikor kijönnek, látják, hogy a nepperek már mennének. Ne menjetek még, kéri őket Marko, és átöleli a kisebbet, mondd meg Attila, hogy maradjanak. Ne menjetek még sehova, egyetek még egy kicsit. A köretből is vegyetek, mutat a táltra Attila, abban van a vitamin, mondja. Addig nem mentek sehova, míg meg nem eszitek az egész tálat, mondja, és vigyorog. Attila egy ideig ott marad mellettük, nevetgél. Marko addig körbesétál, iszik egy kis vodkát. Attila odamegy hozzá, Marko elkezd mesélni. Emlékszel, amikor néztük a Kölyköket? Milyen furcsának tartottuk, hogy állandóan mozog a kamera. Egész filmen keresztül. Elég merész technika. Még szédültünk is tőle, fel kellett tennünk a lábunkat az előttünk lévő székekre. Még szerencse, hogy olyan kevesen voltak a Toldiban. Hát azért volt, mert be voltunk szíva, múltkor láttam a filmet, nem ilyen. Mások mondták, hogy nem úgy van ám, nem mozog a kamera. Nem hittem el. Amit mi láttunk, biztos a rendezői változat volt, válaszolja Attila. Lehet, mondja Marko, és egy kicsit még beszélget Attilával, majd újra megindul az erkély felé, a vörös nőt keresi, Attila bevezeti a végére, újra fogja a homlokát, majd megemeli a hasánál fogva, amíg az hány.

Marko átöleli a kagylót. Hagyjál itt meghalni, mondja, hagyjál meghalni, úgyis mindennek vége. Semminek sincs értelme. Hagyjál itt megdögleni. Te jó ember vagy, Attila. Te vagy az egyetlen barátom. Megpróbál föltápáskodni. Meg a zene. A zene sohasem hagy el. Goldie, Spedy J, Roni Size. Ők mindig velem vannak. Ha nem lennének, már rég végeztem volna magammal. Hidd el, ezt most komolyan mondom. Nem érdekel semmi sem. Semmi sem köt ide, szar az egész. Én megyek és leugrom, mondja Marko, és megindul az ablak felé. Attila utána megy, megáll mellette. Az erkély alatt a hangos zenére megáll egy csapat fiatal, kiabálnak. Egy ideig táncolnak az ablak alatt. Hé, buli van, felmegyünk mi is. A kurva anyátokba mentek, kiabálja vissza Marko, és elkezd köpködni az erkélyről. Amikor azok elmennek, elindul a végé felé. Attila követi, a kagyló előtt megemeli a hasánál fogva. Hagyjál már, csak hugyozni akartam, mondja az. Erős sugárral bombázza a csészét, pon-

tokra összpontosít, egy-két elhaló sugárral végez, és felhúzza a sliccét. Tudod, hogyan kell mesterséges lélegzést adni egy csecsemőnek? Kifújod a teljes levegőt a tüdődből, és utána, még amit ki tudsz fújni, azzal lélegezteted, mondja Marko. Ez a kipréselt sugarakról jutott eszembe.

Attila leülteti Markót egy fotelba, az elalszik. Egyszerre csak kiáltások hallatszanak az erkélyről. Attila egyik osztálytársa a Markótól elvett pisztollyal veszi célba a szemközti erkélyen rendőrökkel fenyegetőző idős házaspárt. Azok nemsokára bemennek. Marko félálomban szorítani kezdi a fülcimpáját. Egyik barátjától tanulta a trükköt, hogy így könnyen kijózanodhat. Ha tudomására jutok, hogy részeg vagyok, az azt jelenti, hogy már józanodom, mondja magában. Úgy tűnik, hatásos. Időközben mindenki bejön az erkélyről, rendőrautó villogójának a fénye jön be a szobába, és visszaverődik a tükrokon. Már alig van valaki ébren. Izzalom, csak történik valami, mondja magában Marko. Pár perc múlva csöngetnek az ajtón. Rendőrség, nyissák ki, hallatszik az előszobából. Attila megy ajtót nyitni, miután megmutatta diplomata útlevelét, a rendőrök nem jönnek be, de megkérik, hogy halkabban mulassanak. Attila bocsánatot kér. A történetek után a sarokban ülő három öltönyös alak párszor megüti, majd életveszélyesen megfenyegeti az imént még az erkélyen pisztollyal hadonászó fiút. A nepperek várnak még egy kicsit, majd fölkelnek, de nem találják a kabátjukat.

GÉCZI JÁNOS VERSEI

MÁSİK

1.

A történetet a másik oldalon állva
figyeled. Az ő
íbiszként gázol a Nílus fővenyén s mikor
fölrepül – tele szárnycsattogással – betűvé válik.
A bika
napvilág idején márvány oltárra áll
teleholdnál rabolja el Európát.
Ami itt keskeny csalóánydal
ott zengő – örmény – arkangyal szava
a rózsakertben
a rózsza illatos jelképei között.

Megír a vers
elolvas: kettős ragyogású ólomüveg
benne – miként a fénytől nehéz cseppű folyó vízében –
tollázkodó mester és madár.
Én megtörténtem.

2.

A másik papírlap fala előtt állva
ahol a reggel a másik reggel
másik a két fa – dió meg a birs –
s másik a szótagszámláló cinege
teljes az égbolt a végtelennel
figyeld a reggelt
a fában a cellulózüzemet
a dal mohó útvesztőjének madarát

Az idő formája miként a vízé végtelen
de a forrásfő – kékektől zajosan
bugyborog – azonos
Talán egyazon napban élünk
azonos amit olvasunk s talán
talán ugyanúgy sóvárgunk:
valami múlt s valami jövő képei után

Nem tudom ki vagy
Én a könyveket szerettem
ha egymáshoz ért hang és a visszhang
A vereségek végén a kígyó mondat
merev pontszemét. A kert napfényben villódzó
zöldezüst foltjait A Sédet
amikor a lánycombok között átfolyik
Elégiák almaízét a számban
Mondtam ez – meglehet – maga az éden

Szeretném hogy megismerjelek: másik
Olvasd a verset

3.

Nem kell neki másolat – a szó –
anélkül is tökéletes
A tízes testébe a golyó beletalált önmagába

kolostorba a visszavonulás
A formát zöldárban aszályidőben
mindenkor folyóként tölti ki
Nem érdeklődik ezért tökéletes
Nincs szüksége kősből tárnát
cserjéből gallyat – s ezekből
mint szép lombardiai női arcokat
regényt alkotnia

NYÁR

A szamárkóro virágának
derengéssel feltöltött gömbje:
egybegyűlnek körötte a hasonlatok.
Zárvány a levegő csiszolt sötét márványában
tökéletes forma nem kopik szét.
Beleolvas az időbe – formál igazít.
Hajnal van. Reggel. Megint.

RENEZÁNSZ

Az út az erdőbe indult és a mondatba vezet
az alkony – nőalak: alany – kézen ragadta.
A bonyolult napszakot
több év torlaszolja el
gyümölcsöt rágcvál rejtélyt állít
igyekszik alakot találni a felejtésnek.
Vénusz lesz. Diána. Múza. Betsabé.
Zsuzsanna. Lukrécia. Magdolna. Márta.
Esélytelen a kar – elfogadja –
a tompor – beleolvad a mohába –
a száj megnyílik s lélegzetét elengedi.
Reneszánsz helyzet: kitartó árnyak
lelkes kőrís s a gomba finom földszaga
– ismét megtörténünk.

UTÓIRAT

A kor ahol élek – miként az anyanyelv –
 elfelejthető. El a könyvek lakónegyede
 a sarokból a káosz amelyből
 felépült naponta s naponta omlott össze
 amit hol városnak hol történelemnek
 hol univerzumnak neveztem.

El a kert az egymásra lapozott árnyék
 a gömbjeit formázó paradicsomtő
 a csap édeni vízcsöppjei. Az eltörölt
 ábrára az ottmaradt folt nem emlékezik
 nem az a lényege.

A hiányról nem szól.

A félkör-holdnak nincs ikonja.

A kor – velem vagy
 nélkülem: a jelentése változatlan –
 mint vedlett bundájú toposz a húst
 megtalálja tömegét
 s vérengző vaddá változik.
 Nyomában hullák
 a cserszömörce égő bozótja
 és pirkadat amely nem tud megszabadulni
 a piros jövő időtől.

ALLEGÓRIA

A tört orrú fej – egy szoboré
 a katedrálison – nem emlékezik
 nem emlékeztet. Van egy arc ami
 mint érme fémében a bánya
 fényképben az ellobbant kép
 nincs. Az ítélet napján átsuhan felette
 az Úr s föltámasztottjainak tekintete.
 Bűnös. Nincs idő – saját ideje –
 amelynek széles hullámai sodorják

merész gőg amely nyakizmát megroppantja
 hiány amely rámutat.
 Könnyű. Kőből van
 emberből és szóból.
 Nézd meg e középkor végi allegóriát:
 a kígyószájba mindenestül belehal.

KIEGÉSZÍTÉSEK EGY VÖRÖSMARTY-SORHOZ

Közös rémál munk – mint a vadon – önmagát
 sokszorozza. Egy fenevad – még emlékszik
 a szabadságra – tépi marja az ígéket de a vérengzés
 nem látszik: nyomtalan. Azt képzelem.
 Máskor olyan jövőnek amely már a fenevadra sem emlékezik.
 Kiműlsz magyar nyelv. Maga alá temetnek a trópusaid
 Kölccseyt a Szózat Sziverit a rímek nőket az utcasarkok.

Az üveggolyó magyarul gurul a távolságba
 s a kifürkészhetetlen mellékmondatban
 elveszti – miként árnyékot – a testét.
 A könyvben mely a végtelen könyvtárról szól
 hol magától téved el s nem leli kiútját az olvasó
 végül ázalag lián és borostyán tapad
 a könyvre s az olvasójára.
 Szakadt és törmelék hasonlatok tartják össze
 – inak a hústalan csontvázat –
 szégyen nélkül e nyelvet.

A kettős képekben a cselekmény mögött
 másik cselekmény fut: a hártya első és hátsó falán
 egymástól független történet perreg.
 Magyarul veri a szív Sziverit.
 A történelemben zúzott én ágál
 s felpanaszolja magát a Himnuszba.
 Az Isten – hús az ólomgolyót – befoglalt
 egy kötőszót s testében visszasajog
 – szünettelen a céllövészet.

A nyelv tárnája – fekete levegőféreg –
magától fúródik a szénizmus szonettbe
s a bányaomlás nem érzékelhető latinul.
A páternoszter magyarul járkal fel-alá
– nyeldeklő ádámcsutkaként –
s Európa nem érzi sem a gyomorszagot
sem a paradicsom almája utáni makacs éhséget.

JEGYZET

Nem akarok a halottad lenni: halott testben
halódó s mégis az leszek. Magyar nyelv! Sajgó öröm
egymásba belepusztulni: a te fogad az én fogam
a késem a te késed s a vetőhálónk közös.
Hosszú történetünk azt suttogja
egyazon szörny különböző végtagjaként
egymással viaskodunk s aki a gyilkos lesz
az öngyilkos is – pereg a képsor a hártayafalon.

Mögötte a másik: a közönyös kozmoszban
nyílt szélcsend. Nem történt semmi. Nem történik
semmi. S nem fog történni semmi.
Az öröklét tátog. Néhány anyaglabdacsk keletkezik
s zúg el.

JKONOSZTÁZ A VILÁG VÉGÉN (VII.)

DRAGAN JOVANOVIĆ DANILOV

VII.

– Na akkor, neked ez most az istenháza – mondta tekintélyt parancsoló hangon egy bizonyos Halil nevezetű, mélyen ülő, vizenyős szemekkel megáldott, nyiszlett, vézna kis emberke, és kiköpött a padlóra, amikor bevezette Danilót a Nap néven elhíresült fogolytábor hangárjába, majd becsukta maga mögött a rozsdás vasajtót. Menet közben fényképeket mutogatott neki, amelyeken levágott – mint ő mondta – „tyetnikfejekkel” együtt kapták le.

– Itt majd vért pisáltok, tyetnikék – sziszegte.

Azután rőfögő hangján még hozzátette:

– Mozgás, marhajószág, nem anyósodhoz jöttél mákos rétesre meg palacsintára. A Nap táborba jöttél, vésd eszedbe, te barom!

S Halil, torz grimaszt vágva, olyan hanglejtéssel mondta ezt, mint aki véres húsdarabokat vet oda a ketrecbe zárt vadállatnak.

– Ti, akik ide beléptek, hagyjatok fel minden reménnyel! – suhant át Danilo agyán, miközben Halil végigkísérte egy hosszú, sötét folyosón, majd betuszkolta egy terembe, ahol szorosan egymás mellett foglyok feküdtek, ki-ki a maga bajával, fájdalmával és démonaival. A tömlöcbeli kilátástalanság jóvátehetetlen sötétségében, ahol nagyjából ártatlan emberek sínylődtek, nehéz lélegzés hallatszott. Az egyik szögletből egy még ébren levő, beesett arcú táborlakó kíváncsi szeme fürkészte a belépő Danilót. Ez az ember valami úton-módon becsempészett, her-

cegovinai kapadohányból csavart cigarettát tartott a kezében, melynek vége barátságosan parázlott az éjszakában. Amennyire meg tudta ítélni, többen is ébren lehettek itt, ezek a síri sötétség feszült csendjében, apatikus gondolataikba merülve tompán, minden bizonnnyal elborzadt szemmel, üres, tétova tekintettel meredtek a semmibe. Egyedül a szerencsésebbjeinek, akik elaludtak, nekik sikerült, ha csak álmukban is, legalább egy kis időre, megfeledkezni a nyomasztó valóságról.

Akár fogoly, akár nem, az érzékenyebb szellemi és lelki alkatú ember mindig egyfajta számkivetésben él. Szennyes áradatként a félelem veszejtette el az embereket könyörtelenül. Megszökni sem lehetett előle, mert a félelem egyszerűen kiszemeli és megszállja az embert. Danilo úgy érezte, mintha egy titokzatos kéz feneketlen szakadékba taszította volna. A Nap táborban töltött első napok olybá tűntek neki, mint egy irtóztató és igazságtalan bokszmeccs első menete, melyben igyekszik kipuhatolni kínzóit. Halántéka lüktetett. Megbújván, mint a bagoly, képtelen volt elaludni, sehogyan sem jött álom a szemére, noha a végsőikig kimerült. Idegességében rágyújtott volna, de sehol egy szál cigaretta. A küblihez lépett, belevizelt. Ezt a vödört, úgy látszik, napok óta nem ürítették ki, orrfacsaró büzt árasztott. A rácsokon át az áthatolhatatlan éjszaka ürességébe meredt, s hajnalig nem aludt el. Reszketett a hidegtől, többször is beleborzongott. Tudatának pislákoló mécsese álló éjszaka fülelt, a zárka jeges örökkévalóságában és elviselhetetlen nyirkosságában zajokat, tompa ütéseket, fájdalmas hörgést hallott. Halil csizmáinak dobbanását is a félelmetes sötétség neszei között észlelve, Danilo úgy érezte, egyenesen a mellkasán járkál a porkoláb. Hideglelés lázában a szeme tűzben égett. Némelyik táborlakó olyan artikulátlan hangokat hallatott álmában, akár a vágásra leterített jószág. Danilo soha nem feledte azoknak az állatoknak a halálordításait, amelyek Sz.-ben, ahol gyermekkorát töltötte, naponta áthallatszottak a szomszédban dolgozó mészáros udvarából. Belélegezte ennek az egész örületnek rothadásra emlékeztető bűzét, fagyos keze pedig, eközben, mindhiába kutakodott egy kis meleg után a zsebben. Túlélni ezt az éjszakát, az a legfontosabb. A jéghideg cella vaksötétjébe időnként belehasított valamelyik megkínzásra és megtiportatásra kiszemelt szerencsétlennek rimánkodással, nyöszörgéssel meg hátborzongató sikolyokkal keveredő szívszaggató jajveszékélése, és felébresztette amúgy is nyomasztó ál-

mukból a foglyokat. Ezek a hangok pedig alapjában véve megváltoztatják az ember életét – aki egyszer hallja őket, soha nem felejtí el. A táborlakók tudták, hogy ezek Milutin Tomanović segélykérései. Hogy nem tudott semmit felesége és két apró gyermeke sorsáról, abba ez az ember beleőrült. Közvetlenül azután, hogy a Nap tábor hangárjába került, azonnal összeroppant. Alkatilag képtelen volt elviselni a mindennapos verést meg zaklatást. Csimpánzként függeszkedett az ajtó vasrácsán. „Engedjete ki, ördögök”, kiáltotta, a legocsmányabb szavakkal szidalmazta ellenségeit, leköpdöste őket, átkozódott, „hogy hideg homlokotokat csókolják a gyerekeitek”, „hogy ázna be a koporsótok, adja isten”, meg ehhez hasonlókát. Iszonyú kínszenvedések után, melyeknek alávetették (a végbélynyílásába löttek), csákánnyal verték agyon. A kínszenvedés hatástalan maradt, mint annyiszor a kínvallatások szégyenteljes történetében.

Azok a napok valamiféle falánk szörnyeteg állkapcsára emlékeztettek, ahol a táborlakók éppen csak arra vártak még, hogy felfalják őket. Állát a két tenyerébe hajtva és úgy gubbaszkodva – olyan emberek között, akik rémálmaik szabályaitól lepusztítva, összekaszabolva fogytak, mint a gyertya, és rothadoztak önnön életük irtózatoss borzadályában, a hazatérés halvány reménye nélkül –, Danilo jól tudta, micsoda sötét verembe, szakadékba került, ahonnan nincs kiút. No de hát ez még csak a kezdete volt annak az eseményláncnak, amely majd nagyot fordít az életén. Egyszerűen csodálatos, az ember milyen perverz módon élvez önmaga sanyargatásában. Danilóban felmerült a kérdés, balsorsa, valójában, nem bűnhődés-e valamely rég feledésbe merült vétkéért? Hogy is követhette el azt az otromba hibát, füstölgött magában, hogy fogságba esett? Igen, emlékezett arra a reggelre, amikor az iráni mudzsaheddinek, dr. Kljajicijal együtt elfogták őket, mielőtt beszálltak a szanitéc pitzgauerba. Hogy, hogy nem, egyszerre csak ott termettek azok a turbános arabok. „Allahu ekbár szubida dzsihád”, vagy valami ilyesmit kiáltottak, s ezt a mondatot számtalanszor elhadarták. Gúzsba kötötték, majd két hétig verték őket, mindaddig, amíg a Nap táborba nem kerültek. Kész csoda, hogy azonnal nem végeztek velük ezek az emberevők. De annak ellenére, hogy lassacskán mind mélyebbre süllyedt az élő homokban, s homályos balsejtelmek ellenére is, valahol a lelke mélyén (mintegy játékony sugallatként) Danilo mégis bízott benne, hogy megússza ezt a

poklot, ahol az emberélet annyit ér, mint a lócitrom. Sőt még annyit sem. Egyébiránt a Tisztátalannal való szembesüléskor született a megváltás vágya is, nem másképp. A reménynek ebbe az utolsó kis szalmazálába kapaszkodva morfondírozott magában Danilo:

– Hol is vagyok én? Vagy csak hallucinálok? Én most csak árny, kísértet vagyok, a kísértetet pedig nem lehet agyoncsapni.

Ez a sok száz szerencsétlen, ezek a magukból kivetkőztetett, kétségbeesett, kiaszott, már-már élettelen, halálra vált arcú foglyok csupán tehetetlen bábuk, ide-oda huzigált és feláldozott, mozgó csontvázak voltak egy véres sakkjátszmában, melyet egy maroknyi hatalomtartó játszott egymással. Ahány fogoly, annyiféle sors és megannyi megrázó történet. Közös vonásuk azonban a feldúlt arc, meg hogy gyanakvástól és rettegéstől gyötrődő, átoksújtotta, megsemmisült lények voltak az elviselhetetlen magány csupa rothadó, a bomlás bűzét árasztó növényzettel benőtt fertőjében. Állattá alacsonyítva, fanatikus gyilkosok és haramiák kénye-kedvének kitéve, közönséges statisztikai adatok lettek egy förtelmes járványban, amely terjedt, mint a dögvész. Halottak voltak egy tömegsírban, feneketlen szakadék mélyén.

Vannak homokpuszták, jégmezők, köves pusztaságok, atombombatarolások, létezik azonban még egy, minden másnál félelmetesebb pusztaság – az, amelyet a lelkük mélyén éreznek olyan emberek, akik már e világi életükben megismerték a poklot. A Nap tábor internáltjai számára az egész világ pusztasággá változott, légmentesen elzárt cellává, melyben emberek voltak összezsúfolva, mint a szardíniák, toprongyos eszelősöknek látszó, sápatag emberek, örökös rettegésben, amely olyan ragályosnak bizonyult, mint az elmebaj vagy a nemi betegség. Előfodult, hogy patkányok támadták meg őket, kis pofájukon a csodálkozás kifejezésével, mintha mondanák: „Mit kerestek itt ti, emberek?” Az eleve betegsége, megcsonkításra és fájdalmas agóniára ítélt táborlakók némán zsolozsmázva lebegtek élet és halál között úgy, hogy azt is elviselték, amit a legkitartóbb állat sem bírna ki. Életüket már csak a végtelen, parttalan éjszakák tették, a sötétlő torkával ásító homály.

Egy nyöszörgő embert vonszoltak a folyosón. Éjfél után két óra körül rossz vérű, sötét alakok toppantak be, és éjszakai kihallgatásra, lincselésre vagy kivégzésre hurcolták a foglyokat, kéjelegve abbéli „gyönyörűségükben”, hogy más emberek sorsa fölött dönthetnek. Ezek az

éjszakák olyan elviselhetetlenül hosszúak voltak, hogy Danilónak úgy tűnt, sohasem fog megvirradni. Körös-körül a kínos, mind baljósabb csendben az emberek a gyötrelmes önelemzések mély tárnáiba temetkeztek. Ők, a szomorodott szívű reménytelenek, a megtiptortak némán, mozdulatlanul kucorogtak a félhomályban, ki-ki a maga bajával, a maga aprólékoskodó rögeszméivel. Csupa tartózkodó és gyanakvó, az éhezéstől és szomjúságtól elgyengült, halálra rémült ember. Sokukban mégis tartotta a lelket a remény, hogy megmenekülnek, és ott folytatják családi életüket, ahol az megszakadt. Sokan közülük, ellenben, egész éjszaka le nem hunyták a szemüket, beletörődve, mint a narkózis kábulatában, várták a megváltó halált. Csupán két hamvas arcú, soványka, szokatlanul fehér bőrű gyerkóc, akik valahogy maguk is a hangár nyirkos félhomályába csöppentek, ők szunyókáltak, miután levette őket lábukról a fáradtság meg az álmatlanság. Halil foglár, ez a szörnyeteg, aki a rettegés lepráját árasztotta maga körül, ezeket a fiúkat, Isten e tiszta, szeplőtelen lelkű báránykáit, két kis fínghangnak nevezte. A lágerlakók közül sokan, lidércnyomásos álmukban félrebeszélve, a szellemek óráiban ébredtek, s jéghideg cellájukban gyűjtötték az erőt tengernyi mindenféle büntetés elviseléséhez, közöttük is a legszörnyűbbhöz – a szemkivájtáshoz. Az efféle „csemegeszámba” menő műveleteket a Nap tábor elkülönített részében, a katakombákban végezték, ahol a börtöncellák még mélyebbek, a törkések pedig még élesebbek voltak. Az olyanok, akik mindennek ellenére megőrizték hitüket ebben a pokolban, bizony, kevesen voltak. Sokan betegeskedtek, másokat meg elvitt az infarktus. Egyes vélemények szerint sokuknak egyszerűen megszakadt a szíve. A gondolat, hogy valahol, ettől a pokoltól messzire, asszony, gyerek, szülők várják őket haza, egyedül ez melengette meg a foglyok szívét, és tartotta ébren az életbe vetett reményt. Danilo pedig, ügyesen leplezve prométheuszi lendületét, azonnal ráébredt, hogy számára az egyetlen esély, ha a végsőig alázatos marad. Itt éberség meg óvatosság volt a neve annak a kis pecadugónak, amely az élet és a halál között lebegett.

Danilo óvatos volt. Tartott tőle, nehogy valami rosszindulatú besúgót csempésszenek cellájukba. Vizolygott az efféle kopóktól, akikből éppen a börtönökben akad legtöbb. Márpedig a rengeteg rab közül bárki ellenség lehetett. Ezért azoknak az embereknek az idegei, akik ezt tudták, mindig feszesek voltak, mint az íj, az ingerültség a levegőben

vibrált. Danilo zsebében egy morzsányi ciánkáli lapult arra az esetre, ha a szörnyűséges, militáns klikk kínzásai elviselhetetlenné válnak.

Amikor először verték, Danilót megkötözték, s a magánzárka töksötétjében két napig, étlen-szomjan, lógni hagyták a cellarácson, sőt, időnként meg is botozták. Ebben az állapotában, mely mindenekelőtt a kötözött szalámira emlékeztetett, nem vehette elő zsebéből a ciánkálit, hogy megmérgezze magát. Eszébe ötlött a fulladásos halál indián módszere, amikor a saját nyelvüket nyelik le, ehhez a foglyul ejtett rézbőrűek akkor folyamodtak, amikor kínzásnak vetették alá őket. Megpróbálta, de nem tudta, hogyan kell ezt csinálni. Amikor visszavitték a cellába, éjszaka volt már. Az ablak felé fordult, s a rácson át, egy fa levelei között megpillantott valami szívmelengetőt. Egy csillagot. Piciny csillag sziporkázott a szurokfelete égen, melegen, mint egy kiscsibe. S ez a csillagocska oly sokat jelentett neki abban a pillanatban. Egyszerűen el is felejtette, hogy ebben az emberpusztító világban egyáltalán léteznek csillagok.

Egy hónappal később, éjfél tájban, egy montenegrói férfival együtt vitték kínvallatásra. Az egyik hájas pribék, aki a mértéktelenül sok zsíros zabától tekintélyes pocakot szerzett, s aki különös „ékszer” – levágott gyermekujjacskákból meg áldozatainak fülkagylóiból fűzött nyakéket viselt, késeket élesített. Danilót ez arra a gyermekkori élményére emlékeztette, amikor falusi nagypja megfente a kést, mielőtt leszúrta a hízósértést.

– Térdre, kutyák! – adta ki a parancsot a különben Degenerálnak nevezett Haris Krivošija, ez a kutyafejű, bikanyakú gonosztevő, nagyon a japán szumó birkózókra emlékeztető emberóriás.

A montenegróit meg Danilót ököllel és bottal ütötték, katonabakancssal rugdosták és ájulásig botozták, ez utóbbi azonban, kétrét görnyedve fájdalmában, mindezt hitetlenkedve fogadta. A sasorral büszkélkedő montenegrói pedig odamondogatta nekik:

– El a kezekkel, ördögök, egy keresztény lélektől! Pusztuljatok, hogy írماغotok se maradjon!

Minden egyes ütés nyomán a montenegrói férfi jó kiállású, izmos teste görcsbe rándult. A vállán kihasadozott a bőr, száz sebből vérzett. Marcangolták, ahol érték, égő cigarettavégeket oltogattak a homlokán, s ő emberfeletti nyugalommal tűrte. Akkor a husáng kettétört a mon-

tenegrói ember fején. Ezután a pribékek behoztak egy asztalt, s a körmönfont kíznatás elvakult dühöngéssé fajult. A Degenerálnak becézett, potrohos hóhérsegéd három kést tartott a kezében.

– Melyikkel szúrjunk le? Válassz! – rivallt áldozatára.

A montenegrói, név szerint Krstan, ki míg él, nem fél, a középső késre bökött ujjával:

– Ezzel a késsel, semmirekellő! – sziszegte.

Degenerált, ez az őrült, akinek korábban is voltak bestiális kegyetlenkedésben megnyilvánuló, kiszámíthatatlan dührohamai, s akitől a foglyok úgy féltek, mint magától a Sátántól, hatalmas mancsával megragadta a férfi haját, bivalyerővel meglendítette a kést, és a következő pillanatban az áldozat feje a markában maradt. A szerencsétlen ember szeme borzalmasan kidülledt, akkorára, mint két kisebb alma. Szájával kettőt-hármat tátogott, a teste úgyszólván nem moccan.

Ebben a percben a kivégzett montenegróinak a feje, akinek szeme éppoly földöntúlivá lett, akár az ég kékje, fennszóval ekképpen szólamlott:

– Papot hozzatok, ördögök, mert én nem tudok meghalni, amíg meg nem gyónom minden bűnömet.

Amidőn odahívták a papot (rabsorban maga is), és feloldozá őt bűnei alól, hóhérai megkérdezték, mivel szolgált rá Isten ama kegyelmére, miszerint nem halhat meg bűnbocsánat nélkül. A fej pedig felelé, hogy minden héten egy napot kenyéren és vízen böjtölt Szűz Mária nagyobb dicsőségére, és Isten az Ő érdemei miatt nem engedé meghalni. Imígyen szólván, s elnyervén az örök élet jutalmát, a lélek nagy hirtelen, békében kimúlt. Ámbár látták, hogy csoda történt, azok, akik ott jelen valának, egy szóval sem dicsérték az Urat, az ő Istenüket.

Csak látni kellett a Degenerálnak azt a holdvilág képét. Mivel a jelek szerint maga is megszeppent a hátborzongató jelenettől, Degenerált megrázta magát, és feldühödve a falhoz vágta a montenegrói koponyáját.

– Na, ennek már a feje se fáj, ha-ha-ha – nevetett fel kísértetiesen.

A kifolyt agyvelő reszketett még egy darabig, úgy tűnt, ketyeg, mint az óra, mint az emberszív. A levágott fejet odahozták Danilónak, s ráparancsoltak:

– Csókold meg testvéredet, csókold meg a testvéred fejét! – mondták.

Bakancsos lábukkal számtalanszor oldalba rúgták, rugdosták, mint a kutyát, védtelen testén ugráltak. Amikor elvesztette az eszméletét, egy

vödör hideg vízzel nyakon öntötték, és újra kezdték, ha lehet, még dühödtebben, még brutálisabban. Aléltóságában azonban Danilo már nem is érezte a csapásokat, teste annyira elhalt, mintha nem is az övé volna. Amikor féláljultan visszavitték a cellába, szájából ömlött a vér. Utána, magában a zárkában, még egy sor verést faszolt egy gorillától, aki egyszer, korábban, forrasztólámpával pörkölte le a melle szőrét. Néhány nap alatt jó pár kilót veszített testsúlyából, csupa csont-bőr lett. Önnön szemében is kiéhezett fosógémre hasonlított inkább, semmint emberi lényre. Danilót azonban nem ölték meg azon az éjszakán. Később behoztak egy gyönyörű szép lányt. A terhesség hetedik hónapjában levő szerencsétlent „hosszú tömött sorokban” megerőszakolták. Kis híján összeverekedtek egymással, hogy kié lesz elsőnek ez a földöntúli szépség, akinek szeme mintha nem is ezen a bűnös világban, hanem az ég kékjében élne.

– Engedjétek, hogy egyszer nekem is mézbe essen a kanalam – ordította egy féktelen csődörccsikó, aki bütykös mancsaival már meg is ragadta a boldogtalan nőt.

Azután lapátnyelet dugdostak a lukába. Álló éjszaka orgiáztak, világ kurvájának, tyetnik szajhának, mindennek lemondták. Az asszony sikoltozott fájdalmában, a lágerlakók pedig sírtak, némelyike hányt is. Amikor a jobb sorsra érdemes nőt visszavitték a zárkába, ahol a padlón még néhány vadállati módon megerőszakolt asszony feküdt, Milena, mert ez volt a neve, a karján ringatta még meg nem született gyermekét, és halkán dúdolgatott hozzá:

Tente, baba, gyermekem,
nincs pelenkád, bölcsőd sem,
nem vagy, meg sem születted,
túl korán, hogy elmentél.

– Az esztelenjei – suttopta Danilo könnybe lábadt szemmel.

– Vérszomjas szörnyetegek! Kutyaafiak! Sátánfajzatok! Atavisztikus testi-lelki nyomorékok!

Másnap a pokol fajzatai keresztre feszítették a fiatalasszony áldott állapotban levő, szépséges testét. S ez a test, úgy kifeszítve, olyan valóságosan fehér volt, hogy azokkal a még mindig tágra nyílt, nagy, fölöndtúlian kék szemekkel, kísérteties benyomást keltett.

A Nap tábor mind népesebb lett. Naponta új meg új lefogottak érkeztek, köztük munkások, tanárok, orvosok, bűnözők, még gyerekek is, sőt elmebeteg is akadt.

– Kénytelenek lesztek egy kissé összébb szorulni, tyetnikek. Mit csináljunk, hisz talán magatok is látjátok, mekkora a lakáshiány?! – mondogatta Halil.

Mindenféle elképesztő koholmánnyal előhozakodva, a Nap tábor vizsgálóbírói olyan bűntettekkel terhelték a rabokat, amelyeket azok még legszörnyűbb rémálmaikban sem tudtak volna elkövetni. Ily módon az ottani raboskodás a foglyok szemében olybá tűnt, mintha egy viharos, eszeveszett happeningben, boszorkánymiséen vennének részt, minek során tudatuk ellenállt, mert semmiképpen sem dolgozhatta fel az eszelős sikolyokat meg a hátborzongató rimánkodásokat.

Egy zord, decemberi reggelen, amikor megfagynak a fák, megfagy a vér az erekben és minden más, amibe a harapós hideg belemar félelmetes állkapcsaival, a foglyokat úgy, félmeztelenül, az éhségtől, szomjúságtól, álmatlanságtól elcsigázottan, puskatussal, botokkal noszogatva kihajtották a rétre. Az egész hóbuckás tájék csillogott a napsütésben, melynek foga van. Danilo, mivel alig állt a lábán, egy középkorú emberbe karolt, aki hallucináns képzelgésében azt hajtogatta, hogy a közelben valahol egy tó van, ott várja a lánya, Sofija. A réműlettől eltorzult, megfeketedett arccal körülbelül három óra hosszat fagyoskodtak a hidegben. Nyájként összebújva, hogy a halál órájában legalább egymás közelében legyenek. Utána beterelték őket a fürdőbe, s a táborlakók boldog megkönnyebbulésként fogadták a meleg zuhanyokat. Amikor ez is megvolt, s miután annyi súlyos testi-lelki megrázkódtatásnak tették ki a foglyokat, botokkal újra kizavarták, és tovább ütlegettek őket a havon. Majd arra is ráhajtották, hogy ekként megbúbozva fekvőtámaszokat csináljanak.

– Vétkeztek, emberek – mondogatta nekik egy bácsika a lábszárát tapogatva. – Ha nem tudjátok, milyennek teremtett benneteket az Isten, akkor azt sem fogjátok belátni, milyenek lettetek a bűnben. Ezért térjete meg, amíg nem késő. Egy napon újra békében, testvériesen és atyafiságban élünk majd egymással úgysis.

– Verjétek össze – szólt jeges nyugalommal a parancsnok, alárendeltjei pedig, hiszen láncos kutyaként lesték parancsait, rávetették magukat

a szerencsétlen emberre, aki hányta a keresztet, s a mellén összekulcsolt kézzel rimánkodott irgalomért. Félholtra verték.

– Nekünk nincs lelkiismeretünk, tyetnikek – üvöltötte a parancsnok.
– Mindjárt megmutatjuk nektek, hogyan gyakorolunk mi bűnbánatot, s hogyan térünk meg.

Akkor a szegény öreget leöntötték benzinnel, és meggyújtották. A többiek némán szemlélték a borzalmas jelenetet, anélkül, hogy bármit is tehettek volna. Danilo alig türtőztette magát, úgy érezte, teljes erőből, amely haragjával együtt egy pillanatra visszatért, torkon ragadja valamelyik bitangot.

Utóbb, amikor földézte magában ezt a gatzettet, Danilo egy mozi-filmmel hozta kapcsolatba, amely a gyűjtőtáborokba zárt zsidók szenvedéseiről szólt, és mélyen megrendítette. A zuhanyozókkal felszerelt „fürdőház” képe rajzolódott ki szeme előtt. Azok a csonttá aszott boldogtalanok pedig abban a meggyőződésben tódultak a „fürdőbe”, hogy közös tisztálkodásban vesznek részt. Csak miután megengedték a gázt, a kivégzettek kezén vagy szájában akkor csillant meg az eldugdosott gyűrű, bronz vagy más arany ékszer, ezt azután a német tisztok, a kápók közreműködésével, beseperték. Itt, a Nap táborban is folyt a fosztogatás. Az ember itt undorítóan alattomos, élehetetlen, kíméletlen, önző lénygé aljasodott. A túlélés vágya elfojtott mindennemű gyanút és kételyt, minden fájdalmat, felülkerekedett az értelem szaván és a mások szenvedései meg nyomorúsága iránti együttérzésen.

Egyébiránt, a természeti katasztrófák meg a történelemben feljegyzett dögvészek nem valahonnan kívülről érkező következmények, hanem az ember lelelkéből, a világegyetem e törékeny középpontjából veszik eredetüket, méghozzá éppen akkor, amikor felborul a lélek egyensúlya, mert az emberi lélek harmóniáját és a világu harmóniáját titokzatos szálak fűzik össze.

Radovan Despotović irodalomtanár, egy meglehetősen törékeny alakú ember, akinek sötét arca valamely kerges-férges fa egy darabjára emlékeztetett, csendesen sírdogált:

– Édes jó Istenem, hová vezéreltél engemet? Ennek nem lehet jó vége. Sohasem jutunk mi ki ezekből a katakombákból. De hát majd csak megsegít az Isten.

Egy izgága szerbiai önkéntes közbeszólt:

– Kérem a tanár urat, ne emlegesse Istent. Itt az Isten is jó éjszakát mondott, tanár uram. Istenben hinni itt ugyanolyan, mint ha valamit, amit nem ért, olyasmivel akarna megmagyarázni, amihez még kevésbé konyít.

Danilo ellenben, akinek a legzárkózottabb és leghallgatagabb emberek is megnyitották lelküket, bátorította:

– Ne zavartassa magát, tanár úr, csak tartson ki, van még remény. Nem mehet így örökké, minden jóra fordul, tanár úr. Félelemnek és aggályoskodásnak nincs helye. Isten mégis velünk van. Nemrégiben, Despotović uram, Karl Barth svájci teológus és filozófus, a dialektikus teológia egyik legkiválóbb képviselőjének írásait olvastam. Egy helyen azt mondja, az életerőnek még egy morzsáját sem tudnánk megőrizni magunkban, ha lelkünk mélyén nem volnánk bizonyosak benne, hogy Isten igazságos. Mennyire, de mennyire igaz! Ön, tanár úr, továbbra is előadásokat fog tartani egyetemi hallgatóinak, és ön is, Pavlović, doktor, gyógyítani fogja pácienseit. Akarnunk kell megmenekülni, értik?

– Ej, kedves Danilóm – kesergett búsan, fájdalmasan Despotović professzor. – Ha mi egyáltalán kijutunk innen, az akkor lesz, ha már minden fogunk kihullott. Élő kísértetek leszünk addigra. Fantomok, akiknek valaha emberformájuk volt. Én csak egy fáradt, szkeptikus öregúr vagyok, és tudom, túlságosan is jól tudom, hogy ha valaki neki-vadul, ott nincs ész, egy csöppnyi sem. Itt olyan tisztátalannak érzem magam, akár a bibliai bélpoklosok. Az ördög szállta meg Boszniát, maga az ördög, Danilóm.

Ehhez tudni kell, hogy Despotović tanár úr, a régi vágású családapa, azt szenvedte el legnehezebben, hogy a foglárban, aki a minap a csetnik anyját szidta, Galib Mediće, egyik szarajevói szomszédjára ismert. Csak-hogy Galib most már nem az a galamblelkű, félenk és alázatoskodó Galib Medić iskolaszolga volt, aki Despotović tanár urat kérte meg, lenne szíves szerb nyelvből különórát adni egy szem fiának, hogy magasabb osztályba léphessen, hanem egy teljesen más, monomán ember, baljósan villogó szemmel, barátságtalan és hirtelen haragú, akinél mindig könnyű helyen áll, hogy csúnyán elkáromkodja magát, kupán vágjon vagy akár meg is öljön.

– Elképesztően jól néz ki, tanár úr, igazán, mindenre, ami szent – mondogatta Galib a most láthatóan megsoványodott, viaszosan meg-

szürkült arcú, valamikori szomszédjának. – Időnként egy kicsit meg kell ritkítani az emberiséget, nemde, igen tisztelt tanár úr? Itt, pajtás, nem történik magával semmi, amit nem bírna ki!

Márpedig, lám, lám, ezt a Galibot Despotović professzor korábban afféle jóindulatú embernek nézte, akitől egy rossz szó nem telik ki, nemhogy kegyetlen és durva legyen. Hát, igen, hány meg hány ilyen álcázott örült meg gyilkos szaladgál városaink utcáin, hogy úgyszólván észre sem vesszük őket? – tünődött Danilo.

– Ez a Galib, ha módjában állna, mind egy szálig kiirtana bennünket, azonnal és minden lelkiismeret-furdalás nélkül. Rongy az ember, hamar elfelejt mindent.

Az ürülék orrfacsaró bűzében sínylődő foglyok, amellet, hogy eközben a fájdalommal, a pánikkal, a rettegéssel, az önmegevetéssel, az éhínséggel is meg kellett birkózniuk, nap mint nap mindenféle érzelmi megrázkódtatás könyörtelen vesszőfutása közepette éltek. Lehetetlen teljes bizonyossággal megállapítani, hogy igazában mi játszódott e desperáltak lelkében. A sötét, dohos fogdában Danilo olyan elveszettnek és elhagyatottnak érezte magát, akárha egy víz alatti barlangkürtő süket csendje övezné. Olyan érzése volt, mintha valami eldugult volna a lelkében. Mellékesen szólva, minden rabság vajon nem az örület egy fajtája valamiképpen? Neki, mindenesetre, úgy tűnt, ami sötétség van ezen a világon, az mind a Nap táborban gyülemllett össze. Az afféle ködös híresztelések pedig, hogy mintegy húsz foglyot kicserélnek, most szertefoszlottak, mint a füst. S többé nem tudta megkülönböztetni a napot az éjszakától. Bajtársaival együtt százszor is meghalt naponta. De mindenekfölött a bizonytalanság miatt félt, gyötrődött. Maga elé képzelte az édesanyját, amikor megtudja, hogy őt kínozzák, meg ahogyan hírt várva a fia felől, mennyire szenved az iszonyatosan hosszú éjszakákon. Emlékei között kutatva felidézte – mint valami filmben – mindazoknak a lányoknak, asszonyoknak az arcát, akik előtt értelmetlenül térdre rogyott valaha, s képes lett volna bármi alávalóságot is elkövetni csak azért, hogy ezek az Éva lányai beavassák őt az élet valamely apró rejtélyébe. Gyakran gondolt Françoise-ra. Pontosabban, ő úgy élt emlékezetében, mint akit odaszögeztek. Visszagondolt erre az elragadó, fenséges jelenségre, majd pedig megismerkedésük történetére is, és egész mivoltában felpezsdült. A véletlen hozta össze őket. Ez, egyszerűen,

megegett. Noha korábban sohasem találkoztak, most tete-á-tete álltak egymással szemben, s azzal a megmagyarázhatatlan sejtelemmel léptek egymás felé, hogy máris valami sorsdöntő történt velük, valami, ami gyökeres változást hoz életükbe. Mint vaksötét éjszakában a villámcsapás valamely hegytető fölött, olyan volt ez a találkozás, kész tűzijáték, amely tartósággal kecsegtetett, ha nem párosul semmi erőszakkal. Olyan érzés volt ez, mint amikor a világmindenséggel való zavartalan egyetértésben jutunk egyenesbe, állunk be az áhitott mederbe, amikor megérezzük, hogy ez már maga a mérhetetlenség, mely akképpen kerít hatalmába minket, amiképpen mi vesszük birtokunkba őt, amikor valahol a lelkünk mélyén beleremegünk. Mert az emberek akár a holdkórosok léptetnek más emberek és történések felé, amerre egy felsőbb hatalom, a Gondviselés akarata rendelte őket. Egyébként hát semmi sem választás dolga ezen a világon, a barátunk, az anyánk, az apánk, a feleségünk, a szeretőnk, egyikük sem – ők egyszerűen itt teremnek, amikor szükségünk van rájuk. Bármint van is, de az igaz, hogy Danilónak a nőkhöz való addigi viszonya csupa civódás és sivárság volt. Úgyszólván minden lányon, akivel járt, egy másik fiúval, néha a barátjával osztozott, úgyhogy az ezekkel a lányokkal való viszonyát, nem ritkán, a vetélytársaihoz fűződő homoszexuális kapcsolatként élte meg. Hans Castorphoz hasonlóan, egy olyan nő bűvöletében élt sokáig, aki durván elutasította. No de hát ez a nő gonosz volt, s Danilo ezt jól tudta. Vajon akkor ő is gonosz, évdött magában, ha egy ilyen nőt szeret? Aki hiábavalóan szeret, vajon az beszámíthatatlan talán? Akkor egyszerre csak betegesen szégyellős lett. Egyedül az alkonyati óráknak tudott örülni, amikor kedvére olvasott és írt a lámpaernyő fénykörében. Megszállottan kutatót a holtak után. „Azok a tárgyak holtak, amelyek révén gyökeret verhattünk” – mondogatta.

Françoise más volt, vele Danilo úgy érezte magát, mint aki újjászületett. Ebből az asszonyból az eleven tűz fényesedett. A férfi számára afféle kitett gyermekek menhelye volt ő kezdetben. Vonásai mögött egy új világ kibontakozását látta. Kapcsolatuk a szerelem tökéletes ünnepe volt, ezen belül Danilo úgy érezte, sérthetetlen, és nem ismeri a félelmet. Amikor először meglátta Françoise-t, a halhatatlanság bódulata legyintette meg, a bizonyosság erejével. Életében először érezte magában azt a megtántoríthatatlan lendületet, egzaltált vakmerőséget,

amely nem akaratlagos, nem a tudatos vágyban gyökerezik, hanem tudatalatti mivoltunk kiszámíthatatlan mélységei felől érkezik, s amely – kitárulván – határtalan, mint az óceán. Hirtelen, a korábbihoz képest, egy egészen más valóságba csöppent, az a jóérzés járta át, amellyel a lélek fogadja az ember egész lényét betöltő szerelmet. Leírhatatlan gyönyörrel párosulva érkezett egy olyan világból, melyről annyira keveset tudott. De hiszen keresztény exegéták megannyi könyvben és törtélemben szólnak olyan emberekről, akik a földről a magasba emelkedve, a levegőben repültek. Így volt Danilóval is, egyszeribe a súlytalanság, valami különös testtelenség állapotába került, amire talán csak a mesebeli táltos ló képes. A jelenvalóságból, úgy érezte, egy másik, eladdig elérhetetlen, magasabb rendű világba röppent, miközben a múlt merő illúzióknak tetszett. Különbben hát mi más az emberi boldogság, mint az a másodpercekben mérhető vad öröm, amely azonban egy csapásra feledtetni vagy bearanyozza hosszú esztendőket minden felgyülemlett keserűségét, gyöttrődését és álmatlan éjszakáit? Elég az hozzá, Danilo meg Françoise kézen fogták egymást, s olyan rokon lelkeként, mintha sziámi ikrek volnának, kiléptek a szépséges párizsi éjszakába.

Kapcsolatukban annyi, de annyi szándékolatlan szépség volt. Súlytalanul a fellegekben élve az elragadtatás és felmagasztosultság világában lebegtek. Danilo emlékképeiben Françoise sárkány alakzatú díszítésekkel kivarrt piros kimonót viselt, alatta semmit. Kedvenc „Byzance” parfümjével beillatosítva, anyaszült meztelenül bújt ágyba is. Hóvihar zörgette a fák ágait, miközben a póre testek a kölyökállatok naiv szemérmetlenségével fonódtak össze többszörösen ebben az éjszakai liturgiában. Ott futott át rajtuk a kéjes remegés az asszonyka rosszul sikerült házasságából származó gyermekének bölcsője mellett, a kised mellett, aki – mint Françoise fogalmazott – az ő fiatalkori bűnének, egy szerencsétlen diákszerelemnek volt a gyümölcse. A szöske fiúcska utcai lampionoktól megvilágított arcán – szókesége olyan volt, mint az aranyló búzamezőké – látszott, hogy a közelgő virradatnak odaköszönve, mosolyog álmában. A pár napokig ki nem mozdult a behavazott házból. Egy valóságos világból, időtlenül, a való világ tülekedésén kívül éltek.

A kölcsönös simogatás az ő külön nyelvük lett, mert életük fölött attól fogva Erősz, a mindenható isten uralkodott. Időnként a legképtelenebb fajtalanzkodásra csábították egymást. Azon a télen éjjel-nappal

szeretkeztek Bach Goldberg-variációkja kíséretében a zseniális Glenn Gould előadásában. S éjszakánként mindaddig, amíg az acélkék világgosság, a derengés fénye az ablakban, nem jelezte, hogy megvirradt.

– Csupa szex ez a zene!

– Nedves vagyok lent, mint a szivacs – suttogta Françoise. – A szívemig hatolsz, Danilo. Sohasem fogod megtudni, hogy nekem mi tetszik rajtad annyira. Gyereket szeretnék tőled.

Danilo pedig, orgazmus utáni enyhe bódulatában, elnézte párja boldogságpírban úszó arcát, s így énekelt:

– Lelkünkben láng, mediterrán, azt hordozzuk mi, ma jolie!

Szerbül mondta fel neki Rimbaud Hajnalhasadás című versét Nikola Bertolino remek fordításában.

– Nem szeretnék hegyi beszédet mondani – szólt Françoise –, de én már most előérezem, hogy veled csak boldogtalan lehetek, nagyon boldogtalan. Mégis veled akarok lenni. A te nemzeted, tudom, sok csapás érte, s én ezt átérezem.

Amikor egy ízben két hónapra elszakadtak egymástól s Danilo hazautazott Szerbiába, Françoise már egy hét múlva majd elepedt utána. Felhívta telefonon, és bejelentette, hogy jön. Másnap az első repülőgéppel Budapestre repült, onnan vonaton folytatta az utat Belgrádba, itt Danilo várta, majd buszon dőcögtek addig a vajdasági helységig, ahol Danilo lakott.

– Párizs kihalt város, ha az utcán nem a te lépteid koppannak – mondta Françoise.

Tudjuk, nem ismerjük a halált, és semmi mást nem tudunk ezen az egyen kívül. Az emberek a legnagyobb átok súlyát – a magukra találás elmaradásának átkát nyögik. Mi önmagunk nélkül leledzünk a világban, akárcsak Kairosz. Egyáltalán lehetséges-e a hűség a semmi és a káosz világában? A szerelem eretnekség. Szerelem . . . ez a használatban annyira elkoptatott szó, de mint érzelem éppannyira értékes és ritkaságszámba menő. Az ember azonban talán nincs is úgy megalkotva, hogy elviselje a tökéletes és tartós boldogságot. Az elmagányosodott Françoise az élő Istent, magát az istenséget látta Danilóban. Lám, lám, akárcsak a vallás, a szerelem is csodálattal és túlzásokkal kezdődik.

– Sok férfi azt hiszi, hogy jogot gyakorolhat mind a nő, mind pedig egész múltja fölött ahhoz hasonlóan, mint – mondjuk – a vámtiszt a határra érkező külföldi bőröndjei és poggyásza fölött – érvelt Françoise.

Majd így folytatta:

– Te, Danilo, olyan skorpió vagy, aki megölte magában a skorpiót. Egy méregtelenített skorpió, az vagy te!

S a lány szomorkás arcát elfutotta a vágy pírja.

A Gyöngyszigeten, Rohonczy gróf mintegy 650 holdas, valamikori birtokán töltötték napjaikat. Krokán néven ismert, fejedelmi bort ittak, melyet az 1892-ben alapított, helybeli pincészetben készítettek. Édes Tisza gyöngye dinnyéből csemegéztek, és teli tüdővel habzsolva a folyó felől lengedező csodálatos illatgyeveget, szeretkeztek naphosszat. A Tisza sötét mélye egy hártvány szárnyú rovar, a tiszavirág (*Palingenia longicauda*) lárváinak miriádjait rejtegette, ezek június közepe táján rajzottak. Amikor a lárvá kifejlődik, néhány perc elteltével szárnyra kel, hogy azután, a víz fölött röpdösve, napnyugtáig már ott végezze rövid életét a Tiszában, amely azokban a napokban úgy kivirágzott, akár a gyermekkori hímes rét.

Mint két pokolbéli dúvad, úgy ölelkeztek össze- meg összefonódva, tökéletesen összetapadva mindaddig, amíg a két test el nem ernyed a robbanás után. A robbanás pedig minden hasonló esemény őstípusa, kezdve az orgazmustól mint a világegyetem legkiszámítottabb aktusától, a nagy bummon meg a csillagoknak a világűr sötétjében történt felrobbanásán át a háborús csatazajig és rombolásokig. A nemi ekstázis lehetetlen kimódolni, olyan ajándék ez, amiben van valami szent. Ezért a keleti népek a nemiségben, egy cseppet sem véletlenül, az Istenhez vezető utat látták, és vallást csináltak belőle. Aki a keresztény szentek életéről olvasott, könnyen meggyőződhet róla, hogy az ekstázis az elszenvedett fájdalom és az önmegtartóztatás eredménye. Avilai Szt. Teréz spanyol misztikus írja egy helyen, hogy hosszas böjtölés meg imádkozás után feljutott „a hetedik mennyországba”. Kétségtelen, hogy a „hetedik mennyország” kifejezés az ő nyomán került a heveskedő szerelmesek szótárába. Françoise egyik Hemingway-olvasmányában, egy szerelmi jelenet leírásában szerepel az a kitétel, hogy a szerelmesek alatt megrendült a föld. S ez a látszólag banális mondat pontosan telibe talál, azt az érzékeny és sebezhető pontot találja el bennünk, ahol a párunkat érintő, meg sem fogalmazható sejtelmünket tartjuk. A szerelem, bármit mondanak is róla az álnihilisták, egyetemleges tapasztalat, s részese az egész világ. A szex, meglehet, a szellemisség legmagasabb

formája, s azoknak, akik minden porcikájukkal szeretik egymást, leginkább talán Indiában kellene élniük, ahol a nemiség meg a vallás megbonthatatlan szövetséget alkot.

Most, magányos éjszakáinak homályában, számtalanszor eszébe jutott Françoise kezének görcsös szorítása, amikor búcsúzól a nyakába csimpaszkodott. Olyannyira messze vannak egymástól, tűnődött, mint az ég és a föld. Mostanában váratlanul meg-megjelent előtte, mint a látomás. Danilo úgy ragaszkodott a hozzá fűződő emlékeihez, akárha valami kiugró sziklarögbe kapaszkodna, amelyik alatt szakadék tátong. Még mindig a nyakán érezte asszonya leheletét. Elképzelte, ahogyan jócskán megnőtt hasához szorítja az arcát, s ott érzi kettejük még meg nem született gyermekének víz alattai rúgkapálását.

BORBÉLY János fordítása

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

TISZTA LELKIISMERETTEL (II.)

*Beszélgetés dr. Szeli István akadémikussal abból az alkalomból,
hogy 80. születésnapja alkalmából az Ünnepi Könyvhétre
megjelent az Emlékezések könyve című új kötete*

– *Úgy hiszem, nem tévedek, amikor azt mondom, hogy a legkedvesebb gyermeke a Hungarológiai Intézet . . .*

– *Hát igen . . . a Hungarológiai Intézet gondolata már fölmerült korábban is, még boldogult B. Szabó Györgynek a tervei között is találkozunk vele, csakhogy ő a Hungarológiai Intézetet teljesen a tanszék keretében működő intézetként képzelte el, mi viszont többen is úgy gondoltuk, hogy a Bölcsészettudományi Kartól független intézetnek kell lennie, mert azok a feladatok, amelyek rá várnak, nem oldhatók meg egy ilyen szűk körben mozgó káderképző intézmény keretében, mint amilyen a Bölcsészkar. Több értekezleten is megvitattuk ezt a kérdést, és végül is úgy döntöttünk, hogy ennek önálló intézetnek kell lennie. Még maga Sinkó Ervin is adott néhány ötletet ahhoz, hogy hogyan, miként működjön, és mi legyen a feladata. Hát ennek az intézetnek a létrehozása, megszervezése, benépesítése tudományos kutatókkal, azután a pénzügyi fedezete, elhelyezése, felszerelése, és így tovább – ez mind olyan hatalmas feladatot jelentett, hogy minden erőnket meg kellett feszítenünk, hogy valamiképpen mégis létrejöjjön. Annál is inkább, mert mi hátrányosabb helyzetben voltunk, mint mondjuk a történelmi vagy a szerbhorvát nyelvi intézet, amelyek képzett kutatókkal, tudományos fokozattal rendelkező, tudományos munkát végző emberekkel rendelkeztek, mi pedig alighogy elkezdtük a tanszéki munkát, s még közel sem álltunk olyan szinten szakemberek tekintetében, mint ők. De ezeket a nehézségeket is mind áthidaltuk, különösen akkor, amikor már a tanszék is kibocsátotta az első végzős hallgatóit, akiket bekapcsolhattunk ebbe a munkakörbe. Nos, ez az intézet mint ahogy a másik kettő, a történelmi és a szerbhorvát lingvisztikai intézet is, független volt a Bölcsészettudományi*

Kartól. Tehát önálló igazgatása, önálló pénzügyvitele, bankszámlája, munkaeszközei és munkahelyiségei voltak . . .

– *Rangos helyen voltak, a Báni Palotában . . .*

– Igen, a Báni Palota tornyában voltunk elhelyezve, de ott volt mellettünk a lingvisztikai intézet is, úgyhogy nem az elhelyezés kérdése volt itt a problematikus, mint inkább az, hogy voltak olyan tendenciák, hogy ezeket az intézeteket minél előbb be kell valamiképpen integrálni a Bölcsészettudományi Karba, mert hát ezek nagyon is szabadon mozognak, és ezért aztán, hogy így mondjam, „ideológiailag veszélyesekké” válhatnak . . . Volt tehát egy ilyen tendencia, és a végeredmény, mint tudjuk, az lett, hogy egyesítették ezt a két intézményt. Ezáltal mind munkaterveinek az önállóságától fosztották meg, mind pénzügyileg függő helyzetbe hozták, nem beszélve aztán elhelyezésről és sok minden egyébről. No, de a Hungarológiai Intézet mégis az alatt az idő alatt, amíg létezett, és amíg nem lett afféle függvénye a bölcsészkar irányításának, addig sok érdemes próbálkozásával hívta fel magára a figyelmet. Nekem olyan szerencsém volt, hogy például Illyés Gyulával beszélhettem, válthattam szót ebben a kérdésben. Ő úgy vélte, az egyik legfontosabb dolog az, hogy megőrizzük a függetlenségünket, az intézet mint olyan, ne legyen afféle kirendeltsége vagy fiókinézete más tudományos, vagy felsőoktatási intézménynek, mert csak abban az esetben tudunk eleget tenni a feladatainknak. Márpedig a feladatok nem akármilyenek voltak, mert olyan tudományos kérdésekkel kellett foglalkoznunk, amilyenekkel eddig csak nagy ritkán találkoztunk, még talán a 19. század végén, de olyan kutatások is sorra kerültek, amelyeket intézményesen mindeddig nem végeztek. Hát ehhez kellett fölnevelnünk a szakembereket, fölvennünk a kapcsolatokat a rokon intézményekkel, folyóiratot kiadnunk, publikációkat megjelentetnünk, és így tovább. Nemzetközi értekezleteket is szerveztünk, azután tanfolyamokat tartottunk, például folklórtanfolyamot, ahol kiképeztük a terepi munkatársakat, a folklórgyűjtőket. És hát csináltuk volna tovább is, amennyiben nem következik be a fúzió, ami azonban, ahogyan én szoktam mondani, csak valamilyen fizikai egyesülést jelentett, nem pedig kémiai, vegyi úton történő egyesülését az intézményeknek.

– *Egyetemi tanítványaként úgy tapasztaltam, hogy a Tanár Úr, aki mindig két lábbal élt a jelenben, kedvenc területének mégis a 18–19. századot választotta. Ez mivel magyarázható?*

– A 18–19. század, a polgárosodásnak a kezdetei, ezek vetették meg az alapját a szellemi életnek a mi körünkben is. Viszont ez jóformán ismeretlen volt az addigi kutatások előtt. Örömmel vállaltam hát, amikor Vasa Bogdanov meg Sinkó Ervin is arra biztattak, hogy kutassam ki ennek a francia forradalom korabeli itteni szellemi életnek az irányait, kezdeményezéseit, első tapogatózásait, mert ez nincsen kellőképpen föltárva. Hát erre vállalkoztam, amikor

a Hajnóczy-munkámat megírtam, és úgy vélem, hogy nem fölösleges ma sem még ezt a korszakot kutatnunk. Nem hogy nem fölösleges – nagyon is fontos! Mert annak, hogy ebben a jelenben élhessünk, csak úgy tudunk megfelelni, ha ismerjük, hogy honnan jöttünk, és milyen feladatokat hordoztunk eddig a vállunkon, és mi az, amivel még tartozunk önmagunknak.

– *Mostanában gyakran fölvetődik az igény, a követelés, hogy a sajtónk, az oktatásunk legyen magyar szellemiségű. Tanár úr hogyan értelmezi ezt a szellemiséget?*

– Úgy, hogy az más nem is lehet, csak magyar szellemiségű. Hogy ha magyar nyelven folyik az a tevékenység, akkor már eleve magyar szellemiségű kell hogy legyen. A témájánál fogva is nyilvánvalóan, és hát mindaddig ilyen is marad, míg csak rá nem kényszerítenek valami „más szellemiséget”, ami ellen nyilván védekeznünk kell. Úgy tekintek erre, hogy ha az ember – mint ahogy már jeleztem Arany Jánossal kapcsolatban – becsületesen, átgondoltan, ésszerűen, odaadással, minden erejét latba vetve végzi a feladatát, akkor eleget tud tenni annak a magyar szellemiségnek is, amit követelményként ma oly gyakran emlegetnek. Ha az ember jó újságíró, akkor magyar szellemiségű újságíró is egyben, mert magyar nyelven végzi a munkáját, feladatait magyar témakörökben, és hát ettől lesz magyar szellemiségű a teendője, munkája. Nem valami külön jelszavaknak a kitűzésével és hangoztatásával, hanem azzal, hogy tartalmában az. Nemzeti szellemű munkát végez azáltal, hogy magyar nyelven végzi, magyar témakörben, és magyar hallgatósághoz, ill. olvasókhöz fordulva végzi a munkáját. Másképpen el sem tudom képzelni ezt a munkát, csak úgy, hogy magyar szellemiségű legyen. Mint ahogy az a francia francia szellemiségű munkát végez a maga nyelvén és a maga környezetében, vagy az angol a maga környezetében, és így sorolhatnánk tovább. Hát ebben semmi különleges feladatot én nem látok. Az embernek teljes fölkészültségével, tudásával, igyekezetével végeznie kell a munkáját, akkor eleget tesz annak a feladatnak is, amit nálunk újabban ilyen szellemiségű munkának szoktak nevezni.

– *Úgy gondolja-e, Tanár Úr, hogy a kedvenc tanárait sikerült eredményesen, méltóan követnie?*

– Hát arra lennék legbüszkébb, hogy ha Horváth János nyomdokain haladhatnék, illetve most már nem haladok semerre, ellenben szeretném önmagamról megállapítani, hogy nem lettem hűtlen tanítványa. Horváth János volt az én legnagyobb tanárideálom. Emlékszem, 42-ben, amikor első ízben járultam hozzá kollokviumra – azt hiszem, el is mondtam ezt valamelyik könyvemben –, leültetett a bőrdíványra, ahol állítólag József Attilát faggatta. Megnézte az indexemet, leckeönyvemet: látja, hogy honnan jövök, ki vagyok, mi vagyok, Szabadkán érettségiztem, hát rögtön azzal a kérdéssel fordult hozzám, hogy

mit tudok én a szerbhorvát nyelvű epikai költészetéről. Tudniillik az egyik igen jelentős kutatói területe volt a szerbhorvát népköltészetnek a hatása a magyar költészetre, és hát úgy vélte, hogy ha én ott nőttem fel, ott érettségiztem, akkor valamit tudok majd erről a kérdéstről olyasmit is mondani, ami esetleg az ő figyelmét elkerülhette. És hát, kérem, azon a kollokviumon döbbsentem rá, hogy ez a Horváth János, aki éntőlem várt esetleg valamilyen új mozzanatra a tudományában, ez a Horváth János többet tudott a szerbhorvát költészetéről, mint én magam! Miért? Hát azért, mert a háború előtti időkből egyszerűen be kellett magolnunk azt a sok oldalra menő epikai szöveget, a *Smrt Kraljevića Markát*, meg az egész ciklusát, egyszerűen egy ilyen teljesen lélektelen oktatás formájában jutottunk hozzá ezeknek az epikai műveknek az ismeretéhez. Én még talán ma is el tudnék mondani hosszú oldalakat valamelyik szerb epikai költeményből. Viszont Horváth János volt az, aki énnekem megmagyarázta, hogy ebben mi az epikai elem, mi az epikára mint műfajra jellemző jellegzetesség, mik azok a verstani és stilisztikai mozzanatok, amelyeknek azután a magyar költészet is hasznát vette, amikor az úgynevezett szerbus manír meghonosodott a magyar költészetben. Akkor döbbsentem rá, hogy Horváth János mennyire másként tekint a költészet anyagára, tartalmára, mibenlétére, mint ahogy azt mi addig tanultuk. Ez csak egy mozzanat volt a vele való kapcsolatomban, de ez kísért egész életemen át. Mint ahogy például Hadrovits Lászlóról is csak a legszebbeket, legjobbakat tudom mondani, ő a horvát reneszánsz költészetet mutatta be nekünk. Azután a magyar nyelvészek közül Zsirai Miklós például, aki a finnugor rokonságunk kutatásában volt nagy tudós, azután Pais Dezső, Bárczi Géza stb. Tehát, mondom, sok jeles emberrel, tanárral találkoztam életemben, és örülök annak, hogy az ő szellemiségükből valami megmaradt bennem, amit érdemes tovább ápolni.

– *Személyes emlékem egyetemi hallgató koromból: a diákok körében az a fáma járta, hogy Tanár Úrnál – ahogy mi mondtuk – „kunszt” megbukni . . . Viszont éppen emiatt azután szégyelltünk készületlenül kimenni a vizsgára, úgy-hogy végül tényleg nem is bukott meg senki. Milyen volt a módszere, a viszonyulása a hallgatókhoz?*

– Ez nem módszer kérdése. Én szentül meg voltam és meg vagyok ma is győződve róla, hogy én azért lettem tanár, és azért tettem oda arra a munkahelyre, amit betöltöttem, hogy megtanítsam a hallgatót valamire. És ha az a hallgató azt a valamit nem jól fogta fel, félreértette, vagy éppen nem jegyezte meg, akkor is önmagamat hibáztattam, mert úgy véltem, biztos énbennem van a hiba, hogy a kérdést nem világítottam meg kellőképpen, nem érthetően vagy érdektelenül adtam elő – egyszerűen mindig magamban kerestem a hibát. Ezért, amikor a hallgatóm nem tudta a választ, akkor önmagamat vádoltam, és hát voltam annyira önző, hogy önmagamat nem buktattam meg!

– *Sokat készült egy-egy órára?*

– Mindig! Annak idején, amikor 45 szeptemberének elején (a dátumra most már nem emlékszem) betoppantam a zentai gimnáziumba mint újdonsült kinevezett tanár, azt mondta az igazgatóm (aki egyébként francia nyelvtanárom is volt valamikor, azt hiszem, 30–31-ben a zentai gimnáziumban): „Emlékszem magára még mint diákomra; bizony megtörtént, hogy maga a francia subjunctif-alakokat nem tudta olyan pontosan reprodukálni, mint ahogy azt én megkívántam volna!” Én akkor nagy szégyenkezések között bevallottam, hogy valóban megtörtént, de azóta már korrigáltam a hibámat. Mire az igazgatóm azt mondja: „Vegye tudomásul, hogy máától kezdve maga nem diákként, hanem tanárként jön ebbe az intézetbe, és nem történhet meg, hogy készületlenül jön!” Nos, ezt a tanácsot – nem azért, mert az igazgató mondta, hanem azért, mert a természetemben is benne van –, igyekeztem végig magamévá tenni és követni egész pályafutásom alatt.

– *Melyik volt a legnehezebb feladat, a „legrázósabb” periódus?*

– Úgy gondolom, hogy az egész negyven esztendőm, szolgálati időm tele volt ilyen „rázós” mozzanatokkal. Azért, mert mindig valami újat kellett kezdeni, mindig valamit elindítani, megszervezni, és alighogy az úgy-amennyire a talpára állt, akkor rögtön már másik feladatba fogni és mást végezni. Bizony, én magam sem tudom, hogy melyik lenne az . . . Lehet, hogy éppen ez, amiről az előbb szóltunk, az egyetemi oktatás minőségi fejlesztése, a hungarológiai kutatások megszervezése – ezek voltak azok a mozzanatok, amelyek tényleg igen sok munkát megkívántak az embertől, de hát mégiscsak volt valami eredménye, s annak csak örülhetünk. Ne azt nézzük, milyen nehéz volt, hanem hogy volt-e értelme.

– *Tudósként van-e valamilyen adóssága önmagával szemben? Mert hiszen a köznek éppen eleget tett. Van-e valamilyen megvalósulatlan álma, terve?*

– Azok a tervek, amelyekbe belefogtam és belekezdtem, és részben megvalósítottam, azok mind ide tartoznak. Voltaképpen csak meg nem valósult terveim vannak! Mert ahogy befejezek valamilyen munkát, akkor látom: ezt bizony sokkal alaposabban, mélyebben, célszerűbben kellett volna csinálnom, hogy munkám jobb, sikeresebb, tartalmasabb legyen. Az ember úgy van – nem is tudom már, melyik magyar író mondta –, hogy az ember megírja a könyvét, utána szégyelli, ugye . . . Karinthy mondta, persze! Azt, hogy miért nem jobban írta meg . . .

– *A pedagógus – úgy mondják – a tanítványokban él tovább . . .*

– Éppen az utóbbi időben volt alkalmam ezen a kérdésen eltöprengeni, tudniillik mind több meghívót kapok ötvenéves érettségi találkozókra, ahol osztályfőnök, tanár, netán igazgató voltam, és hát ilyenkor az ember mindig szembesül kissé önmagával is, amikor egykori, ötven évvel ezelőtt látott arcok

ötlenek fel előtte, amikor ilyen emlékeket idézünk meg; valóban így van, hogy a tanítványokban él . . . Sajnos, a probléma ott merül fel, hogy a pedagógus nemegyszer túléli a tanítványát. Nemrégem volt alkalmam a *Híd*-ban búcsúztatni egy-két egykori nagyon kedves tanítványomat, majd ezeket is besorolom ebbe az új könyvembe. Ilyenkor érzi az ember a legtehetetlenebbnek magát, amikor a tanítványaitól kell hogy elbúcsúzzon . . . Köztük igen sok kiváló ember, akadémikus, tudományos kutató, jeles közgazdász, matematikus stb. volt és van, akik európai rangú emberek lettek, Hollandiában, Németországban a maguk tudományterületén. Az ember, a pedagógus csak sajnálhatja, hogy többé nem lesz alkalma részt venni ilyen tehetségek képzésében és továbbfejlesztésében . . .

Az Újvidéki Televízió Faggató című félórás portréműsorában hangzott el két folytatásban 2001. május 22-én és 29-én, valamint az ismételtsben 23-án és 30-án. A szerkesztő-riporter KARTAG Nándor volt.

NYOLCVAN ÉV – HAT ÉVTIZEDE A PÁLYÁN

Tisztelt Szelei István Tanár Úr, Kedves Barátaink!

A *Híd* folyóirat, a Forum Könyvkiadó és az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszéke nevében köszöntöm Szelei István tanár urat nyolcvanadik születésnapján, s azért e három intézmény nevében, mert – szülővárosa, Zenta után – ezekben a régies szóhasználattal élve, intézetekben valósította meg mindazt, amivel kiérdemelte a kritikus, professzori, irodalomtudósi és az akadémikus titulusokat, egyszerűbben szólva a szakma megbecsülését, az emberi tiszteletet, és tegyük hozzá, valamennyiünk szeretetét.

Ritka pillanatai irodalmunknak, ha jól számolom, évtizedenként is csak egyszer-egyszer adatik meg, hogy ekkora korról ekkora horderejű munkásságot is köszönhetünk, mint tettük ezt egykoron Szirmai Károllyal, Lóbl Árpáddal, Herceg Jánossal, s tesszük ezt az örökmozgó és kortalan Penavin Olga tanárnővel is. Mert, ha emlékezetem nem csal, csak ennek a négy írónak és tudósnak írhattuk föl eddig jubileumi kötetének címnegyed oldalára: „Megjelent a szerző nyolcvanadik születésnapjára.” S tettük ezt nem kis büszkeséggel az idén Szelei István *Emlékezések könyvére* is.

S ez a könyv, amely a *Híd* legfrissebb számával együtt ugyancsak itt díszíti asztalunkat, több annál, mint amit a címe sugall: benne lényegében hol az emlékezés, hol pedig a vallomás „műfajában” olvasható mindaz, amit Szelei Tanár Úr az elmúlt hatvan tevékeny esztendőben tett, tapasztalt, gondolt, s nem utolsósorban leírt – amivel irodalmunk javát szolgálta.

Bordás Győző és Bányai János itt közölt szövegei a Szelei István tiszteletére rendezett szeptember 17-ei újvidéki ünnepségen hangzottak el, amelyen rajtuk kívül előző számunk tematikus blokkjából Pap József versével, Bori Imre pedig esszéjével köszöntötte az ünnepet. Serer Lenke írását a Magyar Szó szeptember 20-ai számából vettük át. (A szerk.)

Annak idején, egyetemi hallgatóként, hálásak voltunk neki irodalomtörténeti tankönyvéért; kötetekben irányított el bennünket a 18. és a 19. századi irodalom labirintusában, de ugyanúgy emlékezetesek maradnak stilisztikai órái is, amikor Kármán Józseftől indulva Petőfin és Móricz Zsigmondon át jutott el az aznapi újság meteorológiai jelentéséig, hogy minél szemléletesebben magyarázza: mikor és hogyan kell, illetve mikor és hogyan nem szabad használni mondjuk egy többleti töltettel bíró *haza* főnevet. Emlékszem, annak idején, 1967-ben a Penavin Olga–Szeli István–Bori Imre tanári triász fogadott bennünket, frissen iratkozottakat, s e bemutatkozó óráról az vésődött az emlékezetembe, hogy megmagyarázták a mi ifjonti kebleinknek: nem tőlük függ elsősorban, mit és mennyit fogunk megtanulni, hanem önmagunktól. Amit tőlük elvárhatunk, hogy megtanítanak bennünket irodalmi gondolkodásra, és könyvtárat használni. – Hát ez is valami? – kérdeztük ezután egymástól, hogy csak jóval később döbbenjünk rá, de még mennyi volt ez útravalóul!

Mai ünnepeltünk, Szeli István esetében például lehet-e Madáchcsal akár csak egy diákelőadás kapcsán is úgy foglalkozni, hogy ne vennénk kézbe az ide vonatkozó Szeli-recepciót, s megnézni, mit is mondott ő pl. a Londoni jelenetről, Dantonról vagy a bibliai bűnbeesésről. És megértettük volna-e a felvilágosodás és a romantika korszakát a már említett irodalomtörténete nélkül? Mert Szeli István a rendszerben való gondolkodás pedagógiai módszerét alkalmazva irodalmi koordinátákat rajzolt föl, hogy aztán ki-ki saját belátása szerint haladjon az abszcisszák és ordináták vonalán.

S ezen a mai ünnepi napon arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy Szeli István, miközben Kölcseyt és Kazinczyt, Berzsenyit és Csokonait tanította, éberén figyelte, mi történik itt a vajdasági magyar irodalomban is, előbb a Szirmai-, Sinkó-, Gál-, Majtényi-, Herceg János- és Koncz István-hatszögben, de írta kritikáit és affirmáló tanulmányait a Symposium-nemzedék felfelé törő tagjairól éppúgy, mint a fiatalabbakról. Régebbi könyvei, de e legújabb is bizonyítja, hogy látószögéből egyetlenegy jelentősebb alkotó vagy jelentősebbnek vélt mű sem maradt ki.

S ha létezik fizikai értelemben is meleg hang – márpedig bizonyítottan létezik –, akkor Szeli István mindig azon szólalt meg, így hát illik őt is a legmelegebb hangon köszönteni születésnapján.

BORDÁS Győző

Ó, AZOK A HATVANAS ÉVEK . . .

Szeli István születése napjára

1961 legvégén jelent meg a *Symposion* első száma, az akkori ifjúsági lap mellékleteként. Ezzel irodalmunknak, de kultúránknak, talán egész kisebbségi szellemi életünknek egy különös, azóta sokszor felemlgetett időszaka kezdődött el. Az irodalom életében új törésvonalak keletkeztek, új irodalmi és kulturális értékrend volt kialakulóban, váratlan és kihívó közlések, közlemények láttak napvilágot, sosem hallott nevek hangzottak el. Viták lángolnak fel, sértődések és háborgások uralták a szellemi életet.

Sokat lehetne azon tündőzni, mi vette akkor kezdetét a vajdasági magyar irodalom, de egyben a vajdasági magyarság életében is. Anélkül, hogy ennek a tündődésnek hangot adnék, egyetlen tapasztalatot említek meg csupán. Azt a nagyon egyszerű és azóta majdnem elfeledett tényt, hogy a hatvanas évek legelején igen széles körben rendkívül fontossá vált az irodalom. Egy-egy vers, valamely próza kihágásnak számító szava vagy szubverzív mondata napokig, hetekig közbeszéd tárgya lett, nem szólva az első tekintélyromboló kritikai megnyilatkozásokról, amelyek után sokszor ismerős ismerőssel, barát baráttal nem állt többé szóba . . .

Ebben a helyzetben, már 1962-ben, a *Híd* folyóirathoz került Domonkos István *Rátka* című hosszú verse, és a folyóirat, nyilván azért, mert nem tudta, mit is kezdhetne a kézirattal, kiadta recenzióra Szeli Istvánnak, az akkoriban Zentán élő magyartanárnak, mégpedig a vers szerzője nevének elhallgatásával. A recenzió annak rendje és módja szerint elkészült, meg is jelent a *Híd* 1962. márciusi számában, vele együtt a vers is. Ugyanitt közölték egy bizonyos Szemes Dezsőnek* Helyzet és magatartás című írását, amelyből akár a verset figyelemre méltató tanár-kritikus, akár a vers szerzője, vagy éppen az ifjúsági lap

* *Tudomásunk szerint Tomán László használta ezt az álnevet. (A szerk.)*

mellékletének munkatársai félig-meddig ideológiai bírálata olvasható ki. A *Rátka* 1963-ban, az akkor induló Symposion-sorozatban Domonkos István első kötetének címadó verse lett. Megjegyzem, hogy Domonkosnak erről a kötetéről, tehát a versről és a vers életének ezen kis történetéről az UMIL (1994; 2000) egy szót sem tud, pedig egy lexikonnak sok mindent illene tudni...

De most nem erről van szó. Inkább arról, amiről Szelei István a *Magyar Szónak* ugyancsak a hatvanas évek legelején indult *Kilátó* című mellékletében számol be. Szó szerint így:

„Néhány hete megkért a *Híd*, hogy írjak egy versről. Nyelvéről, metaforáiról, valamit. Megküldték a verset, igaz, a poéta nevét nem közölték mindjárt. Nem is volt fontos. Eleget tettem a kérésnek, megírtam hát az ismertetőt. Jót is, rosszat is mondtam róla: ahol ügyetlen volt, ott megróttam, de a gyöngyszemeknek örültem, s biztattam is. Aztán egyszer Újvidéken jártamban belebotlottam a hadra kelt ifjú sereg egyik közvitéjébe. Azt kérdezte, hogy miért akarom én a nyakukat törni. Az övékét, en bloc. Néhány nap múlva meg Petőfiről olvastam példázatot: ő nem volt modern pedagógus, lám, nagyot ütött a botjával a szamár fejére. (A példabeszéd persze sántít, mert ugyebár nem a költő ütött a szamár fejére, hanem a juhász. Ami már Petőfi korában is nagy különbség volt.) A harmadik, aki letette a garast, nem kíván velem egy lapban nyomdafestéket szagolni, velem, aki megdicsért egy kezdő verselőt.”

Szelei Istvánnak van is erre a történetre egy megjegyzése: „Úgy látszik, mindez szervelesen hozzátartozik a vajdasági magyar irodalom szolgálatának az örömeihez. És a bunkószellemhez, amit oly nagy sikerrel akklimatizáltunk a hazai talajon, szellemi életünk nagyobb dicsőségére.”

Így ér véget Szelei István a *Perpatvar íróéknál* című írása, egy ironikus, ezzel együtt pontos, ma is felidézhető irodalmi, szellemi, kulturális helyzetkép cseppet sem örömteli megrajzolásával.

Természetesen kideríthető, kik voltak ennek a szomorú történetnek a szereplői, ki volt a „hadra kelt ifjú sereg” ama háborgó „közvitéje”, ki volt a Petőfi-példázat szerzője, és ki zárkózott el Szelei Istvántól oly radikálisan, hogy többé nem volt hajlandó vele egy táblól cseresznyézni. Nyilván sokan tudnak is ezekről a szereplőkről, akkoriban magam is tudhattam róluk, mostanra azonban kikopott a nevük a történetből. Amin nem kell csodálkozni. Sőt, jó is, hogy megfeledeztünk róluk. Így legalább magával a történettel szembe-sülhetünk: irodalmi és kulturális életünk egyik különös, de egyáltalán nem ritka, nem is rendhagyó epizódjával. Természetünkről, világunkról, gondolkodásunkról beszél ez a történet, gondolom, máig érvényes módon. De még mindig nem erről akarok beszélni.

Sokkal inkább arról, és erről most már egészen röviden, hogy egy időben valóban nagyon fontos volt nekünk az irodalom. Lám, mire volt képes, mennyi

indulatot és képzeletet, hány szellemet mozgatott meg egyetlen vers, mennyi szerkesztői taktikus, de nem tapintatos meggondolás lehetett a vers szerzőjének elhallgatásában, egyáltalán abban, hogy egy verset kiadnak recenzióra, miféle delikvencia abban, hogy valaki vállalkozik egy ismeretlen szerző kétegyeket keltő versének értelmezésére, és nem is akárhogyan, hiszen egész irodalomtörténeti és -elméleti, nyelvészeti és poétikai tudását latba vetve nézett szembe a hozzá eljuttatott, előtte ismeretlen szerző munkájával, miközben ha nem is tudta, de sejtette, hogy ezzel nem szerez magának barátot, de dicséretet sem. Mi készíthette tehát Szeli Istvánt arra, hogy 1962-ben, amikor tényleg „hadra kelt” egy „ifjú sereg”, belenyúljon az irodalmi, de akár azt is mondhatnám, politikai darázsfaszekbe? Őt, aki szerint a bátorság „az erényeknek csak a legolcsóbbika”?

Nem az elszántság, és nem is a bátorság tehát.

Azt gondolom, hogy az irodalom, a költői szó megbecsülésén, tiszteletén kívül semmi más. Az irodalom értője ugyanis csak az irodalom szavára kapja fel a fejét. És ha értéket vél felfedezni, akkor mindenről megfeledkezik, hiszen nincs is szava, se mondanivalója másról, csak a költészetről . . .

Ha ez így van, márpedig Szeli István munkásságának ismeretében vajon ki vitathatná el, hogy valóban így van, akkor azt kell mondani, hogy a hatvanas évek legelején az irodalom nemcsak azért volt sokak és sokunk számára rendkívül fontos, mert éppen így hozta az életünk, hanem azért is, mert az irodalom, a költészet mondott akkoriban valami fontosat az életről, önmagáról, a világról, az egész magyar irodalomról és történelemről.

Például Domonkos István *Rátka* című versében, és Szeli Istvánnak a vershez tartozó, egész irodalmi életünket máig érvényes módon diagnosztizáló történetében.

BÁNYAI János

LECKE

Létezik-e jugoszláviai/vajdasági magyar irodalom, vagy sem?

A nyolcvanadik születésnapját ünneplő Szeli István akadémikus, irodalomtörténész, kritikus, nyugalmazott egyetemi rendes tanár a rá jellemző szerénységgel köszönte meg a méltatásokat hétfőn este az újvidéki Forum-klubban a tiszteletére rendezett meghitt ünnepségen. Mint mondta: ha csak a fele igaz annak, ami elhangzott, roppant elégedett lehetne, csakhogy egy minap kezébe kerülő iromány tükrében rá kellett döbbsennie, hogy egész életét, egész munkásságát „egy nem létező irodalom” szolgálatába állította. Mindaz, amit hosszú, küzdelmes élete során alkotott és tett, ezek szerint nem létezik? Hetven év jugoszláviai/vajdasági magyar irodalma nem létezik? – kérdezte nem titkolt felháborodással.

A szóban forgó írás (Egy nem létező irodalom lexikona) ugyanis – amely, mint utóbb a jelenlevőktől megtudom, az *Aracs* című új szabadkai folyóiratban jelent meg – azt állítja, hogy sem jugoszláviai, sem vajdasági magyar irodalom nincs. Ez ütötte szíven a tanár urat olyannyira, hogy késztetést érzett születésnapján ünnepségén hangot adni méltatlankodásának, megbotránkozásának. Ennél jobb alkalmat nem is találhatott volna, hiszen volt abban valami jelképes, hogy miután méltatói az itteni irodalom, irodalomtörténet, kritika kimagasló egyéniségét ünnepelték személyében, maga az ünnepelt amiatt dohogott, hogy ez a jugoszláviai/vajdasági magyar irodalom, amelyre az életét tette fel, egy tollvonással „nem létező”-vé tehető, megsemmisíthető. „Mit csináltam én akkor egész életemben?” – szegezte meghökkenten a jelen levő kollégáknak, barátoknak, tisztelőknak a kérdést.

A tanár úr azonban nem fejezte be felháborodással mondandóját, hanem – megint csak a rá jellemző módon, megfontoltságra, alapos körütekintésre intőn – a bajt orvosolandó javaslattal rukkolt ki. Jó lenne végre egyszer és

mindenkorra letisztázni, és egyetértésre jutni, hányadán is állunk irodalmunkkal, amely nyilván része az egyetemes magyar irodalomnak, de döntsük el, hogy van-e jugoszláviai, illetve vajdasági magyar irodalom vagy nincs. Nyomatékot adva javaslatának, felszólította irodalmunk (jelen és távol levő) releváns tényezőit, hogy szervezzenek egy tanácskozást, amely eldöntené a dilemmát, véget vetne e felemás állapotoknak.

A tanár úr tehát feladta a leckét, és kinyilvánította, hogy ő maga is részt kíván venni a feladat megoldásában. Hogy a felszólított érdekeltek, érintettek ráharapnak-e a témára, megcsinálják-e a leckét, majd elválik. A jelenlevőknek az ünnepség utáni első reakciójából ítélve, nem valószínű, hogy foganatja lesz a kezdeményezésnek. Egyesek csak a vállukat vonogatták. Ugyanis már megszokták, hogy időnként valaki ilyesmit állít. Néhány évvel ezelőtt például Balázs Attila könyvének *Népszabadság*-beli recenziése szüntette meg megbotránkoztató módon a vajdasági magyar irodalmat. Akkor erre két fiatal író (Lovas Ildikó és Szerbhorváth György) nyomban reagált a *Kilátóban*, s ment az élet tovább. Már ahogy mehetett, azokban a cudar időkben. De az áttelepülésekkel ért nagy veszteség ellenére jelentős művek egész sora látott napvilágot azóta is a Vajdaságban. Ez kétségtelen. Mint ahogy az is, hogy egy kisebbség – mert nevezzük magunkat bárhogy, a többséggel szemben az vagyunk – csak akkor tud ebben az országban, legyen az Jugoszlávia vagy csak Szerbia/Vajdaság, közösségként megmaradni, ha kitermeli magából – természetesen az egyetemes magyar kultúra, irodalom, művészet, tudomány részeként – a saját magas kultúráját, a minden irányban nyitott fróit, költőit, művészeit, tudósait . . .

Szeli tanár úr nyolcvan év magasából visszapillantva a saját, de az itt alkotott/alkotó megannyi író, költő, irodalomtörténész, kritikus . . . életművére, de egyszersmind előre pillantva, a jövőre vonatkozóan is, sürgősen szükségesnek látja eldönteni a kérdést, konszenzusra jutni az ügyben, hogy van-e jugoszláviai/vajdasági magyar irodalom, vagy nincs. A nálánál tíz-húsz-harminc évvel fiatalabbak viszont edzettebbek vagy fásultabbak lévén alighanem úgy vélik, hogy ilyen kérdőjelek, tagadások mindig voltak és lesznek. Ki figyel oda? A kutya ugat, a karaván halad . . .

A tanár úr mindenestre föladta a leckét.

SERER Lenke

A VAJDASÁGI ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK RÉGI-ÚJ TÁBLÁJA

ALEKSANDAR TIŠMA

Újvidéken nemrégiben egy új plakát jelent meg. Ezt írták rá: „Újvidék – szelíd város”, a szavak közé pedig egy kislány képét tették.

Úgy vélem, hogy a plakátra írt állítás – valakinek a verséből vagy beszédéből vehették – nagyon találó. Újvidék valóban szelíd város, mint ahogy az egész Vajdaság is szelíd, már a táj fekvéséből, nyugalmából eredően is, amely az emberek természetét is befolyásolja.

Am a Vajdaságban is előfordulnak vadabb emberek. Ezek közül valakik kereken hét évvel ezelőtt – talán éppen 1994. április 21-én – létrára másztak a Vajdasági Írók Egyesületének akkori épülete előtt, és leszedték az intézmény nevét több nyelven hirdető táblát, a helyébe pedig kitették a csak szerb nyelvű, cirill betűs táblát. Azt a régit, a latin betűs szerbhorvát – akkor még az a nyelv érvényes volt –, továbbá magyar, szlovák, román és ruszin feliratút eltüntették, elrejtették, miáltal tettüknek bűncselekményjellegét is adtak, hiszen az intézményt, ahol dolgoztak, megfosztották egy anyagi tulajdonától, vagyontárgyától, senkit sem kérdezve és nem tartozva ezért senkinek sem felelősséggel, biztosak lévén benne, hogy szövetségük a bandita rezsim, amely az intézménybe is rakta őket.

Nekünk most ezt a szabálysértést kell jóvátennünk, ezt az anyagi és erkölcsi kihágást, egyet abból a sokból, amit az utóbbi húsz év populista garázdálkodása hozott a szerbség nevében, de éppen a szerbség és a Szerbiát, így a Vajdaságot is benépesítő többi nép kárára. Visszatesszük a táblát, amely az egyesületünk nevét a Vajdaságban legtöbbit használt nyelveken tünteti fel, s ezzel megjelöljük egy új korszak kezdetét, amelyben senkit sem fognak fenyegetni, sem korlátozni a nemzeti, vallási, vagy politikai hovatartozása miatt.

Hogy meddig fog majd ez a mostani korszak tartani, és mennyire járul majd hozzá társadalmunk előrehaladásához? Ez tőlünk függ. Biztos, hogy ebben a pillanatban is, amikor kitesszük a falra a Vajdasági Írók Egyesületének a többnyelvű tábláját, valahol újabb harapófogókat és újabb fejszéket készítenek elő, hogy egyszer majd megint lefeszítsék és szétverjék. A primitíveket és maradiakat ugyanis ingerli a többnyelvűség, felbőszíti annak lehetősége, hogy valaki másmilyen legyen, ők nem érzik azt, amit mi, szelíd újvidékiek és vajdaságiak, hogy a legnagyobb gazdagságot a minden nemzet, minden felfogás számára megnyíló lehetőségek adják, amelyek nálunk ezért olyan tágasak, végtelenül tágasak, akár a síkság.

Fogadjuk meg, hogy ügyelünk arra, mit csinálnak ezek a primitívek, s hogy a kezükre csapunk, mint ahogy a kezükre csaptak annak a petíciónak az aláírói is, amely a többnyelvű tábla levétele ellen tiltakozott 1994 áprilisában. Boško Ivkov gyűjtötte össze akkor Gojko Janjušević, Milica Mičić Dimovska, Dragomir Popnovakov, Milorad Grujić, Slobodan Beljanski, az azóta elhunyt Vojislav Despotov, Ács Károly, Kalapis Zoltán, Đorđe Sudarski Red, Franja Petrinović, Maurits Ferenc, Vladimír Kirda Bolhorves, Gobby Fehér Gyula, Jung Károly, Ilija Marković, Miodrag Petrović, Torok Csaba, Nicu Ciobanu, Ahneta Bucsko, Milan Nenadić, Ileana Ursu, Mihail Harpanj, Vujica Rešin Tucić, Lazar Bojanović, Ljiljana Jokić Kaspar, az azóta elhunyt Judita Šalgo, Vladimír Kopicl, Branislav Kovačević, Zoran Mirković, Duško Vrtunski, Olivera Šijački, Milivoj Nenin, az azóta elhunyt Đordija I. Tripunović, Vladimír Bogdanović, Seja Babić, az azóta elhunyt Aleksandar Badnjarević, Zvezdana Šemić, Mihal Ramacs, Vickó Árpád, Németh István, Bányai János, Böndör Pál, Brasnyó István, Dušan Tatić, Fehér Kálmán, Natalija Dudaš, Milan Uzelac, Lazar Čurčić, Božidar Kovaček, az azóta elhunyt Pal'o Bohuš, Milutin Z. Pavlov, Irina Hardi Kovačević, Zoran Stojanović, Mirjana Andelković, Miroslav Radović, Gerold László, az azóta elhunyt Živan Milisavac aláírását. Ellenző szavuk, amit az akkori időben túlkiabáltak, lefojtottak, fenntartotta a tiltakozás feszültségét mind a mai napig, amikor végre feltesszük az egykor levett tábla utódját – többnyelvűt, amilyen az volt, ösztönzöt minden nemzet, minden nyelvi közösség számára, minden egyes ember számára, aki a nyelv, az írás eszközeivel fejezi ki önmagát és korát.

Maradjon fenn sokáig ez a régi-új tábla ezen a házon és minden épületen, amelyekből tovább terjed a többnyelvű, pluralista és toleráns kultúrája ennek a szelíd Vajdaságnak és az egész többnyelvű és sokrétű világnak, az egyedüli világnak, amely nem csupán az egyoldalúak forró fejében van meg, hanem valóban létezik – az egyedüli világnak, amelynek érdemes léteznie.

Éljen!

KARTAG Nándor fordítása

ÉJFÉLI GONDOLATOK A RÁDIÓBAN

GÉBER LÁSZLÓ

*Ami a lámpafényben igaz, az még nem
feltétlenül igaz a nap fényében.
(Joseph Joubert)*

2000. szeptember 24.

Áldozás előtt legalább egy óra hosszáig nem szabad enni. Ezt a választások előtti kampánycsöndet is valószínűleg ennek a mintájára találták ki. Fogalmam sincs, hogy hol és mikor, majd utánanézek, de feltételezem, hogy éppen olyan szándékkal hozták ezt a szabályt is, mint az áldozás előtti böjtről, megtisztulásról, illetve gyónásról szóló rendeletet. Három napunk van tehát, hogy magunkba szálljunk, hogy megbánjuk a választási hadjárat, illetve azelőtt végrehajtott bűneinket, mielőtt az urnák elé járulnánk, nem az Úr elé, csak az urnák elé. Ilyenkor, tudjuk, bizonyos dolgokról nem illik, nem szabad beszélni. Tulajdonképpen nem is volna rossz hetente ilyen kampánycsöndet tartani. Végül nem lenne semmilyen bűnünk. Sajnos, tudom, hogy ez lehetetlen, sokba kerülnek az urnák, de hát játszadozzunk egy kicsit a gondolattal. Az első áldozás után, amikor az összes addigi bűneinket megbocsátották, milyen könnyűek és boldogok voltunk, aztán rájöttünk arra, hogyha mindig megbocsátják bűneinket, akkor bűnözhetünk is. Aztán rájöttünk arra, hogy csak magunkat csapjuk be. Aztán még sok mindenre rájöttünk. Tudjuk, létezik választási hadjárat és kampánycsönd. Most éppen kampánycsönd van. Ezért két hosszabb erotikus elbeszélést hallhatnak éjszakai műsorunkban. Ha nem lehet politika, legyen hát erotika. Nem lehet egyszerre két úrnak szolgálni, ez a Bibliában is írva van.

Kellemes kampánycsöndet kívánok minden ébren levő hallgatónak.

2000. augusztus 27.

A jobb pillanataimban azt gondolom, hogy egyszer mindennek vége lesz, hogy valamikor mindennek vége kell lennie; aztán, ha jobban belegondolok, látom, hogy csak az életnek van vége, s ki tudja, talán annak sincs. Van, aki azt gondolja, hogy októberben már el is felejtjük az elmúlt tíz évben átél bajokat, hogy már csak szégyenkezni fogunk, hogy kortársként éltünk itt és most. Jó annak, aki így gondolja. A gondolatnak, tudjuk, ereje van. Ha sokan ugyanazt gondolják, akkor az meg is történik. Van ilyen elmélet. Az örök visszatérés elméletétől, sajnos, ilyenkor pesszimista leszek. Csak abban reménykedhetem, hogy a visszatérési periódust már nem érem meg. De most hagyjuk, álmodjanak azok, akik alszanak. Két hosszabb nyári témájú novellát hallhatnak ma éjszaka. Az egyiknek a címe: *A tengerparti buli*, a másiknak pedig, *A macskánk mégis Floridában nyaral*. Végül még csak annyit, hogy álmodni azért az ébren levőknek is szabad.

2000. július 16.

Van úgy, hogy az embernek semmi kedve sincs beszélni. Amiről érdemes volna szólni, az nagyon mélyre vésődött. Nehéz a felszínre hozni. A felszínen pedig mintha semmi sem volna. Valami teher lerakódik a lélek legmélyére, és mindent, ami fölötte van, eltakar. Az idő aztán ezt is felkavarja, kinél könnyebben, kinél nehezebben. Végül egyre több a tapasztalatunk, s közben a hajunk is egyre szürkül. Ma éjszaka egy kicsit több lírát hallgathatnak, mint egyébként. Az első órában Tolnai Ottó *Árvacsáth* című kötetéből Szorcsik Kriszta olvas fel verseket. Csáth Géza naplójából is hallhatnak egy részletet, s közben pedig Mozart *Kis semmiségek* című szerzeményei szólnak majd. A másik órában Rakovszky Zsuzsa kortárs magyar költő versei következnek. Van, amikor csak iszap és sár van a lélek legmélyén, de van, amikor egy-két igazgyöngy is akad. Van, amikor a felszín csillog a legszebben, de nagyobb az élmény, ha a mélyben is tisztán látunk. Bevezetőként a versekhez is fölfoghatják azt, amit eddig mondtam. Mindenesetre kellemes, könnyű bűvárkodást kívánok a lelkek mélyén, ha nem ébren, hát az álomban.

2000. június 18.

Nem tudom, hogy a gazdag országokban a földműveseken kívül aggódnak-e mások is azon, hogy lesz-e eső, hogy meddig tart a szárazság? Itt nálunk, sajnos, mind többen, és nem csak a földművesek, aggódva figyeljük az időjárást, mert ha kisebb a kínálat, nagyobb az ár, ha nincs tej, nincs búza, nincs kukorica, akkor előbb-utóbb megdrágul a kenyér, a hús. Részben jó oldala is van ennek, a városi ember is közelebb kerül a természethez, megtudja, hogy akármekkora is a tudomány, a technika hatalma, a természeti elemek mellett a tudomány még mindig csak pusztá kísérletezés. Egyébként Nyugaton is már régóta rá-

jöttek arra, hogy a természetet nem legyőzni kell, hanem megérteni, és együtt élni vele, mert ha le akarjuk győzni, akkor mi is, az emberiség is nagyon hamar a vesztesek közé kerül. Van, ahol csak a nagy természeti katasztrófák ébresztik rá erre az embert, van, ahol elég egy kis szárazság, vagy egy kis árvíz. De lehet, hogy csak a földműves beszél belőlem, lehet, hogy egy gyári munkás sohasem érezheti azt, hogy mit jelent ősszel elvetni a búzát és a másik év közepéig nem lenni biztos abban, hogy valamit le is fogunk aratni. A gyorsuló világból előbb-utóbb lassuló világ kell hogy váljon. Meg kell tanulnunk azt, hogy utánunk is emberek szeretnének élni a Földön. Olyan magot kellene elültetnünk, amelyről tudjuk, hogy életünkben ugyan nem virágozik és nem terem, de gyerekünkhöz vagy unokánkhoz élvezni fogja. Hasonlóan kellene cselekednünk a politikában is. Sajnos, azon a téren még rosszabb a helyzet.

Két hosszabb novellát olvasunk fel ma éjszaka. Élvezzék a hűvös levegőt, pihenjenek szépen. Ha mi nem is vigyázunk a környezetünkre, a környezetünk, a természet azért gondoskodik még rólunk.

2000. június 4.

Már néhány napja hársfavirágtól illatozik a város. Szébb nyári éjszakát az ember el sem tudna képzelni. Sajnos, a sors gondoskodik arról, hogy terhet akasszon a nyakunkba. Hiába nyugszunk bele sorsunkba, reménykedve, hogy így majd könnyebb lesz, a sors, hogy maradjak ennél a kifejezésnél, többet akar. Még azzal sem elégszik meg, ha szeretjük sorsunkat. Mint a szeretett nő, állandóan próbára tesz, kínoz, gyötör. Minél többet adsz neki, annál többet kér. Várja, hogy mikor lázadsz fel ellene, és akkor, mint az erősebb, leteper. Édeskés, ragadós ez a hársfaillat. Eltereli a figyelmet. Magához ragaszt. Nem lehet így beszélni a pokoli sorsról. A szónak teljesen elveszi az erejét. Pedig nyakamban egy nagy teher. Ám ettől a hársfaillattól még erről sem beszélhetek hitelesen. De hát ki hallgatja ma már meg a hiteles beszédet. Gyönyörű nyári éjszaka van. Újvidéken és máshol is, minden kis falucskában rengeteg szerelem születik éppen most, amikor ezt mondom. Az egyensúlyról van ki gondoskodjék, beleértve a mutációkat is. Lehet, hogy ez a hársfaillat, amelyről beszélek, ez is az egyensúlyt szolgálja. Ki tudja.

Éjszakai műsorunkban előbb kortárs magyar írók apokrif történeteiből hallhatnak néhányat, majd egy fantasztikus elbeszélést olvasunk fel. Nincs szándékunkban az egyensúlyt fölborítani. Akinek egy kellemes álom billentené helyre az egyensúlyát, annak kellemes álmokat kívánunk.

2000. május 21.

A mindenféle manipulációval körülvéve jut eszembe Nietzsche egyik mondata, amely valahogy így hangzik: Azért létezik művészet, nehogy belepusztuljunk az igazságba. Sokáig és sokféleképpen lehetne magyarázni ezt a mon-

datot. De azt gondolom, hogy a lényeg az, hogy az igazságot, mint ahogyan a történelmet is, az erősebb, a győztes diktálja. Az igazi művészet fölötte van az ilyen igazságnak. Különben a manipuláció sem valami új keletű jelenség. Egyik ógörög drámaírónál olvashatjuk a következő történetet. Temetés van, és az egyik férfi mondja a másiknak: Lám, apánk halt meg, és mi könnyet sem ejtünk, míg azok ott, alig ismerték, és hogy sírnak. Mire a másik férfi, illetve testvér így válaszol: Meg lettek fizetve. Képzeljük most el, ha netán akkor tévéfelvételt készítettek volna erről, és mi most kordokumentumként értelmeznénk. Sajnos, manapság el vagyunk halmozva ilyen dokumentumokkal, hogy ne mondjam, hírekkkel. Bele is pusztulunk az igazságba. Végül.

Damien Broderic, Viktor Jerofejev és Domonkos István novelláiból hallhatnak ma éjszaka válogatást. Ha így vagyunk az igazsággal, lássuk, mire jutunk a művészettel.

2000. május 7.

Mindannyian ki vagyunk éhezve egy-egy gondtalan pillanatra, egy-egy gondtalan órára. Különösen ünnepek idején lehet ezt látni, de a szombat és a vasárnap is ilyen. Ki akarunk kapcsolódni, és nem tudunk. Meg akarunk pihenni, de nem is dolgoztunk igazán. A tévé, az újságok állandóan azt mondják, hogy hogyan kell relaxálni, és mi egyre feszültebbek leszünk. Azt mondjuk: nincs pénzünk, akinek meg van, azt mondja: nincs ideje. Vajon így volt-e ez régebben is? Vagy amint kitaláltuk a szabad időt, el is veszítettük? Mindent, mindenkit ki akarunk használni, még a szabad időnk is. Azt mondjuk, jól kihasználtam a szabad időmet, pedig ha jobban belegondolunk, ez ellentmondás. Üzletet csinálunk a pihenésből. Hasznot akarunk húzni. Sajnos, vagy talán szerencsére, a szervezetünket nem tudjuk becsapni. Sejtjeink még őrzik azokat az emlékeket, amikor gondtalanul meg tudtak pihenni. És ennek a pihenésnek valószínű volt a neve is. Nem negatív kicsengésű, mint amilyen a ráérő, lustálkodó, tétlenkedő, henyélő, naplopó stb. Valahol az elején kellene a hibát kijavítani, de hol is kezdődött, mikor is kezdődött az egész?

Most, hogy is mondjam, kikapcsolódásként hallgassák meg Bodor Ádám és Mario Vargas Llosa egy-egy novelláját. A kikapcsolódás módját mindenki saját maga kell hogy megtalálja. Csak ehhez kívánhatok bejelentőm végén, az éjszakai műsor elején, sok szerencsét.

2000. április 9.

A télikabátokat ismét elő kellett vennünk, de a tavasz itt van, a nap egyre magasabban jár, s a fákon is egyre nagyobbak a levelek. Valahol víz pusztít, máshol tűz, s van olyan hely is, ahol az emberi butaság, irigység és hatalomvágy. Elmegyünk ezért máshová, azt gondoljuk, hogy ott jobb lesz, aztán visszavágyunk, de már visszamenni nincs erőnk. Mi is történt az elmúlt két hét alatt?

Ha jobban belegondolunk, azt mondhatjuk, semmi sem. Itt-ott megpiszkálták a paraszat, de a hamu akkora a fejünk felett, hogy valami nagy vihar híján lángra már nem is lobbanhat. Így égünk el, tűnünk el a hamu alatt. Beszélhetnék konkrétan is, de akkor mit mondanék két hét múlva? Az éjszakai műsorunkban Szabó Magda egy novelláját olvassuk fel, valamint Henry David Thoreau és Egon Friedel néhány magvas gondolatát. Kellemes rádiózást, jó meleg ágyat, és nem utolsósorban könnyű álmodni kívánok mindenkinek.

2000. március 26.

Két héttel ezelőtt arról beszéltem, hogy olyan fiatalokkal jövök be ilyenkor késő este a városba, akik alig voltak tízévesek, amikor szétesett az ún. Nagy-Jugoszlávia. Délelőttönként pedig, amikor jövök a munkahelyre, többek között állandó kéregetőkkel találkozom mindig ugyanazon a helyen. Nem messze a rádiótól, a fizetésforgalmi intézmény épülete előtt, már évek óta egy harminc-negyven év körüli nő ül, és várja az alamizsnát. Két vagy három éve kisbabája lett, akit közben fölnevelt. Akarva-akaratlanul naponta kétszer is látom őket. Az utóbbi időben arra lettem figyelmes, hogy a kisfiú mindig kekszet, csipszet eszik. Most pénteken félliteres dobozos tej volt a kezében, az anyja pedig hamburgert evett. Nem akarok ebből semmilyen következtetést levonni, csak eszembe jutott Schopenhauer, aki egyik könyvében azt írja, hogy ő azért nem dob pénzt a koldusnak, mert azzal csak meghosszabbítaná a nyomorát. Úgy látszik, mégis igaz a pesszimista német filozófusnak, vagy az idők ilyen szempontból is megváltoztak. Az idők változnak, lám, ma éjszaka is egy egész órát csak úgy kivágunk, átugrunk, mintha tényleg fonalról lenne szó.

Az első órában Oscar Wilde egy elbeszélését és néhány erotikus verset hallhatnak. A második órában egy mesét olvasunk fel az Ezeregyéjszakából, a harmadik órát átugorjuk, harmadik óra tehát nincs. A negyedikben egy kis komolyzenét sugárzunk, és már itt is a reggel. Mindenki úgy osztja be az idejét, ahogy tudja. A filozófusoknak pedig úgy kellene egymásnak köszönniük, hogy „ne sajnáld az idődet” – mondja Wittgenstein. Legyünk hát ma este filozófusok.

2000. március 12.

Tizennyolc, húszéves fiatalokkal jöttem be a városba, és reggel öt-hat óraker velük megyek haza. Amikor szétesett az ún. Nagy-Jugoszlávia, tízévesek sem voltak. Akik pedig akkor születtek, mint a fiam is, azok már nyolc-, kilenc-évesek. Aki más életet, mondjam világot nem látott, annak ez a természetes. Nekünk idősebbeknek véget nem érő, végtelenül hosszú időszak volt ez a tíz év, és az elkövetkező évek sem ígérnek egyebet, mint szenvedést, nincstelenséget és félelmet. Ha panaszkodunk, akkor mit tehetnek a tizenévesek. Este tíz óraker mennek szórakozni, reggel jönnek haza, és nappal alszanak. Nem akarnak róla hallani, nem akarják látni ezt a nyomort. Nem hibáztathatjuk

őket. De mit tegyünk, hogy igazat is mondjunk, és a panaszkodásunkkal, nyomorunkkal ne riasszuk el őket. Mit tettek szüleink, nagyszüleink? Valószínű, hogy van megoldás, nem annyira kilátástalan a helyzet. A témát mindenkinek saját magának kell végiggondolnia. A saját problémámat csak én oldhatom meg. Lehet, hogy jól oldom meg, lehet, hogy rosszul. Az életben ismétlésre általában nem szokott sor kerülni.

2000. február 27.

Most úgy vagyok, mint egy szerelmes, aki miután végre kettesben maradt a lánnyal, nem tud megszólalni, hirtelen semmi sem jut eszébe. Mindig tisztességesen elmondtam a rövidke bevezetőmet, úgy csináltam, mintha valakinek mondanám, de azt a valakit sohasem látom. Mint egy radar, amelynek sugarai, hullámai semmibe sem ütköznek, semmit sem tud letapogatni, úgy ültem be mindig a stúdióba, úgy szólaltam meg. Most megtudtam, hogy van egy valaki, aki oda szokott figyelni, akitől visszaverődtek a hanghullámok, hogy képletesen fejezzem ki magam, és most mintha útban lenne ez az akadály. A nagy fekete sötétségben nagyon közel került. Még szerencse, hogy ez a kép csak az én agyamban mutatkozik. Az agy működése pedig, szerencsére, még kiszámíthatatlan.

Ma éjszaka a múlt héten Újvidéken járt Márton László magyar író munkásságával ismerkedhetek meg. Egy mostanit, és egy '97-es interjút hallhatnak vele, valamint a most készülő és az 1997-ben megjelent regényéből hallhatnak egy részletet. Azután az 1848-as forradalommal kapcsolatos magyar anekdotákból válogattunk. Kellemes rádiózást kívánok „mindenkinek” ebben a nagy sötét, de csillagos éjszakában.

2000. február 6.

Az emlékezésre is föl kell készülni. Idő kell és alkalmas pillanat. Az évfordulókat egyébként ócska fogásnak tartom, hogy valakiről beszéljünk, mert ha valaki igazán benne élt a korában, arról mindig lehet beszélni. „Aki a jelent látja, az mindent látott, ami csak valaha volt, vagy valaha lesz, mert minden egy eredetű és egy formájú” – mondta Marcus Aurelius római császár, és ahogy telik az időm, egyre jobban belátom, hogy ez így igaz. Sziveri Jánosról illene megemlékezni, aki tíz évvel ezelőtt február elsején halt meg harminchat éves korában. Most ebben a pillanatban úgy érzem, hogy nem készültem eléggé fel erre az emlékezésre. Csak korábbi hangfelvételeket fogok megismételni, és tudom, hogy ez nem elég. Végül is, én is adósa vagyok neki. Az általa szerkesztett Symposium utolsó számában ő közölte az első verseimet, és így ő is meghatározta valamiképpen az életemet. Az első órában hangfelvételtől hallhatják néhány versét, majd néhány közeli barátjának a visszaemlékezését. A felvételt a rádió egyik szekrényében találtam. Az elmondottakból ítélve a

felvétel közvetlenül Sziveri halála után készült. A második órában két francia szerző egy-egy novellája következik.

2000. január 30.

Délután öt órakor kerültünk volna sorra, hogy elvegyék az áramot. Szépen lementettem a szövegeket a számítógépben, és kikapcsoltam. Lezuhanyoztam és megszáritottam a hajam, megittuk a délutáni kávé, elkészítettük a gyertyát és vártuk, hogy mikor kapcsolják ki az áramot. Öt óra huszonegy perckor a rádió rendje-módja szerint bejelentette, hogy most éppen az egyesnek, azaz a mi csoportunknak nincs árama. Szinte már kellemetlen volt, kezdjek el valamit csinálni vagy feküdjek le, és hunyjam be a szemem? Aztán hét óra előtt kiderült, hogy Újvidéken megszüntették az áramkorlátozást. A kérdés, hogy örülnöm kellett volna-e, vagy mérgelődnom. Ismét megvezetgettek, mint egy kutyát, és mert jó voltam, csontot dobtak elébem. Karl Jaspersnek az 1931-ben írt *A kor szellemi helyzete* című művét olvasgatom. Mi minden kerülne a mi korunk szellemi helyzetének térképébe? Ha jobban belegondolunk, aligha lehetne szelleminek nevezni azt, ami itt a környezetünkben zajlik. De hát már az egyiptomi fáraók korában is így panaszkodtak. „Jobb lett volna meg se születnünk ilyen korban.”

Ma éjszaka egy Maigre-novellát, két Albahari-elbeszélést és egy Crnjanski-poémát hallhatnak. Több fényt és tisztább látást kívánok minden kedves rádiózőnek.

2000. január 9.

Hosszú év előtt állunk, őrizni kell az erőt, nem pazarolni fölöslegesen a szót. Tavaly is történtek dolgok, amelyeket el sem mertünk volna képzelni, az idén is valószínűleg sok minden történik, amiről nem is álmodunk. Nem árt tehát jól felkészülni az előttünk álló évre. Az elmúlt évet, éveket tisztázzuk le, ezzel csak könnyebben lépünk előre. Minél előbb hagyjuk magunk mögött azt, ami elmúlt, de ha netán az új földhöz vág, legyen a múlt szilárd, amiről elrugaszkozhatunk ismét. Hogy új évezredbe léptünk-e vagy sem, nem kell, hogy különösebben foglalkoztasson. Az év végére ez majd csak eldől a sajtó pletykaoldalán is. Tehát aki még nem tett rendet a tavalyi fiókban, ajánljuk, minél előbb csinálja meg azt a nagytakarítást. A szavakat pedig nem kell fölöslegesen pazarolni.

1999. december 29.

Hideg északi szél próbálgatja erejét Újvidék utcáin. Este tíz óra körül alig volt járókelő, mintha mindenki az év végi számvetést készítené. Ha megelégedve nem is zárhatjuk ezt az évet, eseményekben nem szenvedtünk ezúttal sem hiányt. Hogy élményeinket és tapasztalatainkat hogyan raktározzuk el, ez legyen mindenkinek a magánügye. Próbáljuk ezt végiggondolni rádió, tévé,

sajtó és mindenféle közvélemény-kutatási eredmény nélkül. A hideg északi szél talán segíthet ebben.

Éjszakai műsorunkban egy újabb kori adventi történetet hallhatnak, két Beckett-novellát, valamint egy hosszabb Szép Ernő-verset. Kellemes szórakozást és jó pihenést kívánok mindenkinek.

1999. december 19.

Pedig annyi minden lenne, amit jó volna elmondani, el szeretnék mondani önnek, székekben ülő vagy ágyban fekvő, netán valamin szorgoskodó, vagy éppen utazó hallgató. Nem lenne dialógus, csak én beszélnék, ahogy a pszichológussal, vagy a gyóntató pappal, ha úgy magával a magasságos Istennel szoktak beszélni. Ahogy jöttem este a rádióba, a Szerb Nemzeti Színházban éppen vége lett az előadásnak, és rengeteg szépen öltözött ember jött kifelé az épületből. Azért nem mondom, hogy tömeg, mert látszott, hogy értő közönségről volt szó. – Ma úgy történt, hogy olyan társaságba kerültem, akiket kivittek ebédelni egy újvidéki étterembe. Öten voltunk, egyszerű ebéd, ásványvízzel, illetve Colával, ötszáz dinár. Majdnem a fél fizetésem. Martin Heideggerről, a filozófusról olvastam a héten valamit. A szerző a *Lét és az idő* című könyvet ismertette. Egy mondat különösen megérintett. Emlékezetből idézem tehát, hogy „szorongásunkban, a világban való otthontalanságunkban mutatkozik meg nekünk az igazi lét, a létezésünk lényege”. Akkor eszembe jutott az utóbbi időben oly sokat idézett Tamási Áron-mondat, hogy azért vagyunk e világon, hogy valahol otthon legyünk benne. De hát ha én otthon vagyok, akkor az igazi lét sohasem mutatkozik meg nekem. Valószínű, hogy Tamási Áron is azért mondta ezt, amit mondott, mert igazából ő sem volt otthon. Ugye, lehetne erről beszélgetni, kedves hallgató. Tiszta véletlen, hogy nem én vagyok az, aki az étteremben fizet, vagy a színházban tapsol, vagy nem én fekszem hanyatt az ágyon, vagy pattogatom valahol a kukoricát. Végül is mindenki egyszer meglátja az igazi létet, közel kerül a teremtéshez, ha máskor nem, amikor majd meghal.

Az első órában az utazás művészetéről hallhatnak egy hosszabb esszét, majd egy Boccaccio-novella következik. Kellemes időtöltést kívánok mindenkinek. Közelinek és távolinak egyaránt.

1999. december 5.

Ilyen enyhe téli éjszakában nem okoskodni kell, hanem tenni valamit. A ma éjszakára kiválasztott szövegekben úgy is lesz elég sok magvas gondolat. Müller Péter a boldogságról írt könyvéből olvasunk előbb fel részletet, majd Márai Sándor *Füveskönyvéből* hallhatnak aforizmákat. Végül Camilo José Cela három rövidebb novellája következik. De mielőtt kellemes rádiózást kívánnék, fölolvassok egy rövid idézetet Müller Péter *Boldogság* című könyvé-

ből: „Ha egy lány nem tudja ölet kinyitni, s olyan odaadóan és boldogan befogadni magába egy férfit, hogy abban a legnagyobb örömét lelje – hogyan tudja majd magába befogadni az Istent? Hiszen az ember testi lény is, s ha nem tanulja meg a testi odaadást, a lelkit sem fogja sohasem megtanulni. Ami alul nem működik, fölül sem fog soha. Sőt, ha egy ilyen örömtelenségbe zárt lány az aszkézis, vagy a hit útját választja, az nem a valódi odaadást tanulja, hanem menekül önmaga elől.” Eddig az idézet. A megállapítás valószínű, hogy a férfiakra is érvényes. Tehát még egyszer kellemes rádiózást és odaadást kívánok mindenkinek.

1999. november 14.

Elmúlik egy hét, egy hónap, és semmivel sem lettünk okosabbak. Legföljebb a kérdéseink száma nőtt azóta, vagy éppen a pénztárcánk lett vékonyabb. Lassan a hőmérséklet is 0 Celsius-fok alá süllyed, lassan a hátramaradt napokat is lemorzsoljuk ebből az évből. „Mért legyek én tisztességes, kiterítenek úgyszólván – mondja József Attila, s amint láttuk, az úgynevezett „történelmi” egyházak is ezen a véleményen vannak. Egyébként is ha az Isten úgy akarja, kegyelemben részesít, kiválaszt, és akkor jó leszek. Vagy talán nincs igazam? Jó cselekedetekkel pénzt nem kereshetünk már. A boldogságra való hivatkozás pedig csak akadályoz célunk elérésében. A célokat felejtjük el, ha boldogok akarunk lenni. Íme egy-két téma, amin el lehet gondolkozni, amiről lehet vitatkozni. Az éjszakai műsorban azonban többet nem beszélek ilyen komoly dolgokról.

1999. november 7.

Ugyan mit mondhatnék ötvenöt nappal az évszázad vége előtt, amiből a hallgató ki ne ábrándult volna. Egyedül csak az biztos, hogy egyszer mindennek vége lesz. És talán ez lehet az, amiben nem csalódtott senki sem. Nem sok, de hát mégiscsak valami. Ady mondja: „Gyermek szívvel elfelejtem / Hogy szolgáló, ámitó az őszi fény.” Az baj, ha nem találjuk ezt a gyermekszívet magunkban. Erre kéne valamilyen orvoság. Ilyen valamit szerettem volna mondani ötvenöt nappal az évszázad vége előtt, a harmadik évezred küszöbén. Úgy látszik, nemcsak a szavak hiányoznak.

1999. június 28.

A következő percekben egy évfordulóra szeretnénk emlékezni és emlékeztetni. A történészek szerint 1989-ben, tehát tíz évvel ezelőtt ért véget a XX. század, amely az első világháborúval kezdődött. 1989-et a fordulat éveként, *Annus mirabilis*ként emlegetik azóta. Mi is történt ebben az évben? Összeomlott a szovjet birodalom, egyesült a két Németország, megszűnt a Varsói Szerződés, rendszerváltás történt a volt kommunista országokban, többpártrendszer alakult ki és új demokratikus kormányok kerültek az államok élére. A Jugoszláviában azóta történt események, sajnos, nem ilyen színezetűek. Tíz

évvél ezelőtt, június 28-án majd egymillió ember gyűlt össze Kosovo Poljén, azaz Rigómezőn, hogy a hatszáz évvel korábban történt híres rigómezei csatára emlékezzenek. Az akkori *Magyar Szó* tudósításából olvasunk most fel részleteket. Úgy véljük, hogy ez is jelentős történelmi esemény volt, habár mindössze tíz évvel ezelőtt történt, és igazából még fölmérhetetlen, kiszámíthatatlan következménye az utókorra.

1999. március 4.

Mi lesz a tavaszi divatáruval? Ugyanis ha így folytatódik, a tél után egyszerre csak a nyárban találjuk magunkat. Látom, a bunda után tavaszi új bőrkabátba bújtak a lányok, de ha így folytatódik a meleg, még kiszellőztetni sem lesz idő. Ezért gyorsan észre kell venni őket. Bár ennyi vigasza legyen annak, aki pénzt áldoz a divatra. S egyébként is mindjárt itt van március 8-a. De március idusa is vészesen közeledik. (Lesz NATO-bombázás, vagy nem lesz?) Közben úgy teszünk, mint az angolok, az időjárásról csevegünk, vethetnék szemünkre, de hát ha jobban belegondolunk, van-e valami fontosabb az időjárásnál, ha úgy tetszik, az időjárásánál? Mindenki az időbe van bezárva, hogyne beszélgetnének erről a legtöbbit. Mi fontosabb annál, hogy jól érezzük benne magunkat. Wittgenstein mondja egyik aforizmájában, hogy a filozófusoknak így kellene köszönteniük egymást: „Ne sajnáld az idődet.” Jó volna, ha mindenki elgondolkozna ezen. Lehet, hogy így a tavasz is tovább tartana.

1999. február 4.

Azt szokták mondani, akit nagyon ismer az ember, és akivel sűrűn találkozik, azzal csak lényegtelen dolgokról tud beszélgetni. Valahogy így vagyok most én is önökkel, kedves hallgatóim, pedig aligha ismerek valakit is önök közül. Mintha mindennap találkoznánk, ismernénk egymás gondját, baját. Az öröme, a kellemes pillanatok pedig olyan ritkák, hogy nem is jut eszünkbe e felől érdeklődni. Ha találkozom valakivel az utcán, régi ismerőssel, látom, szinte azt várja, hogy panaszkodjak. Lehet, hogy ettől neki könnyebb lesz, de tapasztalatból mondom, nekem biztos nem. Mennyivel pozitívabb afelől érdeklődni, hogy mit csinál épp aznap az ismerős, az, akivel épp találkozunk. Épp aznap olvastam egy tanulmányt, épp aznap fedeztem fel a városban egy jó helyet, ahol ingyen lehet internetezni, épp néhány lépéssel azelőtt láttam egy bomba jó nőt, és ő pedig afelől érdeklődik, hogy hogyan tudjuk, hogyan bírjuk az albérletet fizetni, kapok-e fizetést vagy tiszteletdíjat stb. El is rontotta volna az egész hetemet, ha nem lenne ott a fejemben mindig az a mondat: „Minden napnak elég a maga baja.” Tehát ha úgysem tudunk segíteni a barátunknak, ismerősünknek, akkor ne azt kérdezzük, hogy hogy vagy, hanem hogy mi érdekeset csinálsz. Én éppen összeállítottam a bevezetőmet, önök is

biztos valami hasznosat, kellemeset csináltak. Valószínű, hogy ha mindenki azt csinálná, amit szeret, a jövőről is könnyebb lenne beszélni.

1999. január 28.

Még ha a szobánkban hideg van is, mennyire földerít, ha kimegyünk, és kint minden hófehér. Egy pillanatra is akár, de elfelejtjük azt a sok piszkot és piszkosságot, ami körülvesz bennünket. Hét órakor még csak az eső esett Újvidéken, s tíz óra körül, amikor elindultam a rádióba, már hat-hét centis hó takarta a várost. Mindig van valami, ami fölvidít, amibe belekapaszkozhatunk, sajnos, mi föl nőttek hamar elengedjük ezt a valamit. Gondoljunk csak bele, hány percig fog örülni holnap a kisfiunk. Mi rögtön a közlekedésre, a hónap a hidegére gondolunk. Azt búsuljuk. Ma este a hóba kapaszkodtam bele, de mennyi ilyen apróság, jelentéktelen kis esemény van a világon! A modern gondolkodók azt mondják, talajvesztett emberek vagyunk mi itt az ezred végén, és nemcsak a talajt vesztettük el a lábunk alól, hanem már célunk, ideánk sincs. Valószínű, hogy igazuk van, bár én úgy gondolom, hogy a kérdésfeltevéssel, a fogalmakkal van ismét a baj. Mert tételezzük fel, hogy vannak emberek, akik szilárdan állnak a lábukon, és ideájuk is van. Azért, mert a világ lakosságának 90%-a céltalanul bolyong a Földön, azért nem lehet leírni a világot. Gondoljunk Jónás problémájára. De nem is mondok többet, nehogy még idő előtt tavalyi hó legyen belőle.

1998. december 31.

Ennek az évnek is a végére értünk. Aki nyitott szemmel járt, nem láthatott sok jót ebben az évben sem. Sajnos, már örülni sem tudunk annak, hogy véget ért, mert nem látjuk, hogy jövőre valami megváltozna. Csak mi, azaz én változhatok meg. Például megpróbálok türelmesebb lenni, nem izgatom fel magamat minden hülyeségen. Mindenkit meghallgatok, mindenkinek igazat adok. Legalább ugyanannyi száz évnél, ezer évnél régebbi frásokat, könyveket olvasok, mint amennyi újat stb. De hát ez a rossz helyzethez való alkalmazkodás. A hatalom előtt való meghunyászkodás. Mit jelent az a mondat, hogy tartsd oda az arcod másik felét is. Hogyan éreztetni valakivel azt, hogy még a legkilátástalanabb pillanatban is egyenrangú vagy? Amikor a keresztre feszített odatartotta az arca másik felét, ezt a felsőbbrendűséget éreztette ellenségével. Ilyen lépés, tett után kutatok. Erre valóak az ezer-, kétezer éves könyvek, de vannak pillanatok, amikor a kisgyerek is erre tanít.

Van, akinek már ezen az éjszakán az ünnepi tomboláson jár az esze. Mi még egy kicsit józanok maradunk. Legfeljebb Verlain erotikus versei kábíthatnak el. Az első órában Szabó Lőrinc fordításában Verlaine erotikus verseiből válogattunk, majd Eduard Fuchsnak a korcsmai élet kifejlődéséről szóló

írását olvassuk fel. Végül egy novellát és néhány zsidó viccet is hallhatnak az év utolsó napján.

1998. december 8.

És a szép mintha csak futna innen. Ez a címe Tandori Dezső egyik kisprózájának. Ő másra gondolt, s mi másra gondolunk a cím hallatán. Mi minden fut innen, jobb nem sorolni. Véletlenül esett így a beosztásom, ugyanis pontosan hatvan évvel ezelőtt született Budapesten Tandori Dezső költő, író, műfordító, képzőművész etc. Egyébként nem szeretem az évfordulókat, de mivel ő a kedvenc íróm, ezúttal az ő műveiből olvasunk fel részleteket.

Az évforduló kapcsán a Szempontba írtam a következő köszöntőt. Írásban nem jelent meg.

TANDORI HATVANÉVES

Esterházy Péter, akinek a nevét a hallgatók közül valószínűleg többen ismerik, írja a következőket: „Az a változás, amely az úgynevezett új prózához köthető, az vele kezdődött. Mindnyájan sokat köszönhetünk neki. Ami pedig az újítások leleményességét és sokoldalúságát illeti . . . nos, a saruja szíját is megoldani méltatlanok volnánk.”

1995-ben a budapesti ünnepi könyvhéten a Liszt Ferenc téren dedikált. Ott ismerkedtem meg vele. A könyveit már hetvennyolc óta olvasom, illetve vásárolok. Természetesen az a harminc-harmincöt könyv csak egy kis része a műveinek.

Tavaly januárban irodalmi estje volt Bécsben. Radnóti Sándor írja, hogy Kovács Ákos etnográfus összegyűjtötte és kifuvározta Tandori minden könyvét, a versesköteteket, a prózaköteteket, a tanulmányköteteket, a krimiket, a versfordításokat, a prózafordításokat, a lektúrfordításokat. 220, azaz kétszázhusz kötetet. Hihetetlen teljesítmény, valószerűtlen látvány, állapíthatjuk meg mi is.

Már nem emlékszem, hogy hogyan akadtam rá, de Babits mellett neki köszönhetek én is a legtöbbet. Nem is annyira a szépirodalmi műveinek, hanem a tanulmányainak, fordításainak, idézeteinek. Valószínű, más is így van a kedvenc írójával. Bármit ír, bármit mond, mintha éppen az kellett volna. Rajta keresztül ismertem meg Henry David Thoreaut és Paul Kleet, már csak miattuk örökre hálás maradnék. De ő vezetett be a költészet műhelyitkaiba is. *A zsalu sarokvasa* és *Az erősebb lét közelében* című tanulmányköteteit mindenkinek ajánlom, akiket ilyen műhelyitkok érdekelnek. Sokan elfordultak tőle, amikor a verebek beköltöztek otthonába, és ő főleg csak róluk írt. „Mert verebek közt éltél, akik nem tudnak válaszolni, a rádrepülésen etc. túl nincsenek veled relációban, elszoktál az emberektől.” Vádolták őt. És íme mit mond ő erre: „Nem állíthatom, hogy a sok műfordítás (sok szerző, sok idegen »világ«)

okvetlenül társassá és megértővé tett volna. Nem álltok ilyet, nem okvetlenül. De – gyanakodjunk erre. Aztán: a madarak (jó, hát játéknak kevesebben hiszik már őket; tömérdek aprómunka voltak ők, 19 éven át hajnali felkelések, néha 14–15 lény etetése, ápolása . . . aztán a szívszorongás, élnek-e, halnak-e . . . s azután? Mi lesz? Befolyásolja-e mostani gondolkodásom jellegét a fenyegető végső veszteség?”

1995-ben, amikor bemutatkoztam, és megmondtam, hogy mennyit köszönök neki, és hogy szeretnék egy rövidke interjút készíteni vele, nagyon barátságosan, közvetlenül, lelkesedve beleegyezett. Furcsán hangzik, de úgy tűnt, hogy nemcsak én örülök neki, hanem ő is nekem. Azután elmondta, hogy hazamegy, mehetünk együtt. Az Andrassy úton egészen a Lánchídig kísértük őt Ágival együtt. Végig lelkesen beszélt. Kétszer is elnézést kért, hogy talán sokat beszél. Thoreauról, a polgári engedetlenségről, az elfekvő testről, a jugoszláv helyzetről, a verebéről, a verseskötetének a címéről, Paul Kleeről, Szabó Lőrincről, a kiállításáról, a vízvezetéről, az utazásairól, feleségéről, a párizsi barátjáról, a véletlenül összekapcsolódó eseményekről, az evidenciátörténetekről beszélgettünk.

Később egy önéletrajzában olvastam a következő mondatot: „Gyermekünk nem született meg; abban az évben kezdtek »megkeresni« minket a madarak.”

Nem tudom, vannak-e még, élnek-e még a madarai. Nem is lényeges. Egyik dolgozatában írja: „Meghalni mindig akkor akarna az ember, ha más baja nincs.” Csak éppen nem mi vagyunk a bajok fölött, hanem éppen fordítva, a bajok vannak fölöttünk, tehetnénk hozzá. De lehet, hogy épp ez a szerencsénk. 1984-ben vele történt meg, többször is leírta: amikor mindent ott akart hagyni, és kérte az istent, hagyja már őt örökre békén. És akkor fiókacsipogást hallott a járdán. – „Öcsi, azt majd én közlöm veled, mikor mi volt elég, és hogyan tovább, honnét nincs tovább . . .” Őt idézem, ő hallotta ezt.

A hatvanadik születésnapján is mit kívánhatnánk mást, minthogy az az ismeretlen csak mondja neki, hogyan tovább.

A Liszt Ferenc téren, egy padon vettem fel a Londoni Mindenszentek című versét, amelyben Szpéro verebét idézi. Köszöntsük ezzel is a hatvanéves költőt.

1998. november 10.

Kire is gondoljak, kihez is forduljak, amikor ezeket a pár soros bevezetőimet írom? Akiket ismerek, azok már alszanak. Nem haragszanak meg azok, akiket nem ismerek, de senkire sem gondolva, senkihez sem fordulva mondani valamit olyan, mintha a falnak beszélnék. Igaz, sokszor úgy vagyunk, hogy a fal szinte jobban megérti azt, amit mondunk, mint az, akivel szeretnénk magunkat megértetni. Lehet, hogy előbb a falnak kell elmondanunk azt, ami a szívünket nyomja. Lehet, hogy az ősember is úgy kezdte. A barlang falára rajzolt egy bölényt. Rájött, hogy valaki ismeretlennel így lehet kommunikálni. Valahogy

így vagyok én is most, a szoba falára hányom fel mondataimat, és reménykedem, hogy a falnak füle is van.

1998. október 13.

Ismerik Babits Mihálynak a Mint különös hírmondó című versét? Ott van a következő két sor is: „és ha kérdik a hírt nem bír mást mondani: ősz van! / vagy hírként kiáltja amit mindenki tud: ősz van!” Valószínű, hogy önök több hírt tudnak, mint én. És úgy vagyok már, csak azt ne felejtsem el, hogy ősz van. Sajnos, egyre nehezebb a dolgom. Milyen is az, örülni a jó termésnek ősszel. Már erre sincs időnk gondolni, vagy el is felejtettük. De lehet, hogy tévedek, lehet, hogy régen is így volt. Nem csak úgy váratlanul történtek az események, régen is előbb megbeszélték a miniszter urak. Egy szociológus mondta, hogy vannak időszakok, amikor olyan gyorsan forog a történelem kereke, hogy nem lehet fölismerni a küllőket, azaz fölismerni az eseményeket. Ezért mondta a különös hírmondó nagy hírként, hogy ősz van. Eltávolodva a történelem kerekétől, valamit tisztán látott. Látta, hogy a tél után jön a tavasz, láttá az örök szerelem nagy ritmusát. Ha csillagos volna az ég, azt mondanám, menjenek, menjünk csak egy kicsit ki, és nézzünk az égre, hátha mi is olyanok leszünk, mint a különös hírmondó. Itt jönne a zene, de előbb elmondom, hogy ma éjszaka Boccaccio *Dekameron* című művéből olvasunk fel részleteket. Kellemes rádiózást és tiszta csillagos eget kívánok mindenkinek.

1998. augusztus 18.

Ha esőt tudnék csinálni a hangommal, gondolom, ennek örülnének a legtöbben azok közül, akik éppen most hallgatnak. Sajnos, nem tudok esőt csinálni, de mégis mondanom kell valamit, ha már ez a feladatom. Végül is ki tudja miféle, számunkra ismeretlen hangok játszanak közre abban, hogy valahol eső legyen, vagy éppen szárazság. Állítólag a tudósok bizonyos műszerekkel a hanghullámokból megfogható tárgyat tudtak előállítani. Ha ez így igaz, miért kételkedjünk abban, hogy – és most egy idézet: „Kezdetben volt az Ige.” A gondolatot ki-ki folytassa tovább, én még csak bejelentem, hogy ma éjszaka a huszonegy évvel ezelőtt elhunyt Déry Tiborra emlékezünk.

1998. június 9.

Elmúlt még egy forró nyári nap. Lehűlt egy kicsit a levegő, de a beton- és a téglafalak továbbra is fűtenek. A hírekből ítélve kívülről is, belülről is befűtöttek nekünk. De ezek csak hétköznapi gondok, amelyek nyugtalanítják az embert. Most olvasok épp egy könyvet, amely e gondolatot így folytatja: „De az igazi benső feszültséget, kielégületlenséget – egyszóval: a megoldatlanságot – mindig az okozza, hogy még nem vagyunk azok, akiknek lennünk kellene.” Nehéz kérdés, nehéz feladat, de azt hiszem, mindenki találkozott olyan emberrel, aki nem panaszkodott mindenre, hanem egyszerűen jól érezte

magát saját bőrében. Érdeemes megismerkedni, megismerni ilyen embereket, olyanokat, akik nem ijednek meg a naptól, hanem azt mondják, ugyan fiam, hadd süssön, ha a föld alá kerülök, ott majd nem fog sütni. Kívánom, hogy minél hamarabb azok legyünk, akiknek lennünk kellene.

Az Újvidéki Rádió éjszakai műsorainak rövid bevezetőjeként hangzottak el ezek a szövegek. Mind éjjél előtt pár perccel íródtak. Tehát magukon viselik a gyors fogalmazás fogyatékoságait. A hatalomváltással az éjszakai műsor addigi formájában megszűnt. (...) Utoljára 2000. szeptember 24-én voltam éjszakai. Logikusnak tűnt, hogy ezzel a dátummal kezdjem a szövegek közlését, és visszafelé haladjak az időben.

KÉT SZOMSZÉDVÁR

Lendva és Csáktornya

BORI IMRE

Az elmúlt ősszel képzeletben Lendván jártam. *Jaj!* címen fogalmaztam tanulmányt a Mohács előtti és utáni évek irodalmi szövegekbe foglalt jajdulásairól. Zay Ferencnek *Az János király árultatásának nyilvánvaló és legelső kinyilatkozása azoktól, akik az dologba benne vótának, így esett értenők, ki Magyarország romlásának fő oka lett és kezdése* című művecskéje örökölte meg Bánffy Jakab vitézi alakját, akit, mert leleplezi Zápolya János törökbarátságát, az megmérgezteti Budán, amikor a „vitélő néppel”, barátaival és ismerőseivel „malosát”, azaz malváziát ittak. Lendvára menet azután három nap múlva „halálra elnehezédék és megnémul”. Holttestét előbb itt, Lendván ravatalozták fel a templomban, majd Verőcére (a mai Viroviticára) szállították, a Bánffyak temetkezési helyére. Zay Ferenc is képzeletben megállt a ravatal előtt: „Kinek a koporsó földre minden hadakozó szerszámát, aranyos zászlóját, kopjáját, sisakját mind bokor tollával, pajzsát, szablyáját feje fölött felteszik és rakják.” S hogy hazabeszéljek, hadd jegyezzem meg, Zay Ferenc iratának befejező részében Bánffy Jakab hőstetteit előszámlálva azt bizonygatta, maga is szerémségi születésű lévén, hőse Szerémségnek és a szerémségi magyaroknak bátor védelmezője volt.

Ne hagyjuk említés nélkül Lendva magyar irodalomtörténeti dicséretes szerepét sem! A Bánffy család a XVI. század derekán a magyar irodalom legjelentősebb pártfogói közé tartozott – a világi és az egyházi irodalomnak egyaránt. Szilády Áron írta: „Egyszerre vagy nyomban egymás után két énekszerzőt találunk Alsó-Lendván. Az egyik fenn a várkastélyban a Bánffyak rokona s vendége, a másik az urasággal együtt a reformációhoz csatlakozott népnek papja vagy tanítója, tehát az irodalom terén szintén működött Kulcsár György egyik elődje.” Különbösen Kulcsár György kedvéért a mecénás főúr nyomdát és nyomdászt is hozatott Lendvára 1573-ban (a nyomdász Hoffhalter

Raffael volt); hogy kedvelt prédikátorának posztilláit kinyomtassa. A mérvadó véleményt mondó Szenci Molnár Albert a maga elődei között Kulcsár György műveit tartotta a legkülönbeknek, ahogyan arról Horváth János tudósított. Lendvai tartózkodása idején írta a Bánffyakkal rokonságban levő Ráskai Gáspár nevezetes széphistóriáját 1552-ben az *Egy szép história az vitéz Franciscóruól és az ő feleségéről* címmel, s versében a szerzés helyét Lendvában jelölte meg. Tőke Ferenc 1553 és 1556 között volt protestáns prédikátor, aki elbeszélő művét (magyarul) a *História Antemes szigetének ostromáról*, azaz Szigetvár (mint tudjuk) első, 1556-os ostromáról, nyomban, tehát 1556-ban versét megírta, s az utolsó szakaszban (szokás szerint) így foglalja össze, mit tudnunk kell:

Ezt énekbe szerzék Alsó-Lindvába,
Tőke Ferencz, de nem multságában,
Szigetiekhez való szerelmében,
Ezer ötszáz ötvenhat esztendőben.

Tőke Ferenc nyomán tehát Szigetvár ostromának témája megszólalt, s mert az első ostromkísérletről, valamint Szigetvár sikeres megvédéséről volt szó, nem futotta sem a témából, sem a költője ihletéből és tehetségéből többre, mint egy históriás énekre. Az irodalomnak, úgy tetszik, nem a győztes csatára, hanem a vesztesek erkölcsi diadalára volt szüksége, hogy majd egy évszázad után Zrínyi Miklós versében, a másik szomszédvárbán, Csáktornyán, megszólaljon a Sziget-téma teljes orkesztrációjában. Az alaphangot, még ha kezdetlegesen is, de már Tőke Ferenc megszólaltatta históriás énekének első versszakában:

Hallgassátok Szigetnek megszállását,
Török miatt kietlen megromlását,
Kevés népnek sok ellen bátorságát,
Pogány ellen híven megmaradását . . .

Az első sikertelen török ostromot tíz év múltán követte a második ostrom, de akkor a várban nem Horváth Márk, hanem Zrínyi Miklós volt a parancsnok, aki élénk figyelemmel kísérte az első ostrom fejleményeit. Ennek a második ostromnak azonban majdnem száz év múlva szólal meg az énekese, s immár nem históriás ének, hanem eposzi méretű költemény hirdeti a várvédők dicsőségét.

S most, kedves barátaim, hadd váltsak irányt, bár hitem szerint alapvető kérdéseinktől nem távolodunk el. A tizenöt éves gimnazistát, aki voltam, szólítom most meg – azt, akinek nem csupán olthatatlan volt az érdeklődése a magyar irodalom iránt, hanem akinek föltett szándéka is volt, hogy szövegeiben

összegyűjti a régi magyar irodalom számára akkor elérhető textusait és irodalomtörténeti recepciójának a szövegeit. Ma látom, hogy biztos ösztönnel vásároltam. Látom, hogy 1944. augusztus 13-án vettem Horváth Jánosnak *Az irodalmi műveltség megoszlása, A magyar humanizmus* című, 1935-ben megjelent könyvét, előtte pár hónappal Újvidéken Féja Géza *Régi magyarság* című könyve volt a kezemben, s amit nagy haszonnal forgattam, az Féja Gézának *Magyar irodalomismeret* című könyvecskéje, s abban a könyv- és műlistát. Abban találta a tizenöt éves gimnazista, hogy Zrinyi Miklós összes művének megismerése is fölöttébb fontos. S valóban: 1944. május 5-én az asztalomon volt *Gróf Zrinyi Miklós prózai munkái* (Bp., 1939) könyve Markó Árpád kiadásában, a Magyar irodalmi ritkaságok sorozatából pedig a *Siralmas panasz*, amit akkor még Zrinyi Miklós munkájának tartottak. De szülőfalumhoz, Bácsföldvárhoz 1944. október 8-án megérkezett a háború, és az elkövetkező években gondolni sem mert a kényszerű szünidejét élő kisdiák, hogy folytathatja, amit 1943–1944-ben kezdett. A régi magyar irodalomhoz vezető utak elzárultak, paradox módon azonban az új magyar irodalom szövegeihez hozzá lehetett jutni. Kerülövel, Babits Mihály révén kerültem vissza a régi magyar irodalomhoz s Zrinyi Miklóshoz, akinek élete és műve mai értekezletünk figyelmének középpontjában áll.

Babits Mihály *Zrinyi Velencében* című szonettjét idézem:

Szent Márk dicsó terén, melyet mélán tapostam,
valaha réges-rég egy másik bús magyar,
méltóbb költő mint én, és hős mint senki mostan,
tiport hatalmasan, ki tudta, mit akar!

Ki tudta mit akar s nem tudta, hogy a rosszban
fogyhatlan a világ s nem tudta, hogy hamar
ide vágy vissza a földről, hol bármi sorsban
élni és halni kell; mely ápol s eltakar.

Ezt mind nem tudta még s árva honára gondolt,
s döngött csizmája a márványon s lelke tombolt,
látván sok harci jelt ős fvek oldalán.

Alkonyfelhő borult lagunára, piarcra,
felhőn az angyalok készültek már a harcra,
melyre a holtakat felkölté Alderán.

A szonett Fogarason kelt 1908 késő őszen, és a három itáliai vonatkozású és fogantatású szonett-triászban a középén kapott helyet a *Levelek Iris koszorújából* című 1909-es kötetében, előbb pedig a *Nyugat* 1909. március 1-jei számában, ugyanebben az elrendezésben. Gazdag irodalma van ennek a Babits-versnek, legutóbb Bengi László beszélt róla hat évvel ezelőtt, nem is hivatkozom az interpretációk és pár szavas megjegyzések tanulságaira, hiszen azok már beépültek a Babits Mihály neve jelezte irodalomtörténeti köztudatba. Eredettörténetét és esztétikai leírását egyaránt bírjuk tehát. Említsük meg, hogy 1908. július második felében Szegedről Fogarasra helyezésétől a végzést kapta meg, s hogy vigasztalódjon, mielőtt az isten háta mögötti Fogarasra indulna, elmegy Velencébe, mintegy a „rettenetes hír” elől menekülőben, ahogyan a Juhász Gyulának írott levelében (1908. július 24.) fogalmaz. Természetesen nagyon vegyes érzelmekkel indul az erdélyi keleti határszélre, oda, ahol Európa véget ér, és kezdődik Ázsia, mert „Mi van hát ott” – kérdezi. „Sötétség. Úgy érzem, hogy sötétségbe megyek – és ez keserű érzés a halál előtt” – adja meg a feleletet és Dantét idézi (olaszul), mi meg már Babits Mihály fordításában: „A halál sem sokkal rosszabb, tudom.” Olaszországba indulása után nyomban útinaplót ír: a Zágráb körüli hegyek jellemzésével kezdte, azután fiumei benyomásait vetette papírra, s a hajón fejezi be, vagy szakítja meg, amely „Veneziába” vitte. A tragikus felhangok természetesen Fogarason is kísérik: „havasok alján búsultam én akkor” – mondta Osvát Ernő jubileumán 1924-ben, majd 1937 karácsonyán immár részletesen megfesti fogarasi életmódjának epizódjait, s beleszövi azokat, mint Bisztray Gyula bizonyította, a *Gólyakalifa* és a *Halál fiai* szövegébe is. A szonett, amelynek kedvéért felidézzük Babits Mihály fogarasi három évét, az odaérkezése utáni hónapokban keletkezett. Ihlete forrásáról maga vallott: „1908. Fogaras. Az iskolában Zrínyit olvastam a fiúknak. Az angyalok és az ördögök harcát.” Tudjuk, a XV. énekről van szó, ha a *Szigeti veszedelem* Perorációját nem számítjuk, akkor a nagy költemény véghangjait szólaltatta meg, a halálos megdicsőülés diadalát. A huszonöt éves Babits Mihály nem a huszonhét éves korában hőskölteményét író Zrínyit idézi meg. Inkább azt, aki 1660-ban Velencében járt, már csalódott, de hőstettekre kész költő-katonát, hiszen azután kezdődött Zrínyi-Újvár építése (1661), Zrínyi téli hadjárata (1664) és az eszéki híd felégetése (1664. február 1–2.), hogy végül a kudarcok zárják az életművet: Zrínyi-Újvár eleste (1664), a vasvári béke (1664) és a szentgotthárdi csata, s a halál 1664. november 18-án. Babits szonettje ezért talán „drámaibb, sőt tragikus tónusú” (Rába György), vagy ahogy a szonettben olvassuk, Zrínyi tudta mit akar, de nem tudta, hogy „rosszban fogyhatlan a világ”. Ekkor szólaltatja meg Babits Vörösmarty Mihály *Szózatának* a sorait is arról, hogy „hamar ide vágy vissza a földről, hol bármi sorsban élni és halni kell, mely ápol s eltakar”. Ez a gondolat kíséri a Velence

„piarcán” döngő léptekkel áthaladó Zrínyit, mint ahogyan Babitsot is más versében (Új mythológia).

S most már következhet a *Szigeti veszedelem* XV. énekére való utalás. A XV. ének 50., 51., 52. szakaszára kell közvetlenül gondolni, s ez a tizenkét sor tömörül Babits szonettjének zárószakaszában:

Angyali legio szép fényes szárnyával
Fekete seregre üte bátorsággal;
De ők megesmerék előbbi próbával,
Hogy győzhetetlenek ezek hatalommal.

Azért mint forgószél, keveregnek égben,
Keservessen üvöltnek sötét fölyhőkben.
Igy kákognak hollók, ha sas jön közükben,
És éjjeli varjuk így járnak szélteben.

Csak te vagy, Alderán, az ő nyert prédájok,
Az te lelked leszen nékik triumfušok;
Elragadták eztet, kiből jött sok átok,
Testestül-lelkestül lén az ő prédájok.

Babits finomra csiszolja, amit a költő Zrínyi verséről „durvának, faragatlannak” mondott európai irodalomtörténetében, s nyilván még ebbe az ihletkörbe kell kapcsolnunk azt az életrajzi adalékot, hogy Babits Zrínyiről tartott előadást a fogarasi Szabad Liceumban. Végső fokon pedig egy iskolai óra tananyagából virágzott ki a Babits-sonett, s mint általában lenni szokott, a versélmény holdudvara gazdagabb, mint amit látni tudunk, s most láttatni akartunk.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 2001. szeptember 22-én Lendván megrendezett Zrínyi-konferenciáján elhangzott előadás.

SZEPTEMBERI TÖPRENGÉSEK MORVAI ISTVÁN ELHUNYTÁNAK ÖTVENHARMADIK ÉVFORDULÓJÁN

S Z E L I I S T V Á N

*Áll ércnél maradandóbb művem, az én örök
Emlékem, s magasabb, mint a királyi sír,
És sem kapzsi vihar, sem dühös északi
Szél nem döntheti azt már le, se számtalan
Évek hosszú sora, sem rohanó idő.
Meg nem halhatok én teljesen: elkerül
Téged, síri folyó, jobb felem – és nevem
Folyton fényesedik, míg Capitolium
Dombján megy föl a Pap s vele a néma száz.*

*Mondják ott is, ahol zúg sebes Aufidus
S hol pór népe fölött Daunus uralkodott
Elszáradt mezein, hogy legelőszőr én
Zengtem, én alacsony származatú, görög
Verset római lant hurjain. Öltsd fel a
Büszkeség köpenyét, s fűrtjeimet babér
Lombbal, Melpomené, áldva övezd körül!
(Horatius: Melpomenéhez)*

Korunk és környezetünk aligha tudna felmutatni még egy, hozzá akár csak hasonló egyéniséget is művészeti életünkben, de humántevékenységünk kiterjedt dimenzióiban sem, aki nemzedékének eszményeit, vágyait, lelkeségét, egész gondolatterét, ugyanakkor azonban annak valós teendőit, feladatait, realvilágát is önmaga szellemiségével oly szerencsésen tudta volna egyesíteni, mint újabb kori kultúránk nagy ígérete, az alig huszonöt éves korában elhunyt Morvai István volt. Benne öltött testet nemzedéktársainak életfelfogása és

életérzése, szemlélete és ideálvilága, s ő volt egyben azok megfogalmazója, formába öntője és kifejezője is, aki nélkül a negyvenes években Zenta város akkori kulturális világa sem hossz- sem keresztmetszetében nem lenne azonosítható. Anélkül, hogy a művelődés bármely ágában: a zene- és képzőművészetben, a publicisztikában, szépirodalomban, humán tudományokban kézzelfogható és kitapintható nagy alkotásokat (szobrot, képet, könyvet) hagyott volna ránk, s noha tevékenységéről akárcsak említést is tennének mai repertóriumaink, lexikonjaink, művelődéstörténeti kézikönyveink – nem túlzás, ha arról beszélünk, hogy a háború utáni majd fél évtized (legalábbis az általa betekintett és általa munkált területeken) kulturális kibontakozásunk és irányvételünk „Morvai-időszaka” volt. Úgy ismertük, mint egyikét azon keveseknek, akik nem egyetlen szakmai, kulturális vagy művészeti ágazatban, hanem szellemi életünk egészére kiható érvénnyel gyakoroltak rendkívül kedvező befolyást környezetük kulturális tudatára s annak minőségi változásaira. Méltán tekinthetjük tehát azon fiatal nemzedék tagjának, amely a „haláltól való megszabadulás” éveinek bizakodásával és reményeivel tekintett akkor kezdődő férfikorának nagy feladatai elé. Órála is azt kell elmondanunk, mint amivel nemrég B. Szabó György és Korom Tibor munkásságát próbáltuk jellemezni: „... e fiatalkori tenniakarás rugói működtették a háborús években beért ifjúság szinte minden vállalkozását, ezekből a lefojtott s az időben felszabaduló energiákból lombosodtak ki a háború utáni évtizedek magyar művelődésének legszebb hajtásai: a műkedvelő mozgalom felvirágzása, sajtónk, iskolahálózatunk gyors terebélyesedése, a »festőkolóniák« és kultúrkörök, a könyvtárak és múzeumok, a népegyetemek, az analfabéta tanfolyamok, az ünnepi játékok... Az »új magyar célokért« tenni akaró nemzedék előtt – ahogy B. Szabó nevezte akkoriban e nemes szándékot –, úgy látszott, elérkezett az idő, hogy valóban tegyen is valamit értük. Még ha csak »úgy látszott« is.” Morvai elsősorban azzal járult hozzá e nagy feladathoz, hogy igényt támasztott és igényt elégített ki. Korántsem véletlen vagy önkényes volt tehát a választásunk, amikor Horatius „non omnis moriar” öntudatos szavait tettük meg e Morvairól szóló megemlékezésünk mottójának, hisz az ő személyére nézve is rendkívül pontosnak látjuk az egykori Róma nagy költőjének az önjellemzését: „... legelőször én zengtem, én alacsony származatú, görög verset római lantúrjain”, valamint azt a jóslatát is, hogy „Meg nem halhatok én teljesen...”

Itt azonban részben helyesbítenünk is kell önmagamat: hatása nemcsak a maga szűkebb környezete kulturális tudatvilágának gazdagításában jutott kifejezésre, s nem is pusztán a színművészetre korlátozódik, noha kétségtelen, hogy tehetsége éppen e téren tudott volna a legteljesebben kibontakozni. Ma, sajnos, még távol vagyunk attól, hogy birtokában lennénk a vonatkozó bibliográfia minden fontosabb adatának, amely e munkásságot teljes terjedelmében be-

Morvai István

mutatná, s nemcsak Zentán, hanem Budapesttől és Zágrábtól Belgrádig mindenütt, ahol mint egyetemek vagy művészeti akadémiák hallgatójaként, mint művelődési egyesületek alapítója, önszegélyző diákkörök szervezője ne hagyott volna maradandó nyomot maga után. Ha egyszer majd valaki megszerkeszti a Vajdasági Magyar Színművészeti Lexikont (s miért ne?), vagy megírja Káich Katalin *A zentai magyar nyelvű színjátszás története és repertórium* (1833–1918) című monográfiájának a folytatását az 1918 utáni évtizedek adatainak a feldolgozásával, akkor majd bizonyára megbízhatóbb s dokumentumokkal alaposabban alátámasztott kulturális panoráma tárul elénk, egyúttal Morvai tevékenységének a háttere, indítékai, föltételei s más motívumai is világosabban mutatkoznak meg az utókor előtt. Ehhez pedig „mindössze” arra lenne szükség, hogy A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete a mainál egy jó évtizeddel korábbi szervezettségének, anyagi körülményeinek, programjainak és személyi föltételeinek a szintjén folytathassa a munkáját. Az e föltételeknek megfelelő módon koncipiált monográfia szerzőjének majd sorra kell vennie Morvai István valamennyi színi produkcióját, rendezvényét, vállalkozását; be kell gyűjtenie meghirdetett s megvalósított műsorainak anyagát; a napisajtó, a rádió, a folyóiratok, az egyéb hírszolgálati szervek és kulturális fórumok reagálásait, kritikai észrevételeit és hivatkozásait; a teljes ún. „másodlagos bibliográfiát”, amelynek a begyűjtéséből e szédületes dinamikájú tevékenység, e majd fél évtizedes megszakítatlan aktivitás rekonstruálható lesz.

Múlhatatlanul szükségesnek látszik, hogy Morvai István emlékének objektív megidézéséhez és munkásságának mérlegeléséhez minél több valóságélemet idézzünk, s tudatunktól független konkrét mozzanatra hivatkozzunk, így többek között életrajzának tényanyagára is. Jóllehet nem hiszünk a nemrég még egyedül üdvöztőnek tartott, földhözragadt történetfelfogásban, amely a szellemi jelenségekben kizárólag az ember materiális létének és életfeltételeinek az eredőjét látja, mégis megkerülhetetlennek tartjuk, hogy rámutassunk a *világ*, az *ember* és a *mű* összefüggésrendszerére az ő esetében is. Annak ellenére, hogy a *mű*, Morvai István opusa, nem egy ma is tényezőire bontható, elemezhető, érzékszerveinkkel felfogható materiális örökségként maradt ránk; *világa* sem képletbe foglalt, tankönyvszerűen megfogalmazott s leírt szakasza társadalmunk újabb kori fejlődésének, hanem éppen ellenkezőleg: a legtöbbet vitatott s elvitatott, elhantolt és exhumált eszméknek az urnája. Az *embert* pedig ma már jobbára csak családtagjainak és a túlélő kortársaknak az emlékezéseiből, valamint a mind gyérebben előforduló emléknymokból tudjuk felidézni. Kísérreljük meg tehát, hogy összefoglalóan, az életrajz keretébe ágyazva mutassunk rá azokra a tényezőkre, amelyek szellemi horizontjait jelölik ki, és egyúttal egyéniségének is meghatározó komponensei. Ezáltal –

ahogyan szeretnénk – érvényt szerezhethünk a róla kialakult pozitív véleményeknek, egyúttal pedig hozzájárulhatunk örvendetesen gyarapodó irodalmi és művelődéstörténeti monográfiáink, életrajzi kalauzaink, bio-bibliográfiái szakmunkáink, repertóriumaink s más hasonló adattáraink igényeinek a kielégítéséhez is.

Úgy vélem, helyes úton járunk, ha életvitelének talán legjellemzőbb vonását a kétkézi dolgozó, kisiparos családból való származás élményvilágára s magatartásformájára vezetjük vissza. Ezt véljük ugyanis felfedezni Morvai Istvánnak az aziránt megnyilvánuló szellemi szükségérzetében, hogy a múlt időnek minden parányi elemét érdemleges, hasznos, ismeretgyarapító, alkotói élményekben gazdag ténykedéssel töltse ki. S bármennyire újszerű volt is számára a megismerés és az átélés tárgya, azt a maga életének a gyakorlatába rögtön és organikusan bele tudta építeni, képesnek mutatkozott annak értelemmel megszárt befogadására és adaptálására. A világgal folytatott ilyen kommunikációja tette lehetővé a számára, hogy a szellemi élet és a természeti világ jelenségeit egységbe tartozónak lássa és érezze, ami csak valóban kiváló intellektusok sajátja, akiknek a művében a világ s benne az élet érzi és értelmi, egyidejű és komplex megközelítése teremti meg a Szintézist, az Ember és az Emberiség, az Esmény és a Való, a Hit és a Kétely, a Szellem és az Anyag, a goethei Dichtung und Wahrheit magasabb egységét, az ellentétek feloldását és békéjét.

Minden bizonnyal akkor és úgy tehetünk eleget a jogos elvárásnak, hogy hitelt érdemlően, autentikus forrásokból ismertessük életének a folyását, ha a családban őrzött, legmegbízhatóbb adatok alapján rajzoljuk fel a pályaképet, testvéröccsének, Morvai György mérnöknek a közlése szerint.

„1923-ban született Szenttamáson. Édesanyja Guttmann Lujza, nagypapja neve Guttmann János, nagyanijáé Antl Katalin. Valószínűleg az egykori sváb telepések második vagy harmadik generációja (Nürnberg környékéről). A családban még németül beszéltek. István édesanyjának a foglalkozása okleveles szülésznő. Apja neve Morvai András, foglalkozása szobafestő és mázoló, az ipart Péterrévén tanulta. Apai nagyanija Gömöri Verona, nagypapja Morvai Tamás, foglalkozása napszámos. Kivándorolt Amerikába, de mivel a felesége nem kapta meg a beutazási engedélyt, így pár év múlva ő is hazajött. Megtakarított pénzen vett 2–3 hold földet, ezen gazdálkodott, de továbbra is eljárt napszámba meg a verbászi cukorgárba is, szezonmunkára.

István még Szenttamáson járt az óvodába, de szülei 1930-ban átköltöztek Csúrogra. Itt végezte el az elemi iskolát. Tanítója Zsótér József volt, hitoktatója pedig Dupp Bálint plébános, aki eszessége és ügyessége folytán megkedvelte és megtette főministránsának. Ezt a feladatot István lelkiismeretesen és hitbuzgón végezte, rendszeresen járt a misére, korán reggel meg zimankós téli

időben is. Az elemi iskola befejezése után Dupp Bálint plébános felterjesztette Istvánt a Szabadkán működő diáksegélyző szervezet támogatására, és így került be az ottani Balázs Piri-internátusba, ahol az ellátás ingyenes volt. István itt is szorgalmas és tehetséges tanulónak bizonyult, és itt végezte el a gimnázium magyar tagozatának első négy osztályát. Időközben szülei Zentára költöztek, ahol édesanyja városi szülésznői állást kapott (havi fizetéssel), így öccsével együtt István itt folytatta gimnáziumi tanulmányait. A Tóparton laktak a Népkert közelében, és így neki és barátainak ez volt a fő játszóhelyük. Zentán szerette meg a mozit és az ifjúság körében nagyon népszerű »kovboj« meg »Tarzan« filmeket. Ha csak tehette, minden filmet megnézett. Ő még a régi, neves tanárok diákja volt: dr. Teleki István volt a magyartanára, Simon Mihály a matematikát, Szőke Dezső pedig a fizikát oktatta. Hitbuzgósága még itt is tartott, de most már nem mint ministráns segédkezett dr. Flittner Béla hitoktatójának, hanem mint felolvasó. A vasárnapi reggeli misén (»diákmisén«) ugyanis az volt a szokás, hogy a latin miseszöveg mellett, amelyet a misézó pap mondott félhangon, egy diák is felolvasta magyar nyelven a szöveget. Ezt a feladatot Morvai István látta el rendszeresen, nagy odaadással és tehetséggel. Talán részben ezért látogatta szívesen sok felnőtt hívő is a »diákmisét«.

Időközben István a gimnázium felső osztályaiban mindjobban megszerette a szépirodalmat, főleg a lírai költészetet és a drámát. Osztálytársaival, barátaival (Erdélyi Istvánnal, Garamvölgyi Józseffel és a többiekkel) megszervezte és sikeresen vezette a gimnáziumi önképzőkört.

Osztályfőnökének, Eszes Ferenc német szakos tanárnak nem nagyon tetszett az önképzőkör szabad szellemű »irányzata«, de nem gátolta a munkáját, csak igyekezett egy kis »német« irányzatot is sugalmazni neki. Több segítséget és útbaigazítást nyújtott a gimnázium magyar szakos tanára, dr. Banó István, aki néprajzi gyűjtőmunkával is foglalkozott Zentán.

István közben mind többet olvassa a világirodalom nagyjainak és a népi íróknak (így Szabó Dezső, Németh László stb.) műveit. Nem csoda hát, hogy érdeklődése mindjobban a kor szociális és gazdasági, politikai problémái felé fordul. Voltaire, Rousseau, Molière, G. B. Shaw és a modern filozófusok munkái és eszméi maradandó hatással voltak rá. Az ébredő és mindinkább erősödő militarista szellemet már eleve elutasította, ez teljesen idegen volt számára. Meg kell még említeni, hogy csúrogi éveit során a szerb nyelvet jól megtanulta, így mindig voltak szerb barátai, fiúk és lányok, akikhez őszinte barátság fűzte, úgy hogy nemzetiségi vagy nyelvi problémái nemigen voltak.

A gimnázium nyolcadik osztályának az elvégzése és sikeres érettségi vizsgája után beleegyezett szülei akaratába, s az 1944-45-ös tanévben beiratkozott a budapesti közgazdasági egyetemre. Ha jól tudom, a Győrfy Collegium tagja lett. Azt írogatta haza, hogy az egyetemen minden jól halad, valójában pedig

a pezsgő irodalmi és művészeti élet búvkörébe került, a pesti Kollégisták Társaságába. Az egyetemi előadásokat elhanyagolta, engedve régi álmának, a színház és a film iránti vonzalmának. Sokat járt színházba a kakasülő »állandó bérlőjeként«, irodalmi és más művészeti rendezvényekre, meg a mozikba és a filmgyárba statisztaként. Erről az intenzív és nyüzsgő művészeti életéről a családban nemigen mesélt.

Hogy az egyetemi előadások hogyan és mikor szakadtak meg, erre nincsenek pontos adatok, de 1945 tavaszán István már idehaza, Zentán tartózkodott. Mint egyetemistát nem vonultatták még be a hadseregbe, de ez bármely pillanatban megtörténhetett. Közben a szovjet hadsereg bevonulása Zentára mind esedekesebbé vált, s október 8-án meg is történt.

Ezt követően is rendszeresen járt a városba, és próbált beszélni az orosz katonákkal és tisztekkel, hogy információkat kapjon a szovjetunióbeli életkörülményekről.

Jelen voltunk több barátunkkal együtt a városháza nagytermében megtartott nagygyűlésen is, ahol a háború előtti rezsím emberei követelték, hogy az orosz katonai parancsnokság adjon nekik szabad kezet, hogy a magyar lakosságon megbosszulják a rajtuk elkövetett sérelmeket. Az elnöklő Nešić Izidornak csak nagy nehezen sikerült a tömeget meggyőzni, hogy ezt nem vérengzéssel kell elintézni, hanem törvénszék és bíróság útján. A bosszú tehát egyelőre elmaradt, hála Nešić politikai józanságának, és talán egy kis részben a jelen lévő magyarok otlletének is. István a későbbiek folyamán is kivette a részét a társadalmi életből, főleg az »agit-prop«-ban és a kultúrszervezésben tevékenykedett. Mint a SKOJ tagjától egyes elvtársai többet vártak és követeltek tőle, megpróbálták a Petőfi brigádba is besoroztatni, ő azonban nem jelentkezett önként, és kihúzta valahogy a sorozásig, ahol az orvosi bizottság gyenge fizikai állapotára való tekintettel három hónapi felmentést adott neki a katonai szolgálat alól, mondván, hogy addigra vége is lesz a háborúnak, ami be is következett.

Elérkezett 1946 ősze, akkorra már az általános helyzet annyira rendeződött, hogy az egyetemi oktatás is megindulhatott. A szülők ezúttal István pályaválasztásába nem avatkoztak bele, annyit azonban tanácsoltak, hogy Zágrádba menjünk egyetemre, mivel ott rendezettebbek az életviszonyok mint Belgrádban, amelyet több bombázás és pusztítás is ért.

István a művészettörténetet találta legközelebbinek a maga tehetségéhez és elképzeléseihez, erre is iratkozott be. Az ottani tantárgyakat igen megszerette, még az egyiptológiát is, és rendszeresen látogatta az előadásokat.

Zágrában már korábban is létezett (a Stjepan Radić utcában, Gornji grad) a régi múlttal rendelkező Magyar Kultúrkör, amelyről hamarosan tudomást szereztünk a Zágrában tanuló többi magyar egyetemistával együtt. A kör

látogatottsága és kulturális tevékenysége igen gyér volt akkoriban. Főleg idősebb zágrábi magyar iparosok meg kereskedők látogatták, kártyázás és beszélgetés céljából. Nekünk, kezdő magyar egyetemistáknak mégis nagyon sokat jelentett, hogy volt egy helyiség, ahol találkozhattunk és megbeszélhettük ügyes-bajos dolgainkat a lakásszerzéssel és az egyetemi tanulmányokkal kapcsolatban.

István és barátai számára természetszerű volt a gondolat, hogy itt Zágrábban is meg lehetne és meg kellene szervezni a kultúréletet, hasonlóan mint Zentán. Szervezőképessége és szenvedélyes tenniakarása hamarosan itt is összehozta a megfelelő előadógárdát. Itt is jelen volt hűséges barátja és segítőtársa, Erdélyi István, aki a szervezés és adminisztráció jó részét magára vállalta. Így hát már azon a télen előadtunk egy rövidebb Molière-darabot, a Dandin Györgyöt. Ezenkívül kéthetenként műsoros esteket rendezett szavalatokkal, népdalokkal, zenei számokkal és persze „utána tánccal”. A Dandin Györggyel a karácsonyi szünetben bejártuk Vajdaság nagyobb városait (Szabadkát, Zombort, Becskereket és Zentát), s mindenütt nagy sikerrel vendégszerepeltünk. Még segélygyűjtéssel is egybekötöttük a szereplésünket, pénzbeli és élelmiszer-adományok alakjában a menzánk megsegítésére. Akkor is akadtak az egyetemistáink között lelkes egyesületi tagok, akik ezt a feladatot elvállalták, és sikeresen meg is valósították.

1947 tavaszán valaki felhívta István figyelmét, hogy a Borba című újságban megjelent egy hirdetés, pályázattal a belgrádi újonnan megnyíló filmművészeti főiskolába való felvételre.

Tanárai a filmszakmában hamar felismerték István tehetségét és jártasságát a szakmában, hamarosan kisebb-nagyobb megbízásokat is adtak neki. Így például egy német tiszt szerepét vállalta, tekintettel szőke, németes megjelenésére. Alakításával meg voltak elégedve a vezetői és a kollégái is, akik szintén hamarosan megszerették a jó kedélyű barátságos magyar kollégát, »Pištát«. Ez volt első és sajnos, egyetlen »filmsikere«.

Mivel a jugoszláv filmgyártás akkoriban indult, nagy volt a kereslet a hozzáértő munkatársak iránt. Így Istvánnak tanárai és a filmipar vezetői felajánlották, hogy ne várjon az iskola befejezésére és a diplomára, hanem „lépjen azonnal a pályára”. Nagy kísértés volt ez számára, és végül engedett neki, elfogadta a segédrendezői megbízatást a Sofka című film készítésénél.

1947–48 telén felvételezték a film külső jeleneteit Dél-Szerbia hegyes vidékein, Vranje környékén, zord téli időben. István nyitott terepjáró kocsival, dzsippel járta a vidéket megfelelő téli öltözék és felszerelés nélkül, hogy megfelelő színhelyeket keressen az egyes jelenetekhez. De maga a felvételezés is a szabadban történt, fagyos, szeles időjárási viszonyok közepette. Vállalta a terepi munka minden viszontagságát (rendszerűen étkezés, rossz ellátás és

elhelyezés, túlhajsolt munka, sok cigarettázás), önfeledt lelkesedésében, hogy végre azt csinálhatja, amit legjobban szeret és amiről már oly régen álmodozott: igazi nagy film készítésében vesz részt komoly megbízatással. Gyenge fizikuma nem bírta el ezt a hajsolt életet, amely nemsokára kikezdte az egészségét. 1948 tavaszán már itthon volt Zentán betegszabadságon. Dr. Müller Imre orvosbarátja vette kezébe a kivizsgálásának az irányítását, ő pedig engedelmesen járt a kínos kivizsgálásokra, míg végül kiderült, hogy az egyik veséjét el kell távolítani.

Még akkor is foglalkozott a filmmel, egy tervezett filmnek (a Jezero címűnek) a forgatókönyvét tanulmányozgatta, amelynek a rendezésével megbízták. De nem sok örömmel, inkább nagy szomorúsággal, talán érezte, hogy nem rendezheti már meg az első önálló filmjét.

A műtétet egy belgrádi kórházban végezték el, de, sajnos, nem sikerült megmenteni életét. Műtét után harmadnap meghalt, 1948. október elején, huszonöt éves korában.

Zentán temették el a felsővárosi temetőben. Temetésén sok barátja, ismerőse és rendezményeinek lelkes nézője vett részt, de vidékről is sokan eljöttek a temetésére, főleg Belgrádból a tanárai és diáktársai.”

E megemlékezés olvasói között bizonyára többen is lesznek, akik szerénytelennek tartják az alábbi gondolatok lejegyzőjének a gesztusát, nevezetesen azt, hogy Morvai Istvánról szólva nem kisebb költőnek, mint Horatiusnak a szavaival indítja emlékezési sorát. Elhárítva a mértékvesztés vádját, annak ellenében csak azt tudom felhozni, amire fél évszázadosnál is több esztendő irodalomtanári tapasztalata tanított meg. Arra, hogy minél magasabban van kijelölve a poéta helye a költészet hierarchiájában, annál inkább a mi közeliünkben jár, a mi (korántsem mindig magasan szárnyaló) emberi világunknak ad kifejezést, még ha a számunkra oly elérhetetlen messzeségekből meríti is példáit és hasonlatait, mint költőnk az előbbi versben. S ez Morvai István esetében is így van: maga az ő emberi életpályája hitelesíti Horatius megfigyelésének az igazságát, azt, hogy nem a súlyos márványtömb s nem is a kevély érc a bizonyítéka az egykori ember kiválóságának, hanem annak a Műve, maga az Alkotás, amely az utókor előtt is tanúskodik szelleme kiválóságáról.

Noha már csak kevesen, mégis vagyunk néhányan, akiknek személyes tapasztalata az a felismerés, hogy az emberi alkotás időtlenségének (másképpen: mélyen emberi voltának) nem mindig a természeti, a fizikai valóság a letéteményese, hanem az életünk szellemi szféráiban rejlik. Antigoné erkölcsi magasrendűsége akkor is fennkölt eszménye lesz az embernek, amikor a Parthenón köveit már rég elporlasztották az évezredek széljáratai s az ember romboló ösztöne. Ezért nekünk ma – úgy vélem – az a dolgunk, hogy megkíséreljük

megnevezni az Embernek, Morvai István világának azokat a szubsztanciális elemeit, amelyek az idő és a történelem változásainak, az egymással szövetkezett emberi és természeti erők pusztításának ellenére is ma még, ötvenhárom esztendővel fizikai jelenvalóságának megszűnte után is, itt élnek közöttünk, bennünk és velünk együtt, hisz szellemének lényeges elemei ma már énünk és tudatvilágunk organikus összetevői, annak szervesen beépült részei. Még akkor is, ha azok eredetforrását ma már csak kevesen tudják azonosítani. Szellemi létezésünk és életfolyamataink transzlokációs természetéből következik ez a folyamatosság, ami végső soron az emberi kultúra öröklődésének a rejtélyeit is felfedi előttünk. Csak egy példát a sok közül, jóllehet a magam hátrányára. Egykori diákjaim ötvenesztendős érettségi találkozóinak megannyi emlékidézése lehet tanúja ennek. Arról győződhettem meg ugyanis, hogy Szophoklész, Molière, Bernard Shaw és sok más jeles író eszmei világa, gondolatgazdagsága nem az én óráim és előadásaim nyomát őrzik tudattartalmukban, hanem azok Morvai István egy-egy színpadra állított figurájának a képében és gesztusában rögződtek a mai hetven körüliek emlékezetében, s amit már ők maguk is átörökítettek a mögöttük járó nemzedékre. Nos, ennek a nyomait próbáljuk ma követni e rövid másfél órában, a szellemi továbbélés keskeny csapásain járva: az emlékező szó, rajz, film, plakát, fénykép, újsághír, színpadterv és egybeket útján. Reméljük, eredményesen.

ÁCS JÓZSEF ÉS A TAKT

SZOMBATHY BÁLINT

Művészeti íróként Ács József mindig is fenntartás nélkül támogatta az amatőr képzőművészek mozgalmát. Az amatőrizmus istápolása már csak azért sem lehetett számára idegen, mert Ács esetében a műkritikus, a képzőművész és a művészeti szervező egyazon személyiség karakterisztikumaként nyilvánult meg.

Az általa kezdeményezett vajdasági művésztelepek csíráit a népművelési programok irányító és tehetségkutató szándékában ismerte fel. Topolyai pedagógiai munkásságának idején már javában foglalkoztatta a szervezett amatőrizmus kérdése, hiszen annak problematikája a művésztelepi mozgalom ötletével szinte egyidejűleg merült fel benne. „A művésztelepek megalakulása előtt, 1946-tól 1952-ig Topolyán már érlelődött a munkásamatőrökkel való szervezett foglalkozás (népművelés) gondolata, és valamit tettek is ebben az irányban. A művésztelep demokratikus gondolatát készítették elő. Akkor úgy tervezték, hogy hivatásos művészek és munkástehetségek, illetve minden érdeklődő lehetőséget kap arra, hogy szakmai irányítással művészettel foglalkozhasson szabad idejében. Akkor az amatőrök kiállításai rendszeresek voltak, de hiányzott a szervezett önképzési forma”, írja egyik visszaemlékezésében, 1981-ben.

Ám az elsők között megalakult művésztelepeken mégis mellőzték az amatőröket s kizárólag hivatásos művészeket hívtak meg. Olyan alkotókat, akik mesterségbeli felkészültség és hivatástudat tekintetében már úgy-ahogy kinőttek az amatőrizmus kereteit. Az önképzés vagy az akadémiai tanulmányok révén tudást szerzett alkotókkal csupán annyi volt a baj, hogy meg kellett szabadulniuk a szocialista realizmus és az akadémiai realizmus dogmáitól. A művésztelep nyitott légköre segítette ezt a folyamatot, hiszen a korszerű, nívóval kecsegtető szellemi törekvések létjogosultsága elsőként a művész-

telepeken jutott kifejezésre, amelyek burkoltabb vagy nyíltabb formában a világban zajló eseményekhez igyekeztek igazítani vidékünk alkotóinak tájékozódását.

A hivatásos vagy félhivatásos művészeket tömörítő kolóniák kisugárzása folytán azonban az amatőrizmus eszméi továbbra is nem csillapuló hévvel éltek tovább. Az első művésztelepek megalakulása után egy évtizeddel már látható volt, hogy az amatőrizmus bevált gyakorlatán változtatni kell, működésének módja túlhaladottá vált, hiszen egyre több elméletileg tájékozott, tanult fiatal lépett a porondra. A hatvanas években jelentkező fiatalokban eredendő igényként jelentkezett az elméleti tájékozódás iránti törekvés, ezzel egyidejűleg pedig az önszerveződés szükségességének a felismerése is. Ennek a rálátásnak a jegyében alakult meg a Csurgói Ifjúsági Művésztelep (1967), majd a Bosch + Bosch csoport (1969), s nem utolsósorban ekkor indult az Ács által vezetett Képzőművészeti Levelező Iskola a Magyar Szó hasábjain.

A Képzőművészeti Levelező Iskola beindítását és heti rovatként való rendszeresítését hangsúlyozott igény indokolta. Az ötvenes évek munkásfiatalságát a hatvanas évek tanulóiifjúsága váltotta fel, új reményekkel, új eszmékkel, új gondolatokkal és a világra való széles körű rálátás szükségességének felismerésével. Az általános szellemi mozgások és a nyomukban kialakult progresszív légkör kedvezett a provincializmus gátjait aláásni szándékozó új nemzedéknek. A modernista művészetszemlélet és az új szenzibilitás frontján felsorakozott generáció a hetvenes évek derekára létszámát tekintve sem volt elhanyagolható. Itt, a Vajdaságban sem. Leginkább Ács József volt az, aki ezt az új erőpotenciált a tudatos önszerveződés keretei közé terelte. Ennek volt egyik kézzelfogható eredménye a Temerini Amatőr Képzőművészeti Találkozó pályára állítása azoknak az amatőröknek a bevonásával, akik rendszeres munkatársai voltak Ács Magyar Szó-beli rovatának, a Képzőművészeti Levelező Iskolának.

A Temerini Művelődési Kör képzőművészeti alosztálya által 1976-ban lebonyolított első alkotótábor még csak sejteti, hová nőhetné magát ki az akkor egyedülálló kezdeményezés. *Új művésztelep születik* című írásában Ács Józsefnek a helyi szervezők még azt nyilatkozzák, hogy a jövőben Temerini Művésztelep néven kívánnak működni.

Ács, a művésztelepi élet egyik központi meghonosítójaként és mindenkori mentoraként lelkesedéssel értesül a szándékról, ugyanakkor érzi és tudja, hogy a leendő szervezkedésnek túl kell lépnie a hagyományos művésztelepi munkaformán, hiszen időközben, néhány évtized távlatában az is elavulttá vált. A kiállításon látottak alapján elismeréssel szól a zömmel fiatal alkotók intuitív kifejezőmódjáról, a szabad képzeletről, valamint az üzleties szellem mellőzéséről, de mégis megjegyzi, hogy „a jövőbeni művésztelepnek nem ez lesz a fő

feladata”, hanem mindenekelőtt egy új szellemi műhely megalapozása: „. . . új művészeti légkör (szellem) kialakítása lehet a célja egy új, most induló művésztelepnek. Nem pedig a festészet vagy más képzőművészeti mesterség tanulása, még kevésbé a meglevő (és elavult) szervezeti formák, és azzal együtt a túlhaladott művészeti tartalom eléggé általános, meghatározatlan irányainak a követése. Huszonöt évi tapasztalatot értékesíteni kell, és biztos, hogy más-milyennek kell lennie egy újonnan létesített művésztelepnek, mint a két évtizeddel ezelőtt alapítottaknak”.

Lényegében ezeket a gondolatokat ismétli meg egy évre rá, a II. Temerini Amatőr Művészeti Találkozótt beharangozó cikkében is: „Ma jobb helyzetben vagyunk, mint huszonöt évvel ezelőtt, amikor a Vajdaságban kezdetét vette a művésztelepi mozgalom. Akkor korántsem voltak lehetőségek arra, hogy a művésztelep, a »művészeti élet« önmagát figyelje, akkor hiányoztak az íráások. (. . .) Ugyanakkor az akkori képzőművészek kényelmesen és »korlátooltan« még a XIX. század hagyományainak »gondtalanságában« éltek és »a festészetre szűkítették le« a művészetet, mit sem tudtak a XX. század elején induló első avantgarde küzdelmeiről és elméleti harcairól.”

Ács, a művésztelepi alkotómunka úttörő népszerűsítője tehát kellő pillanatban ismeri fel az új kor új követelményeit, ezért az induló fiatalokat igyekszik eltanácsolni a hagyományos művészkolóniák koncepciójának (konceptiótlanságának?) átvételétől. Többre buzdítja őket. Többek között meglátja a művészetelmélet megkerülhetetlenségének lehetséges pozitívumait, a világban való tájékozódás fontosságát, s ez mintha összecsengene a kassáki „éljünk a mi időnkben” jelszavával, amely a mindenkori aktivizmus jelszava egyben.

Temerinben szinte minden feltétel adott az ácsi elképzelések valóra váltásához. Döntő tényezőnek bizonyul, hogy az életkor tekintetében nagyjából azonos nemzedékhez tartozó „táborozók” kellő mértékben vonzódnak a művészet elméleti és történeti tanulmányozásához, amit korkövetelményként ismernek fel. Az 1976-os induláskor Hevér János szervező a temerini rendezvényt még művészteleppé kívánja avanszálni, ám az események alakulása folytán az 1977-es összejövetel Temerini Amatőr Művészeti Találkozó néven zajlik le, s ez a meghatározás végig megmarad, azzal, hogy a „művészetit” a későbbiekben a „képzőművészeti” megnevezéssel pontosítják.

Temerin tehát lemond arról az eredendő szándékról, hogy klasszikus művésztelep váljék belőle. A hangsúlyt az egyhetes találkozóra helyezik, melynek folyamán a résztvevők szakmai előadásokat hallgatnak, vitákat kezdeményeznek, csiszolódnak elméletileg, az éves kiállításokon pedig inkább magukkal vitt, mintsem a helyszínen készült munkáikkal szerepelnek. Ekkor még valóban az elméleti tevékenység részesül előnyben, hiszen a gyakorlati műhelymunka feltételei minimálisak, s ez így is marad a túlbarabai tanyasi „részleg” beindí-

tásáig, ami a hagyományos művésztelepi romantika viszonylagos újrafogalmazásától sem lesz mentes.

A TAKT hőskorszaka – Ács szerint – az általános művészeti helyzetképet tükrözi. A szemrevételezett poétikák spektrumában szinte valamennyi korszerű művészeti irányzat hatása fellelhető, de leginkább talán a konceptuális művészeté, amelynek dagálya a világban ekkor már csillapulóban van. Ács úgy látja, hogy a TAKT részvevői eléggé kritikátlanul veszik át a külső hatásokat s nemigen tapintható ki az átértékelés szándékának megfogalmazása. „A 70-es évek művészetének értelmezése és tapasztalatainak átvétele (. . .) inkább értelmi, mint érzelmi alkotásokat hozott létre”, sommázza a kiállítás megtekintése utáni benyomásait 1978-ban, hozzáfűzve: „A művészetben az alkotói képességnek nagyobb szerepet kell adni, mint az érvényben levő művészeti minőségek utánzásának. Vagyis saját magunkból kell meríteni, és ennek eredményeit kell egyeztetni a nagy művészeti mozgalmakkal.”

A harmadik találkozó szüzséjét Ács úgy fogalmazza meg, hogy az elsősorban a hagyományos művészet „maradványainak” és a konceptuális művészet „előörseinek” esztétikai, valamint világnézeti konfrontációját hozta. A nyilvánvalóan létező antagonizmus leküzdésének lehetőségeit egy olyan sajtóságos út távlatában véli meglátni, amelynek mentén az ifjú nemzedék nem a hagyományos művészet ellenében lelné meg önmagát. Ács a mérsékelt, mondhatnánk bársonyos forradalom híve: „elsősorban rájuk vár az alkotómunka a hivatásosak (és idősek) művésztelepei és intézményei mellett, hogy életük új minőségei irányába kijelöljék az utat és ezen el is induljanak, úgy, hogy ne vádolják a hagyományos művészetet, sem az előbbi korosztályt, hanem azok segítségével teremtsék meg saját módszereiket”.

Ács, aki a TAKT-ot a veretes művésztelepek egyenes ági leszármazottjának tartja, váltig abban a meggyőződésben él, hogy a temerini rendezvény – az elméleti és a művészettörténeti kérdések előtérbe helyezése által – minőségileg többet tud nyújtani a hagyományos kolóniák teljesítményeinél. Jól látja, hogy a TAKT anyagi háttérének megalapozása tekintetében is gyökeres újításra van szükség, vagyis ki kell lépni a művészeti szférából a társadalmi közeg felé, hiszen a TAKT „nem bürokratikus kultúrintézmény”, hanem ifjúság és amatőrizmus. Valószínűleg a dessauai Bauhaus művészetkoncepciója lebeg a szeme előtt, amikor azt szorgalmazza, hogy a fiatal amatőr alkotók forduljanak a termelői ágazatok felé, hogy növelhessék anyagi bázisukat.

A TAKT mindenkori erényét megújuló képességében ismeri fel: „A TAKT változásainak és időnkénti megújulásainak hajtóerői a bizalom (. . .), a nyitottság és a művészeti előítéletektől mentes amatőr szervezet, valamint az, hogy nincsenek tisztviselői”. Ennek az utóbbi megállapításnak az értéke abban van, hogy az intézményesített tevékenység elavult formáinak megkerülésére

buzdít, és új alternatívákat keres. 1988-ban Ács már jól látja, hiszen pályája során számtalanszor tapasztalhatta: a túlfejlesztett intézményesség megöli az eredendő szándékot, háttérbe szoríthatja az alaptörekvést. A TAKT esetében viszont – egy adott pillanatban – a társadalmi szféra és a magántulajdon szerencsés módon talál egymásra, olyan példát statuálva, amely a társadalmi és művelődési tevékenység más területein is követendő lehetne mint kiindulópont (gondolok itt a temerini Helyi Közösség és Hevér János céljainak viszonylagos egybefonódására).

Ács Józsefnek a TAKT-tal kapcsolatos sajtócikkei részben irányadó jellegűek, részben pedig tárlatismertetőek. Bár mindkét megnyilvánulásnak megvan a maga helye és súlya, történeti távlat tekintetében talán mégiscsak a programadó írások a fontosabbak, mintsem azok, amelyekben a kiállítók munkáit egyéni teljesítményekként teszi mérlegre. A TAKT jellem- és funkcióbeli kérdéseit taglaló szövegek egyben híven tükrözik azokat a dilemmákat, amelyek a képzőművész Ács munkásságában is alakot öltenek, s amelyek emberi-alkotói habitusának jellemrajzát is körvonalazzák. Annak az alkotónak és gondolkodónak az attitűdjét, aki maga is a folytonos változás lázában égett s életének alkonyán is természetesnek tartotta a legfrissebb szellemi áramlatokhoz való pozitív viszonyulásának szüntelen ápolását.

A KORDÁSOK PÖRE (II.)

VIRÁG GÁBOR

FRANKOVICS HÍVEINEK BÍRÓSÁGI PERE

Az 1819. szeptember 2-án és az ezt követő napokban Bács vármegye Zombor Szabad királyi városában ugyanazon vármegye Főbenjáró törvényszékén megkezdődött az álremete híveinek a pere.

A tekintetes Bács vármegye bűnvádi eljárást kezdeményezett a bebörtönzött Kecskés Klára, Áts Katalin, Egri István, Tassi Antal, Sztipánovits György, Laukó Pál, Sztatka József, Harnus Ilona, Csernay Erzsébet, Erdőssy Imre, Kovács Mihály és Pataki Katalin ellen.

A megyét nemes pacséri Szutsits József hivatalból kirendelt ügyész képviselte, és ismertette az ellenük felsorakoztatott vádakot:

A fentebb felsorolt fanatikus vallási rajongástól elragadtatott személyek vétkesek és cinkostársak a vármegye tömlőcének 1819. augusztus 14-én történt megrohamozásában, Frankovics Mihály hamis remete híveinek fellázításában és a remete kiszabadításának kíséretében.

Kecskés Klára és Áts Katalin első- és másodrendű vádlottak zarándokruhába öltözve járták a megyét, csalással meg képzelt látomásaik híresztelésével, ígéretésekkel számos hívet toboroztak maguknak, hasonló szándékkal volt a szökésben levő Horváth Gantza József is (mellékesen sikerült elillannia, így elkerülte a büntetést), továbbá a negyed-, ötöd- és hatodrendű vádlottak, akik szintén nagy buzgósággal toboroztak híveket a processzióra; Sztatka József hetedrendű vádlott, mellékesen sertésgazda, a menet élén vitt Szent Anna képre készítettett koronáért az összegyűjtött pénzből 100 Ft-ot fizetett, ezt a képet hamis ájtatossággal megszentelteltette, ezenkívül csatlakozott a megyeházát megrohamozó csőcselékhez is; Harnus Ilona nyolcadrendű vádlott gabonát és viktuálékat (konyhai élelmet) gyűjtött, amit részben természetben,

részben pedig, miután egy részét eladta, annak árát átadta a koluti plébánosnak, Frankovics gyámoltójának; Csernay Erzsébet kilencedrendű vádlott gabona gyűjtésével vádoltatik; Erdőssy Imre tizedrendű vádlott a szóban forgó processzióban kántori teendőket teljesített, akinél is gyalázatos irományok találtak; Kovács Mihály tizenegyedrendű vádlott, aki már korábban Koloton magát a kordával körülövezte, a kérdéses időben a csőcselék menetében a mondott kordát a kihirdetett tilalom ellenére megtagadta levenni. Miután a sokaság a vármegyeházát megrohmozta volt, Egri István harmadrendű vádlott a tömlőc őreivel szembeszállt, a káplár kezéből Kovács által kiragadott puskát dühében összetörte; Pataky Katalin tizenkettedrendű vádlott a topolyai templomban, midőn a hívők a hamis remete elhagyására szólítottak fel, merő fanatizmusból a következő megbotránkoztató szavakat kiáltotta oda a plébánosnak: *Ugass, kutyá!* Következésképpen a fentnevezett letartóztatottak veszélyeztették a közrendet és közbiztonságot, ezzel törvénysértést követtek el, az erőszakos tett ténye esetükben fennáll, aminek bizonyítása nem vonható kétségbe.

Mivel tehát durva erőszakos támadásukkal a közbiztonságot veszélyeztették, esetükre vonatkozik az 1723. évi 12. tc., és más törvények, amelyek figyelembe veszik a szubverzió tényállását és annak módját, a megtámadott objektum helyét, ahol a bűncselekményt elkövették, az elkövetett tett mivoltát, ezért azt kéri, az ítéldbíró ezek figyelembevételével mérlegelje a bűncselekményt és hozza meg esetükben az ítéletet.

A kirendelt megyei ügyész meggyőződése alapján kéri, Kecskés Anna és Áts Katalin első- és másodrendű vádlottak mint főkolomposok, továbbá Egri István harmadrendű vádlott mint cinkostárs esetében a vármegyeházának megrohmozása büntette miatt a bíró e nekik tulajdonított vétkek miatt saját belátása szerint határozza meg bűnösségük fokát, azonkívül a három vádlott büntetésének kiszabásával alkalom adódik megsemmisítő csapást mérni mozgalmukra, a vádlottak elszigetelésére, ily módon a törvény és az igazság elégtételt nyerhet.

A megyei ügyész a bűncselekmény ismertetése után átadta a zombori tömlőc ellen augusztus 14-én elkövetett támadás büntényének szokásos vizsgálati anyagát:

1. A hamis remete követői ellen lefolytatott vizsgálat minősítését,
2. A megyei tömlőc őreinek a börtön elleni támadásról írásban tett saját kezűleg megerősített tanúvallomását,
3. Kecskés Klára elsőrendű,
4. Áts Katalin másodrendű,
5. Egri István harmadrendű,
6. Tassi Antal negyedrendű,

7. Sztipánovits György ötödrendű,
8. Laukó Pál hatodrendű,
9. Szlatka József hetedrendű,
10. Harnus Ilona nyolcadrendű,
11. Csernay Erzsébet kilencedrendű,
12. Erdőssy Imre tizedrendű vádlottak önszántából adott vallomását,
13. A motya (imádság) szövegét, amelyet a magát kordával övező mondott a megszentelt öv felkötésekor,
14. Az istenkáromló tanokat tartalmazó irományt, amellyel magukat fertőzték,
15. Kovács Mihály tizenegyedrendű vádlott vallomását, végezetül pedig
16. Pataky Katalin tizenkettedrendű vádlott önvallomását,
17. A topolyai plébános bizonyáglevelét,
18. Pataky Katalin tizenkettedrendű vádlott által a topolyai templomban történtek előadását,
19. Szeles Terézia megerősítő vallomását,
20. A megyei ügyész ilyen összefüggésben beterjesztett kezdeményezésére az ügyvel kapcsolatban a védőtől az ügyről várt véleményezést.

A vádlottak védelmét nemes Nagy János ugyanezen vármegye vicefiskálisa látta el és véleményezte az elmondottakat:

A megyei ügyész a vádlottak által elkövetetteket részletesen kivizsgálta ugyan, de köztudott az is, hogy ugyanezek a vádlottak a többi ember feláldozásával a vármegye háza ellen uszítottak, és Frankovics Mihály hamis remete kiszabadítását kísérelték meg. Ámde ezeknek korábbi zenebonáskodása összefügg a hamis remete elleni eljárással is, ezen zavargások kialakulását és terjedésüket hathatósan Szuchányi plébános erkölcsi támogatása segítette elő, aminek ezek egyenes következményei. A vádbeszédben az ügyész minden elmondottat, a vármegye udvarába történt betörés többé-kevésbé merényletnek minősíthető. A védő ez ügyben a letartóztatottak védelmére és az enyhítésre nem hozhat fel semmit, minthogy a vád mindenben megalapozott és motivált, mint védő a hamis remete elleni perben felsorakoztatottaktól vezéreltetik most is, és eláll védőbeszédétől. A vádlottak minősítésével egyezik. Ami az első- és másodrendű vádlottakat illeti, a vád mindenben igaz, mindkettőjük vallomásából gyenge asszonyi voltak miatt következtetni lehet zavarodott elméjükre, bebizonyított bűneiket enyhítve és elővigyázatosan adják elő.

Erre válaszként az ügyész egyenesen azon környüállásokkal terhelte a letartóztatottakat, hogy azok alattomosan processzióra szervezték és a megyeház elleni támadásra szedték rá a népet.

Vajon ezen támadásért a koluti plébánost terheli az erkölcsi felelősség? – tette fel a kérdést az ügyész. – Végére a vádlottak minősítésének sorrendjét

nem ő, hanem a törvényhatóság elleni támadás ténye határozta meg, és ha már ilyen a tett, akkor nyilvánvaló, hogy ezen zenebonáskodók oltalmazása a jog megcsúfolását jelentené.

Az elsőrendű vádlott esetében éltes kora ellenére – mert nem ésszerűen cselekedett – az enyhítés környulállása nem állhat fenn, hiszen a vénségre a megfontolás, nem pedig a zürzavar keltése a jellemző.

Minekutána tehát a kúria megtámadásának ténye, sőt inkább annak a végrehajtása mindegyikükre nézve terhelő körülmény, így a védőjük véleményezése nem kézzelfogható, azt nem fogadja el, tehát az ügyész megmaradt a vádbeszédében eredetileg megállapítottak mellett, majd ezután beterjesztette vádiratát.

A védelem ismételten szót kért ezután:

Ez az ügy köztudomásúan összefüggésben van Frankovics Mihály vallási rajongásával, de a tettüknek természete, eredete és előmozdítója a koluti plébános volt, ami a vádlottak vallomásából világosan kikövetkeztethető, példának okáért a negyed- és ötödrendű vádlottak meg Kecskés Klára és Áts Kata vallomásainak 4. és 5. pontja egyaránt megemlíti, hogy a pénz- és gabonagyűjtésben együttműködtek az említett plébánossal, mindez tehát bizonyított és az említett úr az oka.

Az elsőrendű vádlott vénsége ellenére is éretlen, ami tanácsaiban mutatkozott meg, de ez inkább tapasztalatlanságának és női gyengeségének tulajdonítható, fejezte be védőbeszédének kiegészítését Nagy János hivatalból kirendelt védő.

Az 1819. augusztus 24-én kelt 24 342. számú kegyes meghagyás értelmében a tiszti ügyész a per anyagát az ítélet meghozatala előtt a Helytartótanácsnak véleményezésre felterjesztette.

*

1819. szeptember 13-án és az utána következő napokon Tekintetes Nemes Bács Vármegye Zombor Szabad Királyi Városában folyvást ülésező Fenyítő Törvényszék a bemutatott bizonyítékok ismételt megvizsgálása után a következő ítéletet hozta:

A bemutatott periratokból világosan látható az, hogy Kecskés Klára első- és leánya, Áts Katalin másodrendű vádlottak összetársulva zarándokruhába öltözve álhírekkel izgatták a vidéket, képzelt látomásaikkal a népet nagyméretű processzióra és a megyei börtönben raboskodó hamis remete kiszabadítására ösztönözték. A negyed-, ötöd- és hatodrendű vádlottak: Tassi Antal, Sztipánovits György és Laukó Pál az első- és másodrendű vádlott ösztönzésére szorgalmasan gyűjtötték a pénzadományokat, az embereket a processzióban

való részvételre szervezték. Szlatka József hetedrendű vádlott – mellékesen sertésorgazdasággal is vádolt, akinek ezen ügye is ide sorolandó – a menet élén hordozandó Szent Anna-kép ékesítésére egy koronát készíttetett, erre a gyűjtött pénzből 100 forintot fizetett, ezt a képet babonás ájtatossággal megszentelénítve az összesereglettek élén vitték, továbbá ő is részt vett a vármegyház megrohamozásában. Harnus Ilona nyolcadrendű vádlott gabonát és viktuáliákat gyűjtött, amit részben természetben, részben pedig – egy részét eladva – a fentnevezett Frankovics gyámoltójának általadta. Csernay Erzsébet kilencedrendű vádlott ugyancsak gabonagyűjtéssel vádoltatik, ezenkívül társaságbeli ténykedését az eretnokség terjesztésében fejtette ki. Erdőssy Imre tizedrendű vádlott a szóban forgó processzióban a kántori teendőket végezte, és istenkáromló irományokat találtak nála. Kovács Mihály tizenegyedrendű vádlott, aki korábban is már kordát hordott, a parancs ellenére sem oldotta le magáról azt, és a processziót a megyeház elleni támadásban és a hamis remete kiszabadítására vezette, hasonlóképpen lett légyen Egri István harmadrendű vádlott a vármegyház udvarába behatolva a legénységgel vakmerő erőszakossággal szembeszállt, az elragadott puskát iszonyatos őrjöngéssel összetörte. Végezetül Pataky Klára tizenkettedrendű vádlott a topolyai templomban a prédikáció idején, midőn a nép a hamis remete elhagyására szólította fel, merő fanatizmusból a következő megbotránkoztató szavakat kiáltotta: *Ugass, ugass, kutya!* A tisztí ügyész vádirata a fejtégeinek megfelelően a vádlottakra a következő büntetések kiszabását javallta:

Kecskés Klárára mint megkülönböztetett kiemelt elsőrendű vádlottra két év áristomot, Áts Katalin másodrendű vádlottra egy év fogságot és 50 korbácsütésnek két részben történő elszenvedését; Egri István harmadrendű vádlottra a megyeházba történt behatolásáért és a pandúrok megtámadásáért, a puszka összezúzásáért egy év tömlőbüntetést és két részben elszenvedett 100 korbácsütést; Tassi Antal negyed-, Sztipánovits György ötöd- és Laukó Pál hatodrendű vádlottakra háromhavi tömlőcöt és egy alkalombeli 40 korbácsütést; a hetedrendű Szlatka Józsefre sertésorgazdaságért ötven botütés elszenvedését. Harnus Ilona nyolcad- és Csernay Erzsébet kilencedrendű vádlottak esetében eltekintett a börtönbüntetéstől, ellenben 30-30 korbácsütést kért mindkettőjükre; Erdőssy Imre tized- és Kovács Mihály tizenegyedrendű vádlottakra háromhavi fogságot és 40-40 botütést; Pataky Katalinra kéthavi fogságot, tekintettel arra, hogy csecsemőjét szoptatta, eltekintett a testi fenyítéstől. Az eljárás megújításának kérelmét, minthogy arra nézve megfelelő más rendelkezések voltak, a bíróság elvetette. Az ítéletkérelmét ily módon a végrehajtás előtt további ügyintézésre Latinovits Sándor alszolgabírónak átadta, aki az augusztus 17-én kelt 23 249. sz. kegyes meghagyás értelmében az ítélet végrehajtása előtt a per anyagát a Helytartótanácsnak jóváhagyásra felterjesztette.

Kelt mint fent Latinovits Benjamin első aljegyző által.

Az tiszti ügyész ítéletjavaslatát az alábbi kísérőlevéllel terjesztették fel jóváhagyásra:

Megyénkben a köz bátorságnak fel-forgatásával – hamis oktatásokat, és nép csábítást tevő hazug Remete Frankovics Mihály és társai ellen tiszt viselő Ügyészünknek indított és elvégzetett büntető pörét Fges Cs. Királyi Feő Herczegnek és a Feő M. M. K. H. Tnak ide (mellékelve) f e. Sz Ivány havának 13-dik napján 19716 és f e. Kiss-Aszony havának 17 napján, 23249. számok a. Költt K Intézeteknek következtében oly jelentés mellett alázatossan fel küldjük hogy a megnevezett Rabok ellen hozatott Itéleteknek végre hajtása Fges Cs. K. feő Hgnek és a Fő M. M. K. Htó Tanács Kegyes válasza elérékezésének idejére halasztatott legyen. Löbb. E. Sedria Criminali dei 13-a Septem. 1819.

*

A megye a maga részéről az ügyet ezzel lezártnak tekintette. Szeptember 16-án Knézy Mátyás az eljárást vezető megyei tisztviselők jelenlétében írásbeli jelentést készített a hamis remete és hívei elleni vizsgálatról, ugyanakkor döntöttek azok sorsáról is, jobban mondva büntetéséről, akiket augusztus 14-én a megyeház elleni támadáskor letartóztattak. Ezeket azonban a főkolompások vallomásaikban nem terhelték, *de főképpen a' Honnyai Kaszszának terhes el-tartásukra nézve való meg-kémlelése végett* csak botütéssel büntették őket. Miután megkapták a kiszabott porciójukat, hazabocsátottak azzal, hogy az okozott kárt kötelesek megtéríteni. A helyállól pandúrokat és katonákat ellenben megjutalmazták, áll a jelentésben:

1819-ik esztendei Kiss Asszony havának 16-ik napján Tekéntetes Nemes Nemzetes és Vitézlő Borsódi Latinovics Jozseff Feő- Pütkovics Dániel All-Szolga Birák, Knézy Mátyás All-Jegyző, Nagy János Vice Fiscalis, és Vojnovits Illés Eskütt Uraknal jelen létükben, Eő Nagyságának Királyi Tanátsos, és Első All-Ispány Pacséri Ódry András Úrnak ezen ide mellékelt Írásbeli föl-hatalmazásához képpest a megyebeli fogháznak abban raboskodó hamis Remete Frankovics Mihálynak ki-szabadítása végett számossan öszve tsoportozott gyülevész nép által az ide rekesztet Jeléntés szerént båtorkodom erőszakos meg-támadása tárgyában vizsgálat tartatván.

Mindenek előtt fel-vétettek a felyebb érdeklött sokaságból vissza zavart és le-tartóztatott némely Adai, Csantavéri, Topolyai és Moholyi Lakosoknak ön vallásai, úgy nem külömben a' tanúknak hitelesítet tanú Bizonyosságai, melyekhez képest Egy másképp Palotás Istvány Topolyai, Sztipánovits György Omoroviczai, Tassy Antal Adai Lakosok, és Bezeg Antal Roglaticzai Juhász Bojtár, részszerént a' népnek tiltott Processióra való jarulásra ingerlésétül, részszerint pediglen a' Fogház előtt álló Strázsa, és Fogház külső ajtaja erőszakos meg-támadásának

kezdetéről terhelte, a' jövő Főbenjáró Törvény Székre megítélés végett halasztattak – mivel pedig ezeknek Társai, és az érdekelt gyűlevész népnek Előkellői úgymint Horváth másképp Gantza Józseff, és Végh János Csantavéri Lakosok – nem különben Topolyán tartózkodó bizonyos Öreg Klára, és ennek bizonytalan névű Leánya. Prága Jozseff Roglatitzán Pilaszenovits Károly Úrnak Juhásza Lisztes Józseff Adán Fejér Istványnak zsellérje, és Hanus Mihály Adai Lakosnak híve, az Processiónak elzavarodása alkalmatosságával el-illantván bé-nem fogathattak legyen. Latinovits Sándor és Radisits Istvány All-Szolga Bírák Uraknak meg hagyattatik, hogy a fölyebb meg-nevezett személyeket azonnal el-fogatván, a megyebéli Fogházban nem várván a' Főben-járó Törvény Széket meg-ítéltetésük végett bé-küldjék. A többi ezen Előkellőknek tsábításokat a' Nemes Vármegyének végzései, és Egyházakban hírül adott fölsőbb Rendelések ellen követők pediglen, mind azért, hogy a' hamis hirdetések tévő meg-nevezett Előkellőknek ön vallatásaikkal nem igen terhelte, de főképpen a' Honnyai Kaszszának terhes eltartásukra nézve való meg-kémlelése végett, nevezetesen pediglen

1. Körtvélyesy Ádám ki már annak előtte Kollúthnál el-széllesztett processióban jelen volt 30.

2. Török Imre 25,
3. Gujás Kis János 25,
4. Kovács János 25,

Adaiak:

5. Varga Antal 25,
6. Cseh Istvány 25,
7. Samu Józseff 25,
8. Apro Jóska 25,
9. Török Jóska gyermek korának tekintetébül 12,
10. Samu Mihály öregségének tekintetébül 12,
11. Cseh Istvány " " 12,
12. Bujtás Marczi " " 12,

Kanizsaiak:

13. Losontzy János 25,
14. Lengyel János 25,
15. Urbán Lőrincz 25,
16. Dobó Istvány 5,
17. Juhász Istvány 25,
18. Nagy Balázs öregségének tekintetébül 20,

(N. B. Tóth Pál Ó Kanizsai pediglen beteges állapotjának tekintetébül helyben szenvedendő 8 napi áristomi büntetésre ítéltetett.

Dér András Roglatitzai súlyos betegsége miatt Szabadon el bocsájtattván.)

Csantavérik:

19. Muzsla Albert 25,
20. Kiss István Bezdányi 25,
21. Turzai György 25,
22. Jeszenszky Ferencz öregségének tekintetébül 12,
23. Pesti György " " 12,
24. Molnár Mártony " " 12,
25. Gyuritza Antal gyermekkorának tekintetébül 12,

Topolyaiak:

26. Tóth István 25,
27. Rakóczky István 25,
28. Varga Mihály 25,
29. Pásztor Jóska 25,
30. Kokrev János 25,
31. Kovács András 25,
32. Kerekes Jozseff 25,
33. Lajsa András 25,
34. Hajnal György öregségének tekintetébül 15,
35. Brinza János gyermek korának tekintetébül 12,

Moholyi:

36. Surián Mártony 25

Bott ütésekkel meg-büntetvén Szabadon elbotsájtattak. Mindnyájan egyetemben a Fegyverekben okozott károknak, úgy el-tartásukra fordított költségeknek vissza térítésére ítéltetvén. És mivel végtére a' fölyebb érdeken sokaságnak tömlöztöktül való el-mozdításában a Pandurok el-széllesztésekben pediglen a katonaság magokat meg-külömböztették légyen, azoknak érdem szerint való meg-jutalmaztatása a Tekéntetes Törvény Széknek alázatossan ajánltatik.

Fel jegyzette Knézy Mátyás Vicenotarius

A Helytartótanács már idézett 1820. május 9-én kelt 12.604. sz. alatt tudatta a megyével, hogy az álremetét erőszakosan kiszabadítók peranyagát és az ítéletet átvizsgálta, azt helybenhagyta és az anyagot azzal küldi vissza, hogy a kiszabadítani akarók eddigi elzáratásukkal eleget tettek a büntetésüknek, bocsássa őket szabadon a megye. Ugyanakkor a kiszabadítókat kötelezze, hogy odahaza folytassák rendes foglalkozásaikat és tartózkodjanak eddigi vallási rajongásaiktól és időnként kötelesek voltak Zomborban jelentkezni.

A Helytartótanács vizsgálatát megelőzendő, Egri István még nem jogerősen elítélt Liszka Márton topolyai jegyző által írt esedező levélben fordult a *Vármegyének Tekéntetes Nemes Statusokhoz és Rendekhez mint kegyes Urakhoz 's Pátronusokhoz, hogy Topolyán lévő Gazdaságának megtekintésére és rendben szedésére, hogy bizonyos időre haza mehessen:*

Még elmúlt 1819-ik Esztendőben hamis Remetének Társaságában keveredvén a' véget, hogy hibásnak találtattam Tekéntetes Nemes Vármegye Tömlöczében estem. Mint hogy pediglen azon idő olta Topolya Mező Várossában lévő, és másfél sessió Földhöz alkalmaztatott Gazdaságot, mitsoda állapotba nagyon soha meg nem tekinthettem. A' végett Tekéntetes Nemes Statusokhoz, mint kegyes Urakhoz folyamodván nagy alázatossággal esedezek, hogy engemet ezen ide ./i. zárt kezes Levélnek ereihez képeest Gazdaságnak megtekintetése, és rendbe hagyása véget valami bizonyos időre (ha másképen nem, legalább őrizet alatt) hazza botsajtani kegyessen méltoztatnék.

Melly alázatos könyörgésem, és esedezésem utánn maradok, és vagyok Topolyán Februarius Holnapnak 8-dik napján 1820

Tekéntetes nemes Statusoknak és Rendeknek

alázatos legkissebb szolgálja

Egri Istvány Topolyai Lakós, és

mostanában Tömlöztben lévő rab

A fenti levelében a mezőváros alábbi *kezes Levelére* hivatkozott:

Mi alább irottak Topolya Mező Város Lakósai ezen levelünk rendében adjuk tudtára mindenkinek a'kiknek illik bizonyítván, hogy Egri Istvány Lakósunk helett a'ki mostanában hamis Remetének társasága miatt Nemes Vármegye tömlöczében tartattik kezesek leszünk olly móddal, és hozzá adással, hogy ha Gazdaságnak meg tekintetésére bizonyos időre Haza botsajtatik, őtet kívánt időre mindenkor elő állítani tartozunk. Ellenben: hogy ha őtet elő nem állíthatnánk, helette őtt száz Forintokat lefizetni ezen kezes Levelünk által magunkat kötelezünk.

Mellynek is nagyobb ereire és elhitére kiadtuk ezen alá írt nevünket, és saját kezünk kereszt vonyásával megerősített kezességről szóló Levelünket. Költ Topolyán Februarius Holnapnak 5-ik napján 1820.

Mi előttünk

Sinkovits József Bíró

Mák Istvány

Misinszki Mihály

Holovits Istvány

Bodo Istvány

Palásti Istvány

Pelle András Topolyai Lakósok

Tölgyesi Tamás

Keczeli Mártony Esküttek Topolya Mező Város.

Úgy látszik, a kérelemnek volt foganatja, Egri hazaengedték, de 1821. május 7-én megkezdte büntetése hátramaradt részének a letöltését. Szeptemberben felesége, Szabó Anna fordult esedező levélben a *Nagyságos s Tekintetes Patséri Odry András Urhoz Cs. 's K. Tanácsossághoz, Tekintetes Nemes Báts és Bodrogh Törvényessen egyesült Vármegyék' Első All-Ispány Urhoz mint Kegyes Urhoz s' Pátronushoz:*

Bizonyos Egri Istvány nevezetű hitves Társom másképp Topolyai Lakós hamis Remetének követői által bévádoltatván, mint ha Ő is velük egyet értvén azon Társaságban lett volna, melly miatt büntelenül meg fogattatván, valami húsz hetek előtt Tekintetes Nemes Vármegye Zombori Fogházába bé is küldtetett, a'hol mostanában is tartatik.

Mint hogy pedig azon nevezett Egri Istvány Társom Topolya Mező Várossában másfél Sessios Gazda lévén, a'hoz szükséges számossabb jószágai is vólnának, én mint aszony nyoltzad magammal és pedig viselős állapotban ide haza maradván gazdaságnak folytatására, és jószágnak gondviselésére elégtelen vagyok.

Ezen okra való nézve Nagyságodhoz mint Kegyes Uramhoz, 's Pátronushoz folyamodván, nagy alázatossággal térden álva esedezek és könyörgök, hogy ezen nyomorúlt és viselős állapotomat tekintetbe venni, és Egri Istványt Tömlötzben sinlődő hitves társomat kezességre következő Törvényig ki botsajtatni kegyesen méltóztatnék, külömben minden Jószágom veszendőbe léssen.

Melly alázatos könyörgésem ú, és esedezésem után magamat tapasztalt további kegyes kegyelmében ajánlván maradok és vagyok Topolyán 8-ik September 1821.

Nagyságos 's Tekintetes Consiliarius és Első All-Ispány Urnak

alázatos legkisebb szolgálója Egri, született Szabó Anna

Topolyai Lakósné

Volt-e foganatja a feleség kérelmének, arról nincsenek adataink.

*

A hamis remete száműzésével nem csillapodtak le teljesen a kedélyek. A börtönből kiszabadult Kecskés Klára és Áts Katalin tovább izgatta a népet. Erről tudósította 1821. február 13-án Bács megyét Újvári Dávid, a kalocsai érsekség magas rangú egyházi méltósága:

Kecskés Klára és Áts Katalin Frankovics Mihály követői – erről a hegyesi plébános tájékoztatott bennünket – olyan messzire mentek meggyőződésükben, hogy híveikkel egyetemben zarándokruhába öltözve kordával magukat körülövezve mindenáron azon igyekeznek, hogy a tudatlan nép közül követőket toborozzanak maguknak. Azt hirdetik, hogy Frankovics Mihály Isten fia, és amíg a menyben voltak, Szent Anna arra utasította őket, hogy hirdessék ezt a népnek. Nemcsak Topolyán, hanem a környező falvakat és pusztákat járva toboroznak híveket és azt hirdetik, szívesebben meghalnak, semmint elálljanak meggyőződésüktől. Hogy a fentiekből ne származzon nagyobb baj, utasítottak a plébániák, akadályozzák meg mindenáron ebbéli ténykedésüket.

-

KRITIKAI SZEMLE

FOLYÓIRAT

DOKTOR ÚR, MAGA MINDENHEZ ÉRT?

*Ahol az önértelmezésnek és az öntudatnak a
nemzeti hovatartozás az alapja, gyenge lábakon
áll a tolerancia.*

(Kafka – közép-európai folyóirat – 2001. 1)

Új időszak kiadvány jelent meg *Aracs* címmel. Kétségtelenül örülni kellene annak, hogy anyagiak tekintetében éppen úgy, mint színvonal szempontjából állandó gondokkal küszködő szerény folyóiratcsaládunk új taggal bővült. Az első szám azonban inkább elsomorft, mint lelkesít. Nem az elképzeléssel van problémám, jóllehet a felelős szerkesztő Vajda Gábor programcikkében olvasható kitélt, amely szerint az *Aracs* „Radikálisan művelődési szellemű” folyóirat kíván lenni, nem igazán értem, mármint azt, mit jelent (het) a művelődés vonatkozásában a „radikálisan” kifejezés. Ez akkor sem világos, ha a fenti kitélt követően az olvasható, hogy a lap célja „az eddigieknél hathatósabban” szolgálni a „délvidéki magyarság fönnmaradását”. De a bevezetőt olvasva az sem világos, mire gondolhat a szerkesztő, amikor kinyilatkoztatja, hogy elsősorban „a magyarság sorskérdéseivel kapcsolatos konstruktív értelmiségi állásfoglalásokra, javaslatokra, főtárasokra, értékelésekre, ismertetésekre” számít, mármint, hogy mit fed a „konstruktív” jelző. Ami azonban nem derül (het) ki a programcikkből, azt eléggé egyértelművé teszi a szám néhány írása: nem a szándékkal van/lehet probléma, hanem a SZEMLÉLETTEL.

Tény, hogy Vajda megjegyzi, előttük „eleve megbélyegzett emberek nem léteznek”, hogy folyóiratukban „személyeskedésnek, előítéletek szerinti véleményezésnek nem lehet helye”, de a cikkek írói – maga Vajda, de még inkább Gubás Jenő – az ígért toleranciát „radikálisan” átértelmezik.

Ha az *Aracs* szemléletéről kívánunk képet nyerni, akkor ezt elsősorban Gubás Jenő *Magyarságudat-hasadás* című áttekintése és Vajda Gábor *A levelezésre várva* című vitacikke alapján tehetjük.

Cikkében Gubás Jenő nemcsak áttekinti a vajdasági (pardon: délvidéki) magyarság képzőművészeti, zenei, színházi életét, érinti irodalmunk, sajtónk és oktatásunk helyzetét, hanem mindről véleményt is mond. Elvégre valóban logikus, hogy egy fül-, orr-, gégegyógyász orvos a kultúra minden területén szakszerűen mozog (nehogy már délvidéki Németh Lászlónak gondolja magát!). Mielőtt azonban szakszerű véleményét kifejezné, Gubás körültekintően alapoz. Ezen azt kell érteni, hogy minősít, kategorizál és főleg insznuál. S teszi ezt a számára nélkülözhetetlen ellenségkép kialakítása érdekében: lássék, ő milyen elszánt, bátor, becsületes, egyszóval: karakán délvidéki magyar embőr.

Előbb megvádolja a jugoszláviai magyar értelmiség „egy töredékét”, hogy most is, mint a titói világban idegen érdekeket szolgál, akkor a „jugoszlávására volt büszke”, újabban a „kozmpolitizmus és a neoliberalizmus eszméjének” hódol, s tagadja az „egyetemes magyar kultúrához való kötődés fontosságát”, majd még fokozza a vádat, mondván, hogy értelmiségünknek az a rétege, amelyet Gubás doktor „pozicionálnak” nevez, „most, de a múltban is a nacionalista szerb hatalom védőszárnya alatt” tevékenkedik, bár már nem „kifejezetten bolsvista eszméket” követ, „de nagatfv értelemben vett (ál)liberalista, (ál)kozmpolita irányvonalon” mozog. S mindezt annak bizonyítékául hozza fel, hogy az értelmiség ezen rétege „nem rendelkezik megfelelő nemzetudattal”.

Nos, itt álljunk meg néhány mondat erejéig!

Jó tíz éve hallom, hogy van pozicionált értelmiségünk, ezt szajkózta a „történelmi VMDK”, amikor ellenségképét konstruálta, ezt említette magyarságtudatunk lélekébúvára Hódi Sándor, hogy mást ne említsek. Csakhogy: ki ült Milošević kanapéján, amint 1994. február elején a Forumban tartott klubesten maga dicsekedte el, ha nem Ágoston, a VMDK akkori elnöke, aki újabban Orbánhoz bejáratos, nyilván nem azért, hogy beszámoljon jövőjének, hogyan fut a tőle kapott autóska, miközben a délvidéki szöványok művelődési egyesületei türelmesen állnak sorba 100–2000 márkányi segélyért, hogy fát vehessen a hideg-rideg otthonok heti egyszeri befűtéséhez, vagy vegyenek egy pár csizmát a táncsopornak? Ki volt a Magyarok Világszövetségének alelnöke, ha nem Hódi? Akkor ki itt a pozicionált értelmiségi, talán csak nem az az egyetemi tanár, akinek harminc év szívfő munkája kellett ahhoz, hogy végigjárja a tudományos számárlétra minden fokozatát? Vagy a (színházi/irodalmi) kritikus, aki – mielőtt egy folyóirat kritikai rovatának szerkesztésére kérték fel; nyilván ettől lett pozicionált – évtizedeken át ette a véleménymondás keserves kenyerét? Teszem fel, nem más, csak saját nevemben a kérdést.

Hagyjunk fel uraim az ostoba ujjalmutogatással, nézzünk tükörbe, és végezzük a munkánkat, lehetőleg azt, amihez értünk.

Információk hiányában és kivált kontárként ne vádoljunk és ne ítélkezzünk, ahogy teszi a fül-, orr- és gégeszakorvos teszi Gubás művészetekről, oktatásról, sajtóról. Mert könnyen neveltségessé válhatunk, ahogy azzá vált Gubás is, amikor a képzőművészetről írva festőinken a „jugoszláviai magyar képzőművészeti nyelv”-et kéri számon, s nem tudja, mi a különbség téma/tartalom és formanyelv között. Azt hiszi, ha valaki nemzeti, főleg kisebbségi témákat fest, attól már művész, aki viszont nem, az „nem a magyar kultúrában gyökerezik”, s közben a cikkfró igazságtalanságok sorozatát követi el, amikor megdicséri a Nagy László költészetét („magas hófokon”, ez aztán szakkifejezés!!) megjelenítő Urbán Gábor, de megfélekedzik Almási Gábor frószobrairól vagy a vajdasági fróportrékat rajzoló Szajkó–Penovác-kettősről, az ő munkájuk nyilván nem eléggé nemzeti, amikor dicséri Dudás Antal pusztulásunkat ábrázoló munkáit, de nem vesz

tudomást Penovác Endre hasonló tárgyú tájképeiről, vagy éppenséggel magyarpuli-sorozatáról, Petrik homokképeiről vagy Maurits balkáni mappájáról. Hogy ne sorjazzam az ellenpéldákat. A zenészeken is magyar szellemiséget kér Gubás számon (mintha a szocrealizmus diktátumának szelleme éledne fel!), de ennél is szigorúbban ítél, amikor a színházi életről ír. Ezzel is az a gondja, hogy nem eléggé magyar, nem erősíti „a nemzeti öntudatot”. Hiányolja, hogy a színház nem „beszéli” a „délvidéki magyarság problémáiról, súlyos gondjairól, fogyatkozásairól, nemzettudat-vesztéséről”, amiről végső soron beszélhetne is, de nem valószínű, hogy minderről, s az itteni magyarság egzisztenciális gondjairól csak magyar darabok színrevitelével foglalkozhat a színház. Az újvidéki és a szabadkai színház utóbbi néhány évben tartott előadásai szinte másról sem szóltak, mint a hatalomról, amelyől, butít és nyomorba dönt. Könyörgöm, ez miért lenne távoli, idegen az itt élő magyarságtól, melynek ugyancsak a bőrére ment a játék? Az pedig, hogy követendő példaként Gubás a több mint tíz évvel ezelőtt innen elköltözött Daróczi Zsuzsa Pilinszky- és Weöres-estjét említi, egyszerre nevezhető megalázónak színházaink számára és rosszszándékúnak (mert kötve hiszem, hogy a két estnek volt/lehetett vajmi köze is a kisebbségi léthez és nemzeti öntudathoz, amit Gubás most olyan makacsul számon kér!), de a cikkről informálatlanságáról is árulkodik, főleg ha nyilván mintegy nyomatéku az is felemlíti, hogy a színésznő akkor szólaltatta meg Pilinszkyt és Weörest, amikor szilencium sújtotta őket, s közben nem tudja vagy nem akarja tudni, hogy amikor Daróczi valóban kiváló estjeit tartotta, a két költő versei már Magyarországon is megjelentek, amikor azonban erre ott még nem volt mód, akkor éppen a *Híd* közölte verseiket és írt róluk. Hogy van ez, amit valaki éretnél említünk, arról a másiknál nem veszünk tudomást?

Így érkezünk el az irodalomhoz és az irodalom oktatásának kérdéséhez, a Gubás-cikk azon részleteikig, amelyek elsősorban és személy szerint irritálnak, mert csúsztatnak, még inkább hamisítanak, és legpontosabban példázzák a gubásjenői nacional-populista szemléletet.

Gubás is elismétli a már annyiszor leírt, hangoztatott vádat, hogy a jugoszláviai magyar irodalom „»hivatalos« (nevezzük már meg egyszer név szerint is őket!) szövívi /.../ mindig az egyetemes magyar irodalomtól való függetlenséget és főleg a különbözőséget, a másságot hangoztatták”. Az utóbbit még tolerálná is Gubás doktor, jóllehet túlzást lát benne. A „függetlenséget” azonban sehogy sem tudja elfogadni, nem is azért találta ki. De miközben elméletet konstruál és vádol, nincs esze arra, hogy végiggondolja a tényeket. Nevezetesen azt, hogy nem vádolható az egyetemes magyar irodalomtól való elszakadás szándékával az, aki könyvet írt Nagy Lászlóról és Juhász Ferencről, Kassákról és Kosztolányiról, Móriczról és az avantgárdról (Bori Imre), az, aki kritikák és tanulmányok sorát jelenteti meg az újabb és a legújabb magyar irodalomról (Bányai János és Utasi Csaba), az, aki elsőnek dolgozza fel a magyar művészregény történetét (Harkai Vass Éva) vagy aki – magamról sem feledkezhetem meg – irodalmi lexikont csinál s ebben feltünteti a vajdasági frókra vonatkozó magyarországi szakmunkákat, elsőnek írja meg a XIX. század utolsó és XX. század első évtizedeinek színikritika-történetét?! Hogy csak azok közül említsek néhány potenciális vádlottat, akikkel együtt dolgozom (és ne a könyvkiadásban, a lap- és folyóirat-csinálásban tevékenykedőket is), s akiket cikke zárórésében Gubás rossz magyaroknak tart(hat), mert szerinte mint az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék tanárai nem szívfűgyű(n)k a „magyar nemzettudat erősítése”, mert oktatásunk szerinte „szellemiségében sajnos nem magyar”. Először: ezt Gubás

honnan tudja? Nemcsak mindenhez ért, de talán kémhálózata is van. Mert különben honnan tudhatná, hogy mit tanítok az órákon Csokonairól, Kölcseyről, Vörösmartyról, Petőfiről, Aranyról, Madáchról, a Lilla-dalokról, a *Hymnusról*, a *Szózatról*, a *Nemzeti dalról*, a *Buda haláláról*, *Az ember tragédiájáról* vagy Zomborban/Szabadkán Benedek Elekről, a Bóbitáról, a Lóci-versekről, Mészöly meséiről? Persze az is lehetséges, hogy minderről és még sok minden másról Gubás szerint nem elég szakmai igénnyel beszélni, írni (tanulmányt, tankönyvet), ha közben nem döngetjük a mellünket, hogy magyarok vagyunk, magyarok, akiknél (nyilván) nincsenek külön emberek a földön. Hát, bevallom, nem döngetem a mellem, s a diákokat sem mellődöngetésre neveltem, hanem arra, hogy gondolkodjanak, igényesek legyenek és mindenhez, amit én mondok, ahhoz is, tudjanak kritikusan viszonyulni. Nem Gubás elképzelte magyarokat nevelek, hanem magyar értelmiségieket, akik előbb értelmiségiek s azután magyarok. Tudom, hogy ez nem elég, ahogy nem elég, ha tankönyvet írunk, ha színházat csinálunk, ha kritikát írunk, ha irodalmi táborban tartunk előadást, ha tanulmányi kirándulásra visszük (Pestre!!) a hallgatókat, ha március idusára műsort csinálunk, ha..., ha... Mert, ha minderről Gubás doktor tudomást venne, akkor nem tudna vádaskodni, nem tudná megosztani a magyarságot, nem lenne alkalma nacionalista nézeteit közzétenni. Mert minek lehet másnak minősíteni amiatti sajnálkozását, hogy a JMMT képzőművészeti vándortárlata nem tekinthető a jugoszláviai magyar képzőművészet seregszemléjének, mert a kiállításon „szerb alkotók is jelen vannak”.

Így kerül kollízióba a vezércikk és a szám leterjedelmesebb, mindenhez hozzászóló, a bevezetőnél inkább programadónak tekinthető, szemléletet meghatározó Gubás-írás. Ugyanez mondható, más vonatkozásban Vajda Gábor vitacikkéről, melyben a Forum Könyvkiadónál megjelent Szenteleky-összes miatt veri el az újvidékieken a port. Miközben amiatt füstölög, hogy szükségtelen volt megjelentetni Szenteleky szépfírói és kritikusi munkáságának darabjait, inkább a levelezést kellene kiadni, vagy egy célirányos válogatást, mondjuk azokat az írásokat, amelyekből a kisebbségi gondolkodó szól hozzánk, nem tudja, hogy a Szenteleky-életmű nem négy, hanem öt kötetben jelent meg, a 2000-ben kiadott *Új lehetőségek – új köteleességek* című kötetben az 1931 és 1933 között írt tanulmányok, kritikák, cikkek és Szenteleky drámái olvashatók (ennyit a filológiai pontosságáról és a kritikusai tájékozottságról), nem szabadulhatunk attól a gondolatától, ha történetesen a Forum válogatást jelentet meg, akkor Vajda az összezt kéri a kiadón számon. Hibát kell keresni, ha nincs, ki kell találni. Közben viszont nem veszi észre saját szemében a gerendát. Vezércikkében eleve kizártnak ígéri a személyeskedést, az előítéleteket, de a Szenteleky-kiadásról írt cikkében önmagát cáfolja meg, amikor felpanaszolja a Szenteleky-opus mostoha sorsát, s közben elhallgatja, hogy Borinak monográfiája jelent meg „Vajdaság Kazinczyjáról” (Újvidék, 1994). De a Szenteleky-irodalomban akár a nemrég megjelent irodalmi lexikonunk is eligazíthatta volna, csak hogy – ha belenéz a szócikkbe – akkor romba dől az elmélete. Az is ostobaság, hogy ha nincs pénz, akkor nem Szenteleky-összeszt kell kiadni. Mert támogatás volt, s főleg mert arról hallgat a kritikus, hogy helyette mit kellett volna megjelentetni, illetve mi maradt támogatás nélkül. Arról nem is szólván, hogy ha valaki kizárólagosan bírál, akkor illene legalább utána nézni annak, hány fércmű jelent meg, s akkor kiderülne, nem az öt Szenteleky-kötet megjelentése az utóbbi tíz év legnagyobb kiadói hiba a Vajdaságban, ahogy Vajda gondolja.

Apropó, lexikon!

A *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikonról* is van kritika a számban. Szerzőként nincs szándékomban vitatkozni Tomán László *Egy nem létező irodalom lexikona* című bfrálataival, amely végső soron nem is annyira gonoszkodó, mint újabb frásai, néhány észrevételét köszönöm is, de azt nem hagyhatom szó nélkül, hogy nyolcvan év irodalmát Tomán nem létezőnek nevezi. Ez akkor is csúsztatás, ha irodalmunk jelenleg valóban válságban van. A cím tartozéka ugyanis egy évszám is – 1918–2000! –, amelyből csak az nem veszi észre, hogy a lexikon nyolc évtized irodalmáról készült, aki nem akarja. Arról nem is szólván, hogy nem más, mint Tomán László volt harminc éven át a vajdasági műveket kiadó Forum szerkesztője, aki száznál, de lehet, hogy kétszáznál is több könyvét szerkesztette ennek a nem létező irodalomnak, akinek immár két könyve is van, s aki a nem létező irodalomról formált véleményét egy most induló folyóiratban publikálja. Hogy is van? A nem létező irodalomnak új folyóirata jelent meg? Akkor létezik vajdasági magyar irodalom, vagy nem létezik?

Új folyóiratunk mindenesetre van, legalábbis egy száma megjelent, bár elgondolkodtat, hogy a toleranciát elutasító kiadvány támogatója az egyház. Tudja a támogató, miről írnak az *Aracsban*? Ha tudja, a lelke rajta, ha nem, annál rosszabb.

GEROLD László

KÖNYVEK

TARTÓZKODÓ VIZSGÁLÓDÁSOK

(Czeslaw Milosz: *Az Ulro országa*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001)

„Hosszú halogatás után mesélek most néhány szellemi kalandomról, amelyekről, ha szóba kerültek is olykor, nem szívesen, tartózkodóan beszéltem” – kezdi könyvét Milosz. A leginkább nagyszénekné minősíthető mű különös, egyszersmind kellemes vegyítése irodalom- és kultúrtörténetnek, vallásnak és vallomásnak, esztétikai és metafizikai eszmefuttatásnak.

Füzi László tömör összefoglalásával élve, a könyv „a spirituális hagyományt és annak eltűnését térképezi föl, azt a gazdag gondolkodástörténeti hagyományvilágot, amelyik a racionalizmus uralomra jutásával mintegy »kiiktatódott« az emberiség gondolkodásából” (*Tiszatáj*, 2001. szeptember). Ennélfogva érthető, hogy ezekről a dolgokról Milosz, mint mondja, „tartózkodóan” beszélt. A téma komoly elmélyülést igényel a tudományosság ellenében ható alkímia és kabala irodalmában, ez pedig nem éppen veszélytelen terepe a gondolkodásnak. Nem veszélytelen azért, mert azonnal az okkultizmus vadját vonja vele magára az ember; emiatt Milosz nemegyszer hangsúlyozza is, hogy az efféle spekulációkhoz és ködösítésekhez semmi köze és vonzalma nincsen. Veszélyes továbbá azért is, mert a spirituális hagyomány vizsgálata a „kizárólag művészeti-irodalmi kultúra” lefokozását vonja maga után, mint Milosz mondja: „elveszíti jelentőségét az úgynevezett szépirodalom”. Vagyis az irodalom „irodalmi” vizsgálatán túl már nem a mű esztétikai, poétikai sajátosságai a mérvadók, hanem az a jóval bizonytalanabb szempont, hogy mennyiben érinti a mű „az ember sorsára kiható legfontosabb gondolatokat”. Az ilyen

vizsgálódás pedig tudományos tekintetben mindmáig tabunak számít (legalábbis lengyel körökben, ezekre utal ugyanis a szerző közvetlenül).

Milosz a következőképpen vezeti fel a problémát: „Az irodalom nagy korszakaiban képes arra, hogy hozzászóljon az ember számára alapvető fontosságú kérdésekhez. Rossz időkben elveszíti ezt a képességét, és mintha el is felejtene, hogy vannak ilyen kérdések. Márpedig az elmúlt kétszáz évben nem volt alapvetőbb kérdés annál, hogy az ember elfogadja vagy nem fogadja el azokat a meggyőződésekkel, amelyek a »tudományos igazságot« alkotják. (...) Biztos, hogy az irodalom nemcsak a megismerés eszköze, de ha eleve lemond erről, és már nem tekinti betegségnek a betegséget, akkor elfogadja saját dekadenciáját. (...) Az unalom figyelmeztető jel. Miért olvassak prózaírókat és költőket, ha tudom, mit találok náluk...” Meghökkenő ostorozása ez a szépirodalomnak, kivált egy Nobel-díjas költő tollából, aki (mellesleg) a Kaliforniai Egyetem irodalomprofesszora; de a költők és gondolkodók szellemi elevenségét és bátorságát valószínűleg éppen az ilyen szembenállások, az árral szemben úszó intellektuális gyakorlatok mutatják a leginkább. Erről az alapállásról szemlélve tekinti át Milosz az utóbbi néhány száz év irodalmát és gondolkodását. Vizsgálódásainak értékét jelentősen emeli a hangvétel személyessége, kiegyensúlyozott nyitottsága, amelynek következtében a bírálat szigorja helyett a keresés, az előítélet nélküli gondolkodás nyugodt örömet nyújtja olvasójának.

A kiindulást – néhány fejezetnyi memoár jellegű részt követően – egy beékelődő referátum képezi, amely Dosztojevszkij vallási nézeteit tárgyalja. Dosztojevszkij regényei a modern ember legalapvetőbb antinómiáját ábrázolják, az objektív igazság és a hit küzdelmét, vagy másképp: az Istenember (Krisztus) és az Emberisten (a sorsát a tudomány által kézbe vevő, önmagát megváltó ember, azaz a Nagy Inkvizítor) harcát. Mint a referátum kifejti, az embernek választania kell e kettő között, és nincs biztos fogódzója ebben a kérdésben, melyet ha lecsupaszítunk, ahhoz a dilemmához érkezünk, hogy van-e szükségszerűsége az egyéni életnek, vagy minden ember „csak azért él, mert él”. Az utóbbi esetben az ember más egyéssel helyettesíthető számadatá válik, élete esetleges, véletlenszerű lesz, amiben a legrosszabb az, hogy az ember a saját szemében is lefokozódik, „hontalanságra ítéli magát”, így szellemi és erkölcsi viselkedése is ezt a hígabb állapotot fogja tükrözni.

Milosz könyve a továbbiakban Mickiewicz, Böhme, Swedenborg, William Blake (a címbeli Ulro országa is tőle származik, s azt a tájékat jelenti, „ahol a megnyomorított ember kénytelen elviselni a lelki gyötrelmeit”), Goethe, Oscar Milosz és mások (többnyire profetikus) műveinek vizsgálatán keresztül állít össze egy képet arról, hogy az utóbbi két-, háromszáz év gondolkodása milyen válaszokat próbált adni erre a nagyon is lényegbevágó problémára, milyen módon igyekezett elkerülni a hasadást a tudományos gondolkodás által felállított törvények és az emberi lélek bensőséges világa között. A sokrétű elemzés során Milosz a nagybetűs Képzlet fontosságát emeli ki, ugyanis az emberi képzeletben reméli megtalálni azt az összekötő kapcsot, amellyel az ellentétek feloldása megközelíthető. A hit és a tudás elkülönülésének nem az értelem, a (rendszerint hidegnek nevezett) ráció az oka, hiszen az értelem nagyon is emberi: képtelenek vagyunk abban hinni, amit nem értünk, vallja Milosz, Swedenborggal egybehangzón. A Krisztusba vetett hit semmiképp sem kerülhet összeütközésbe a kutató értelemmel, „ha ez az értelem abszolút tisztességes”; ily módon a hit és a tudás szembeállítása egy elhibázott, téves megközelítésnek tekinthető. A kérdésben döntő fontosságú szerepet játszik a képzelet,

mégpedig azért, mert a képzelet határozza meg az embernek a világmindenségről alkotott képét, sőt egész gondolkodását is. A képzeletet nem tarthatjuk másodlagosnak az érzékeléshez képest, ellenkezőleg, éppen a képzelet az érzékelés alapfeltétele, fejti ki Milosz (elsősorban Oscar Milosz *Les Arcanes* című metafizikai poemája alapján). A könyvben természetesen a modern tudomány és technika kiemelkedő eredményei is szóba kerülnek: ezek közvetlenül ugyan nem tehetők felelőssé az értékek széthullása, a szellemi és erkölcsi hanyatlás miatt, de Milosz hangsúlyozza, hogy a civilizációnak mindezek a jó oldalai „a hanyatláshoz fűződő szoros kapcsolatban keletkeztek, a hanyatlásból születtek, és maguk is hanyatlást nemzettek”. Egy korszak vége viszont szükségszerűen egy új korszak eljövételét is jelenti egyben. Ennek megfelelően a fentebb felsorolt szerzők többségénél megjelenik (legalábbis elvben megvalósítható ideaként) a „nagy helyreállítás”, az ember szétválasztott képességeinek újraegyesítése, az emberi és isteni rend apokatasztázisa (azaz a „coniunctio oppositorum”). A széthullás, felbomlás, hanyatlás apokaliptikus állapota után van remény a megújulásra: ez az, amiért a katasztrófát is érdemes elfogadnunk.

Jelenleg azonban még a megújulás előtt vagyunk, a széthullás metafizikai helyzetében, amelyet „a nagybetűkkel írt NINCS határoz meg”. Erről az állapotról a következőket írja Milosz (és bizonyára nem véletlen, hogy ez a rész Buddha *Tűzbeszédére* emlékeztet): „Nincs semmiféle hang, ami a világmindenségből szólna hozzánk, nincs rossz és jó, nem jön el az, amire várunk, és nem lesz semmiféle Ország. Az emberi személy, amely büszkén mutat ujjával önmagára: »én«, szintén illúzióknak bizonyult, mert csak tükörképekből áll, egyedül a hámszövet tartja össze. Illúzióknak bizonyult a szeretet, illúzióknak bizonyult a barátság, mert ahhoz, hogy létezzenek, kell valamiféle megértés, de hogy lehetne megértés, ha a nyelv csak minden egyes ember magányát fokozó hablaty? És mi marad e hatalmas NINCS közepében? Csak az idő, a sehonnan sehová száguldó, a szervezet sejtjeinek fokozatos pusztulásával mért abszolút idő.” Ebben a helyzetben Mickiewicz, Dosztojevszkij, Goethe, Blake, Oscar Milosz egész filozófiája is vereséget szenved: a tudomány visionárius megújítóinak gondolatai „legföljebb néhány kiválasztottat érdekelnek”. A civilizáció magára talált termékeiben; úgy tűnik, az ember nem vágyik másra, mint a szavak és képek lármájára, melynek „az a célja, hogy rákényszerítsék, mennyiségi kategóriákban gondolkodjon, és mintegy fordított távcsővön át nézzen másokat, így nézze magát is”.

A könyv (és az eddigi történelem) utolsó fejezeténél feltehető hát a kérdés, hogy van-e remény – hiszen az embernek, végül is, megadatott a választás szabadsága... Milosz tartózkodik, nem nagyon akar válaszolni a kérdésre; mindazonáltal a könyv utolsó oldalainak van némi pozitív, derűs(ebb) felhangja. Az Istenember és az Emberisten közötti választást illetően pedig nem mellékes, hogy könyvében kétszer is idézi Dosztojevszkij megjegyzését: „ha bebizonyítanak is, hogy a tudományos determinizmus oldalán áll az igazság, én Krisztussal maradnék”.

DANYI Zoltán

„MONDHATNI: KIBILLENTÜNK AZ IDŐNKBŐL”

Hász Róbert: *Végvár*. Regény. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2001

Hász Róbert *A Szalmakutyák szigete* című elbeszéléskötete (1995) és a *Diogenész kertje* című regénye (1997) után új regénnyel lépett a nyilvánosság elé. A tíz éve Magyarországon élő vajdasági származású író legújabb könyvében, a *Végvárban*, korábbi írásaiban megkezdett szerkesztési elvet alkalmazza. Erről ír kritikájában Pécsi Györgyi (*Kortárs*, 1998. 2.), aki szerzőnket a kortárs magyar irodalom azon vonulatába sorolja, amely oly módon keresi a megoldást a nemzeti kultúrák fölött is értelmezhető, a művészet nyelvén megfogalmazott mondanivalóra, „hogy távol tartja a műtől a szociológiai valóságot, s már nemcsak a filozófiai képlet rangjára emeli üzenetét, de olykor inkább illusztrált filozófiát művel, semmint irodalmat”.

Hász legújabb regényének egyik értelmezési lehetősége a világtól elzárt térség s a benne egymást keresztező idősíkok elemzése.

A regény szüzséje két szálon fut, amely a történet végén majd egymásba ér. A különböző eseményszálakat az időtérés választja el egymástól. Az elbeszélő időhöz viszonyítva az elbeszélés múlt idejű. A főhős, Maxim Lívius sorozott katonatiszt, aki két héttel a leszerelése előtt Negrovból áthelyezést kap Mavrov ezredes körzetébe, egy határ menti helyőrségbe. A regény azonban nem ezen események jelen idejével indul, hanem Lívius emlékei révén egy másik idősíkból, amely a hős közelmúltja. A többszólamú Idő dialektikája jön létre a regényben. Ily módon kezdettől fogva át-átszóvi egymást e két idősíki, melyek egyrészt kiegészítik, másrészt – a narráció a filozófiai eszmefuttatásokat – értelmezik egymást. Kiegészítik egymást, mert az emlékek felidézésével Lívius életéből kb. tíz év mozaikkockáit rakhatjuk össze. Értelmezik egymást, mert Murat százados időelméletének folyóhasonlata a narrációban objektíválódik: az emlékek szüzséje „utoléri” Lívius regénybeli történetét, amikor végül találkozik Fabrió papával a tengerparton.

A főhős még mielőtt megérkezne a helyőrségbe, már érzékelheti azt a misztikummal átszótt kozmikus légkört, amely szinte ráborul az egész várra és annak lakóira. Ez a homály, a Titok, mindenkit foglalkoztat – mint ahogyan Umberto Eco *A rózsza neve* című regényének krimiszálalában a gyilkosságok és a könyvtár rejtelme. Senki nem tudja, hogy miért van itt, mi a a teljesítendő Feladat, s meddig tart a szolgálat. Mindenki konstruál magának egy elméletet a fennálló helyzet magyarázatára: Prudonoff szakács Isten kezét hiszi a dolgok mögött, Mavrov ezredes rögeszméje az Ellenség a hegy másik oldaláról, Blinka ővezető meggyőződése, hogy földönkívüliek kísérleteznek velük, míg Murat százados „időficam”-elméletével keres magyarázatot: „... minden jel szerint számunkra, akik ezen a hegyen élünk, megállt az idő . . . , ha úgy képzeli el az időt, mint egy egyenes, változatlan sebességgel hömpölygő folyót, ahol a mi világunk, létrejötté óta, együtt úszik ezzel a folyóval, annak feksznén, követve az ár vonalát, akkor a mi helyzetünk itt olyan, mintha egyszeriben kiraktak volna bennünket a parton, a folyó mellett, megpróbálunk vele lépést tartani, de a sebességünk sohasem ugyanakkora, legtöbbször elmarad a folyónál, ritkán azonos vele, olykor gyorsabb”. A szereplők jóformán az Időről sem tudnak, s nincs kapcsolatuk a külvilággal. E zárt térbe Lívius kívüllálóként mozog, figyel és „nyomoz”. Ő is magyarázatot keres a körülötte zajló szokatlan dolgokra. „Lassan körülnézett, mintha a kaput keresné a két világ között. Aztán megrázta a fejét. Nem,

gondolta, vagy talán hangosan is kimondta, bármi történjen, nem veszíthetem el a józan eszemet, mint ezek itt.” Ő a kapocs a helyőrség és a külvilág között. Ő hozza a hírt, hogy az ország „szétesőfélben van”. A választ azonban maga Lívius is Sljoka géhástól kapja, mert ő az egyedüli, aki ismeri a valódi Feladat tartalmát és a Titkot.

A regény egyik szála tehát a helyőrségbeli jelen, a másik szála pedig az ifjúkori emlékképsorozat. Ez utóbbi egyrészt egy szerelem szövődése s alakulása, másrészt egy családtörténet titkainak felfejtése. A titokmotívum a regény mindkét szűzséjében felbukkan, homályosít, s megoldódik; fokozza a feszültséget, késleltet, s értéket képvisel – mindkét esetben negatívat. Cecil, Lívius szerelmének a nővére, elárulja a fiúnak anyja féltve őrzött titkát (hogy ő nem Fabio lánya), meggondolatlanságáért azonban az anyja kitagadja. A helyőrség titka már bonyolultabb, de a negatívumot a szolgálat megtagadása magában hordozza.

A *Végvár* szűzséjelemei felvetik a kérdést: Hász milyen mértékben használja fel a valóság szegmentumait regényében? Egyes emlékfoszlányok erosen asszociálnak a 90-es évek vajdasági emberének mindennapjaira, ugyanakkor megidézik a 80-as évek illuzórikusan távoli voltát. A marsall említése Tito személyét idézi, és a múlt eleven létét szimbolizálja. A motívum már a regény elején felbukkan, és szinte mozgatójává válik az eseményeknek. „És arra az őszre is emlékszel, kérdezte Antónia, amikor kiköltöztek a falunkba? Hát hogyan emlékezne. Abban az évben halt meg a marsall.” A kisebbségi lét tudatosodása, az országban dúló polgárháborúra való utalás elhomályosítja a távolodó múlt lebegő képeit. A helyőrségben uralkodó misztikus légkör azonban sejtet valamit az álló Idő, s a többszólamú Idő dialektikája által: transzcendentális hatalom irányítja az eseményeket. Külső ráhatás ez, hiszen a szereplők passzív alanyai e hatalomnak, egyedül Lívius igyekszik tettelesen sorsának irányítójává válni: dezertál, s a tengeret választja Fabrióval.

A transzcendentális hatalomról konstruált elméletek egyre inkább fokozzák a titokzatosságot. „És az a valami, kérdezte végül [Lívius], ami miatt itt vagyunk, ami miatt ezt az egész cirkuszt körülöttünk létrehozták, összefüggésben áll a szüntelenül visszatérő emlékeinkkel? Sljoka komoly arccal bólogatott. Pontosan. Ő idézi mindezt elő bennünk, ébren tartja folyton a múltat, ezért is hozták Őt ide, hogy nyugtuk legyen tőle.” „A fővárosban nem tudtak vele mit kezdeni, hallotta maga mellett Sljoka hangját. Ugyanazt művelte halála után ott is, mint itt: életben tartotta a múltat. Az új hatalmasok holtában sem voltak képesek megszabadulni tőle, minden cselekedete, műve egyfolytában kísérte őket, és az újdonsült vezéreket szüntelen saját múltjukra emlékeztette. Ezért idetelepítették, az Isten háta mögé, befalazták, mert így biztonságban érezték magukat. Gondolták, csak kis időre, aztán lám, ez lett belőle. Lehet, nem volt bátorságuk újra visszavinni. Most meg már talán késő is.”

Hász mítoszteremtése a marsall fantasztikus, belső kisugárzása köré épül, s az így módon válik „cselekvővé”. A hős isteni mivolta mítoszparafrázisa utal, mert egész hiedelemkör övezi; de ugyanakkor felmerül az a lehetőség is, hogy inkább legendával állunk szemben. A marsall tettei halála után továbbra is aktívan irányítanak, kisugárzása révén „cselekszik”.

A marsall titokzatos lényé – abban az értelemben, hogy élő közeget ural – által teremtett fantasztikumot és a mitikus, kozmikus hatást (mert az erődítmény zárt világ) teszi kérdéssé Lívius dezertálása. Lívius kívülálló marad mindvégig, nem válik a zárt

világ szerves részévé, mint Hans Castorp a *Varázshegyben*; megtartja autonómiáját *A rózsza neve* regényhőiséhez, Vilmoshoz hasonlóan. Lfívius számára értelmetlenné válik a Titok önfeláldozó őrzése.

SMIT Edit

SZÍNHÁZ

SZOPHOKLÉSZ: ANTIGONÉ

A szabadkai Népszínház Magyar Társulata és a Zsámbéki Nyári Színház előadása

Szophoklész tragédiájában Polüneikészről csupán beszélnek – Bocsárdi László rendezésében a halott testi valóságában jelen van. Ez a mozzanat sűrítetten jelzi: a szabadkai–zsámbéki előadás alkotói figyelmesen olvasták újra a drámát, s a műre rakódott előadás-hagyományoktól szabadulva igyekeztek ma érvényes interpretációt készíteni.

Ez az előadás ugyanis nem elsősorban az apa- és az anyajogú társadalmi berendezkedés, vagy a hagyományos vallási parancsokhoz hű, illetve a racionális gazdasági belátásokhoz igazodó emberek, a zsarnokság és a szabadság konfliktusáról szól, hanem arról, hogy mi a viszonyunk a halálhoz, mit tegyünk a halottakkal, s persze nem mellékesen a másság és a közép-szer tragikus ellentétéről is.

A halál felfoghatatlan és feldolgozhatatlan esemény, szeretteink testi elmúlása nem jelenti tényleges távozásukat: halottaink velünk maradnak. Ez a kijelentés csak mostanság tűnik közhelyesnek, amikor az egyénnek és a közösségeknek gyökeresen megváltozott a viszonya a halálhoz, magyarul: nem tudunk mit kezdeni vele. Az európai kultúrkörben, a civilizáció jelen fokán az emberek legtöbbször a halál hírére is félelemmel, viszolygással, zavarral reagál.

A rendező értelmezésében a halál nem szakítható el az élettől, annak része, ha tetszik, ellenpontja, valójában tehát nincs abban semmi meglepő, ha Antigone odafekszik halotta mellé a ravatalra, ha beszélget vele, ha nem akar és nem bír elszakadni tőle. Szophoklész arról ír, hogy finom porréteggel fedik be Polüneikész testét, s nem arról, hogy hat láb mélyen a föld alá temették. Ez a gondolat vezette az alkotókat, amikor az előadás egyik visszatérő és hangsúlyos tárgyi elemének a homokot választották, amely pereg, elborítja a játékkeret, ujjal rajzolni lehet bele, rugdossák, kinek-kinek kijelölt és karakteres viszonya van hozzá, s ezáltal a halotthoz, a halálhoz.

Ez a viszony azonban nem csak és nem egyszerűen magánemberi kapcsolat, hiszen Polüneikész, annak végtelen tette és teteme mást jelent Antigonénak, Iszménének, a thébai ifjaknak (ugyanis ezúttal a kórus nem a vének kara), vagy Kreónnak. Leképződik tehát egy hatalmi struktúra is, amelynek egyik pólusán áll a hatalmat bitorló Kreón a maga közép-szerúségében, félelmeivel, zsarnoki hisztériáival, gyengeségével, bizonytalanságával és kegyetlenkedésével, míg a másikon Antigone, a mániakusságával, az egyetlen célra koncentrációval, beszűkültségével, de a szeretetre és a megbocsátásra, az életre nyitottan. Két ember, két különböző viszony a halálhoz: a közép-szerűek mindenáron, becstelenségeket is vállaló ragaszkodása az élethez, és az élet szeretete ellenére is az

életről való lemondás képessége és nagysága. Ebben a polarizált konstrukcióban mindenki más csak e két végpont között helyezkedhet el, s paradox módon még a hatalom emberét félelemből, meghunyászkodással szolgáló eszközemberek is a középszerű uralkodó bucsását siettetik. Bocsárdi és alkotótársai kortárs drámává tették az *Antigonét*.

Mindenekelőtt nyelvében. A rendező és Sebestyén Rita dramaturg Trencsényi-Waldapfel Imre fordítását alaposan átdolgozta, régies fordulatait felfrissítette, s jelentős dramaturgiai változtatásokat is eszközölt, hogy mást ne említsek: elhagyták az iskolai memoriterként ismert, de a gondos filológiai kutatások szerint félreértelmezett Sok van, mi csodálatos, / De az embernél nincs semmi csodálatosabb kezdetű kóruszöveget. Végül is közvetlenebb, maibb hangzású lett a textus.

Bartha József olyan elvont teret alakított ki, amely elemeiben az ókori színpadra asszociáltat, de inkább a mai stúdiószínházi gyakorlathoz igazodik. A két egymással szembefordított nézőtérfél között háromtagú, egymást keskenyebb járókkal összekötő dobogósor húzódik. A középső a játék tényleges helyszíne, a két szélsőn egy-egy sátor áll: az egyik a királyi palota, vagy pontosabban Kreón és az ő oldalán állók térbeli jelzése, a másik – a legtágabb értelemben – Antigonéé. (Innen érkezik a temetést jelentő Ór, ez a barlang, ahova Kreón Antigonét száműzi, és ez a „ravatalozó” is.)

Míg a díszlet korhoz nem köthető, Dobre-Kóthay Judit ruhái inkább mainak hatnak, bár a jelmezek az anyagválasztás, a szabás, a színek rafinériájával az antik viseletet is idézik. Kreón világos, lezser öltönye, Haimón mai huszonévesek viseletét idéző szerelése, Antigoné és Iszméné, illetve az őket játszó színésznők egyéniségét egyaránt érzékeltető ruhadarabok önmagukban is jelentések, de különösen azok a jelmezelemek válnak fontossá, amelyek a figurákat látványban is értelmezik. Az Ór pilótasapkára emlékeztető fejfedője és vége-hossza nincs lándzsája az első pillanatban komikus alakot sejtet, ám mondandója és riadalma végül drámaivá teszi. Theiresziáson elnyűtt, kihűzt télikabát van, a vaktság jelzésére műanyagkeretes ócska szemüvegének üvegét leukoplaszt-darabkákkal ragasztották le. Antigonéra a búcsú monológkor csodálatos gyöngyökből álló fejdísz rak a tervező, jelezve, hogy ez a fiatal lány nő is, uralkodásra termett királyi sarj is. Kreón puha panamakalapot kap, amely önmagában is kifejezi a rendezői szándékot: a hatalomra került férfi középszerűségének hangsúlyozását. Nem elsősorban a jelmeztervező kompetenciájába tartozik, de a látványvilág meghatározó eleme két meghökkentő, de jól funkcionál kellék: egy kórházi betegszállító kocsis, amelyen Polüneikész holtteste fekszik, illetve egy elektromosan meghajtott toloszék, amely a királyi hatalom groteszk jelképe.

S a dramaturgiai szerepet betöltő, hol érzelmi háttérrel adó, hol a drámái eseményeket megerősítő, melodikus, máskor inkább ritmikus, elektronikus effektusokkal a koncepciót szolgáló zene, Verebes Ernő kompozíciója is az előadás maiságát erősíti.

A rendezői hangsúlyok legerősebben és a legárnyaltabban természetesen a színészi alakításokban jelennek meg. A viszonylag rövid próbaidő ellenére is minden részletében végiggondolt, kidolgozott, koreográfiai pontosságú játék született. A dráma közegét, az alapszituációt érzékletesen rajzolja meg a bordó öltönyük árnyalataival is jellemzett négy fiatalember, úgy is, mint Théba népének képviselői, de leginkább, mint a király környezetének tagjai, Haimón meg a lányok kortársai. Berobbanásuk a térbe olyan, mintha valahonnan és valaki elől szöknének, riadtan, hátukat egymásnak vetve csoportba verődnek, csirkecombot rágának, figyelnek. Amikor Kreón toloszékében begurul, szétrebbenek, s az ide-oda száguldó kocsit a dobogó széleinél, testükkel mintegy élő kerftést

alkotva igyekeznek megállítani. Később fokozatosan megjelenik gesztusaikban, mimikus vagy szóbeli reakciójukban a valós véleményük is, de hosszan, a király megőrültségéig mellette maradnak, mintegy a hatalom háttérét képezik. Nagypál Gábor, Csernik Árpád, Ralbovszki Csaba és Pálfi Ervin egyszerre alkot tömeget, és mutatja meg e tömegemberek valódi egyéniségét is.

Szövegmenyiség alapján Eurüdiké, az Ór vagy a Hírnök kis szerepnek számítanak, de ebben a felfogásban mindhárom alak fontos. Vicei Natália Kreón hitveseként olyan hatalomvágyó és elvakult asszony, aki néhány gesztussal is világossá teszi: férje sorsában nagymértékben részes. Az előadás tragédia volta nem zárja ki, hogy benne komikus elemek is megjelenjenek. Mindenekelőtt az Ór figurájában, akit Karácsonyi Zoltán játszik. Nemcsak a jelmeze és hosszú fegyvere teszi nevetségessé, hanem az a mód is, ahogy a félelmet, a behódolást és a nagy ember háta mögötti véleményalkotást a színész megjeleníti. Bocsárdi és Karácsonyi igen precízen egyensúlyoz a már-már bohóctréfák komikumára és a műfaj megkívánta tragikum határán. Összetettebb figurát mutat Törköly Levente a marcona kinézésű, alkatától s funkciójától elütő öltözetű Hírnök drámazáró monológjában. A véres események felidézésében leírás és kommentálás, cinizmus és megrendülés keveredik, némi abszurd ízt adva a szituációnak.

Fiatalok előadása ez az *Antigoné*, s ezt nemcsak a kórus már említett átértelmezése jelzi, hanem az is, hogy a játékosok mindegyike fiatalabb a tragédia magyar előadáshagyományában elfogadottnál, s a dráma ifjú szereplői a szokásosnál fontosabbak. Izménének lényegében két jelenete van, egy, amikor elutasítja Antigoné segítségkérését, a másik, amikor mindenki előtt osztozni szeretne nővére sorsában. Török Orsolya első megjelenésekor nyafka, mai csaj, másodszor viszont már öntudatos nő, aki ugyanúgy akarna felfeküdni bátyja nyughelyére, mint Antigoné. Két figura egy alakban, de nem a külsődleges megfogalmazás szintjén – ez Török Orsolya szerepépítkezésének lényege.

Káló Bélának még ennyi lehetősége sincs, hiszen egyetlen jelenetben kell megmutatnia apjához és Antigonéhez fűződő érzelmeit, s azok megváltozását. A színész ebben az egy jelentben teljes életfvet rajzol az elkényeztetett ifjúnak az apai akaratoknak megfelelni akarásától, a vele való kocódásától, a nyílt szembehelyezkedésig, a lázadásig, miközben generációs társai együttérzőn kísérik figyelemmel a férfivá érés koncentrált folyamatát.

S van egy harmadik fiatal: a halott Polüneikész, aki ebben az esetben ugyanolyan „élő”, mint a többiek, ugyanúgy részt vesz a cselekményben, mint mások. Pálffy Tibor alakítja e holtat. Élettelen látszatát kelti, ahogy magatehetetlen testét Antigoné húzza, cibálja, gondolzza, ápolja, ahogy összefekszik vele, ugyanakkor az életteleniségben is szeretet, együttérzés látszik: amikor a lány magára kulcsolja a halott karjait, azok, amikor megérintik Antigonét, mintha ölelésbe rándulnának. A cselekmény egy szürreális pontján a test ugyanúgy mozdul, mint a nővééré, ez a végső lökés ahhoz, hogy Antigoné lélekben könnyen vállalhassa a halálát.

Kovács Frigyes sem próbál agg vakot játszani Theiresziásként. Beleveti magát a guruló trónszékbe, s szinte magának mormogva a szavakat válaszolgat a király kérdéseire. Nem lehet pontosan eldönteni, hogy valóban tudja, amit mond, vagy blöfföl, de mindegy is, hiszen nem az igazság, hanem szavainak Kreónra gyakorolt hatása a lényeg. Mindenem túl van Kovács Frigyes jövőbelátója.

Az előadás kimenetele végső soron Antigoné és Kreón kapcsolatán múlik, s Bocsárdi rendezésében különösen nagy szerepe van e két figurát játszó színész kiválasztásának.

Antigoné: Szorcsik Kriszta, Kreón: Bíró József. A valószínűtlenül vékony, törekeny színésznőben hallatlanul nagy energiák feszülnek, s ez a kettősség szinte predestinálja őt erre a szerepre. Hiszen Bocszárdi elképzelése szerint Antigoné nem fenséges heroina, hanem a maga igazában feltétlenül hívó, megszállott, konok, céljától eltántoríthatatlan, ugyanakkor fivérét szinte szerelemmel szerető, esendő és érzelemgazdag nő. A szerep lényege a *mátság*, s Szorcsik Kriszta egész lényé hordozza a mátságot. Az ő Antigonéja halk szavú, csak a végsőkig feszített helyzetekben kiabál, szemben Bíró József Kreónjával, aki többnyire hangos. Szorcsik Antigonéjának igaza van, Bíró Kreónjának nincs – sugallja a két szereplő közötti dialógusok hangereje is. A színész nő finom, mégis erőteljes mozgás- és gesztusvilága a szerepformálás legplasztikusabb kifejezőeszköze. Az, ahogy Polüneikészt lemosdatja, egyszerre rituális cselekvés, és a testvére elvesztése felett érzett düh, kétségbeesés, de a szeretetnek is a kifejeződése. Vagy ahogy életéért Kreónnál esdekel, a rokon természetes gesztusával karolja át a férfit, s Bíró József karja először természetesen mozdul az ölelésre, de a gesztus megtörik: a két kéz mereven, a lány testétől eltartva lóg a semmibe. Bocszárdi ilyen képekbe sűríti a drámát, ezek a gesztikus és nonverbális mozzanatok teszik nagyon maivá a klasszikus szöveget. Szorcsik Kriszta alakításának csúcspontja a barlangot jelképező sátor előtt a nézőknek háttal elmondott búcsúja, amely a monológ felépítésében és interpretálásban is tökéletesen kidolgozott, de a figura érzelmi hullámvásását még ebben a pózban is maradéktalanul megérezkíti.

Bíró József alakítása úgyszintén kiemelkedő. Ő a középszer tragédiájának megjelentetésére is képes. Amikor megjelenik, nagyhangú, biztos a dolgában, hiszen működik az államgépzet. Ám amikor por kerül a kerekek közé, azaz valaki jelképesen eltemeti a város ellenségének kikiáltott Polüneikoszt, úgy kezd viselkedni, mint egy gyerek: nyűszít a félelemtől, toporzékol a dűhtől, kapkodva handabandázik. Fiával való jelenetében felgyorsítva és sűrítettebben ugyanezt a folyamatot éli át. Az előadás során kalapja – amelyet kezdetben egyszerre hetykén és fenségesen viselt – gyűrött ronggyá válik, mert Bíró a figura leépülésének fokozatait az egyetlen, végig a keze ügyében lévő tárggyal való, folyamatosan alakuló kapcsolatában is érzékelteti.

Az előadás végén a halott és élő szereplők együttes tömege Kreónt mint valami tárgyat emeli, görgeti, forgatja, hempergeti a levegőben, miközben a király záró monológját mondja. Bíró József Kreónja megőrül, s e bukás az általa sírba küldöttek büntetése.

Nyugtalanító katarzis.

NÁNAY István

KRÓNIKA

ELHUNYT VÉBEL LAJOS – Szeptember 7-én, életének 80. évében Újvidéken elhunyt Vébel Lajos újságíró, író, a Magyar Szó és az Újvidéki Rádió egykori főszerkesztője. A magyarok második világháborúbéli részvételének a történetét *A Petőfi brigád* (1968) címmel írta meg. 1984-ben a Forum kiadásában jelent meg *Írta és hűte Vébel Lajos . . .* című válogatás Vébel publicisztikai írásaiból.

MEGJELENT

Tomán László: *A bűnös irodalompolitikától az irodalom bűneiig*. Ötven év irodalmi vitacikkei. Kiadó: Atlantisz, Újvidék.

Burkus Valéria: *Nudista lelkek*. Önéletrajzi regény, levelek. Kiadó: Grafoprodukt, Szabadka.

Fehér Ferenc: *Krumpli Karcsi és társai*. Zsengék. Utószó: Dér Zoltán. Kiadó: Életjel, Szabadka.

KAFKA címmel új közép-európai folyóirat indult. Negyedévente jelenik meg öt nyelven, öt országban: Lengyelországban, a Cseh Köztársaságban, Magyarországon, a Szlovák Köztársaságban és a Német Szövetségi Köztársaságban. A folyóiratot a

Goethe Institut Inter Nationes e. V. adja ki, s eddig két száma jelent meg. Az első tematikus szám címe Úton Európa felé, s a (közép-)európai ember kérdéskörével foglalkozik, melyről Konrád György, Eörsi István, Slavenka Drakulić, Matthias Rüb, Katharina Raabe, Mircea Dinescu, Bora Čosić, Tomaš Kafka, Lothar Müller frását olvashatjuk. A második szám címe Idegen haza. A hazátlanság tapasztalatai merülnek fel Irena Brežná, Dalos György, Herta Müller, Mariana Marin, Werner Söllner, Rudolf Chmel, Josef Škvorecký, Richard Herzinger írásaiban.

RENDEZVÉNYEK

49. KANIZSAI ÍRÓTÁBOR – Szeptember 5-étől 8-ig rendezték meg Kanizsán az írótábort. A már hagyományosnak nevezhető szociográfiai, költői és fordítói műhely mellett az idén volt multimediális bemutató (több internetes honlap és irodalmi CD bemutatásával), a legjelentősebb újítás pedig a Szoba kilátással a . . . című projektum volt, amely egyszerre volt prózai, költői, dramaturgiai és internetes műhely is. Ez a program a világhálón és a helyszínen egy időben zajlott, s a résztvevők

a helyszínen be nem fejezett műveiket szeptember 25-éig küldhették el az Internet által. E mozaikkockák a www.zetna.org.yu Internet-címen álltak össze. Az idő mint a játék tere címmel szervezték meg a rendezvény zárótanácskozását. A tanácskozást Fekete J. József vezette, s a témához Sava Babić, Boško Krstić, Đorđe Kuburić, Zvonko Savić, Milovan Miković, Csányi Erzsébet, Faragó Kornélia és Lovas Ildikó szolt hozzá.

HERCZEG FERENC-EMLÉKNAPOK – Versecen szeptember 21-e és 24-e között tartották meg az idei Herczeg Ferenc-napokat. A rendezvényt Versec a XIX. század végén című kiállítással nyitották meg. A tanácskozáson előadást tartott Bagi Ferenc, Németh Ferenc, Andrić Edit, Dušan Belča, Molnár Csikós László, Ispánovics-Csapó Julianna.

CSUKA ZOLTÁN MŰFORDÍTÓ MŰHELY – Augusztus végén ötödik alkalommal rendezték meg a Csuka Zoltán Műfordító Műhely fordítótáborát Úrményházán. Az öt éves jubileum mellett a műhely névadójának századik születési évfordulóját is megünnepezték, s ez alkalomból megnyitották a Csuka házat, ahol a fordítók egész héten dolgozhattak. Idén legnépesebb a szerb–magyar, illetve magyar–szerb viszonylatban fordítók csoportja volt, emellett angolról magyarra, svédrol magyarra, németrol magyarra, románról szerbre, románról angolra fordítottak, s fordításkritikával is foglalkoztak.

CSUKA ZOLTÁN-ÉVFORDULÓ – Csuka Zoltán születésének 100. évfordulója alkalmából Érden a Csuka Zoltán Városi Könyvtár és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Pest megyei szervezete emlékülést tartott, melyet Pomogáts Béla, a Magyar Írószövetség elnöke nyitott meg, előadó: Utasi Csaba (Csuka Zoltán, a

vajdasági magyar irodalom „örök kovásza”), Pastyik László (Csuka Zoltán, a közvetítő), Pál Sándor (Csuka Zoltán: A visszatért Délvidék – új szempontok hatvan évvel később), Tüskés Tibor (Csuka Zoltán pécsi évei), Käfer István (Csuka Zoltán és Emil Boleslav Lukáč – az európai integráció előhírnökei) és N. Goller Ágota (Csuka Zoltán mint műfordító és a horvát irodalom).

CSÉPE-EMLÉKNAPOK – Csépe Imre-emléknapot tartottak Kishegyesen szeptember 28-án. Papp György köszöntötte a 85 éves Penavin Olgát, Bordás Győző Szeli István munkásságáról, majd Bence Erika Pap József költészetéről tartott előadást. Franyó Zsuzsa üdvözölte a hetvenéveseket: Barácius Zoltánt, Burány Bélát, Bela Durancit, Faragó Árpádot és Major Nándort. Fekete J. József méltatta a hatvanéveseket: Bodor Anikót, Gion Nándort, Papp Györgyöt, Utasi Csabát és Végei Lászlót. Előadást tartott még Szabó László az Ybl Miklós Főiskola tanára Kishegyes népi építészetről. A színház előcsarnokában Hornyák Ferenc üvegmunkáit állították ki.

SZÍNHÁZ

A TÓTÉK SZABADKÁN – Az évad első bemutatójaként került színpadra Örkény István remeke, a Tóték. Rendező, díszlet: Znamenák István (Kaposvár), jelmez: Cselényi Nóra (Kaposvár), színészek: Kovács Frigyes (Tót), Vicei Natália (Mariska), Körmöci Petronella (Ágika), Szloboda Tibor (Órnagy), Mess Attila (Postás), Katkó Ferenc (Tomaji plébános), Pesitz Mónika (Gizi Gézané), Szilágyi Nándor (A lajt tulajdonosa), Ralbovszki Csaba (Elegáns órnagy), Gabrić Nikola (A falu csendőre).

ZENÉLŐ HÁZ – A szabadkai Gyermekszínház szeptember 18-án Zenélő Ház

– aprókák címmel megnyitotta az idei évadot. A darabot Hózsza Éva és Ágoston Pribilla Valéria versválogatása alapján Hernyák György rendezte. Jelmez- és bábtervek: Jankovics Erika, díszlet: Kocsis Imre, zene: ifj. Kucsera Géza. Szereplők: Budanov Márta, Fridrik Gertrúd, Kocsis Endre, Szűcs Hajnalka, Vörös Melinda. Hangjukat adták: Szloboda Tibor, Katkó Ferenc, Szabó Palócz Attila, Ágoston P. Valéria. „A zenélő ház maga a világ, a minden, ahonnan előbújnak a zenélő, beszélés és mozgó tárgyak, holmik, hogy bizalmas kapcsolatot alakítsanak ki fiatal nézőikkel. A zenélő ház nyitott csodaéptmény, amelynek falai áttetszők, sőt tűnékenyek, és az igazi felépítés a lélekföltő közönségre vár.” (Hózsza Éva)

DRÁMAÍRÓVERSENY – A több évi magyarországi gyakorlat mintájára a Magyar Dráma Napiján (szept. 21-én) az Újvidéki Színházban került sor az I. Vajdasági Magyar Drámaíróversenyre. A kisorsolt témára – Még föl lehet kapaszkodni – Beszédes István, Kontra Ferenc és Szabó Palócz Attila írt drámát. Az előző nap írt jelenetek előadására szeptember 22-én került sor. A zsűri (Deák Ferenc, Káich Katalin, Romhányi Ibi) az első díjat Kontra Ferencnek (Buszfelvonás), a másodikat Szabó Palócz Attilának (Aktuállelektani szösszenet), a harmadikat Beszédes Istvánnak (Kecske a forró bádogtetőn) ítélte oda. A legjobb rendezés díját Mezei Kinga (Buszfelvonás) kapta, második László Sándor, harmadik Puskás Zoltán. A tervezett színészi díjakat a zsűri nem osztotta ki. (A három szöveget a Képes Ifjúság okt. 10-ei száma külön mellékletként jelentette meg.) – A díjátadást követően kihirdették az Újvidéki Színház közönségsvázatait alapján a 2000/2001. évi szezon legjobb színészeit. A nézők szerint a legjobb női alakítást Me-

zei Kingától, a legjobb férfi alakítást pedig Nagypál Gábortól látták.

KIÁLLÍTÁSOK

A MATICA SRPSKA GALÉRIÁJÁBAN – Szeptember 7-e és 29-e között két kiállítás volt megtekinthető a Matica srpska Galériájában Újvidéken. Az egyikben Mojak Aranka keramikus, iparművész 18 munkáját, melyeket az elmúlt három évized során alkotott, láthatták az érdeklődők. A tárlat anyagát 9 kerámia, 6 kép, 2 rajz és egy relief alkotja. A másik tárlat Petar Mojak grafikus 25 alkotását (14 kép, 9 rajz, 2 kerámia) foglalja magába. A művész elmúlt negyvenéves munkájának keresztmetszetét adja, kiemelve emberközpontú műveit.

A VÁROSI MÚZEUMBAN – Szabadkán a Városi Múzeumban Almási Gábor és Glid Nándor szobrászművészek hagyatéka volt megtekinthető. Gyermán Tibor művészettörténész és Sava Halugin szobrászművész adott betekintést a rangos alkotók munkásságába.

A BUCKA-GÁNYÓ GALÉRIÁBAN – Basch Istvánnak Szabadka jellegzetes épületeiről készített montázsfotóit – amelyek hamarosan monográfiában is megjelennek –, a szabadkai korzón lévő Bucka-Gányó galériában állították ki.

A KÉPZŐMŰVÉSZETI TALÁLKOZÓBAN – A kortárs szabadkai képzőművészek alkotásaiból nyílt kiállítás a Képzőművészeti Találkozóban. 57 művész küldte be alkotásait, s a zsűri (Irma Lang, Sava Stepanov, Olga Kovačev Ninkov) 37 alkotó 74 munkáját találta méltónak arra, hogy bemutatásra kerüljön.

MOLCER MÁTYÁS FESTMÉNYEI – Szeptember 11-én a szabadkai Žarko Zrenjanin utcai nyugdíjasklubban, a Né-

met Népi Szövetség támogatásával, kiállítás nyílt Molcer Mátyás festményeiből. A megnyitón az Edelweiss-trió mellett Bede Béla, Sava Halugin, Mirmics Károly és Weiss Rudolf is fellépett.

ZSÁKI ISTVÁN FESTMÉNYEI – Tópolyán a Hadseregotthonban nyílt meg szeptember 11-én Zsáki István helybeli festő 30. önálló kiállítása.

VÉGZETES KILENCVENES ÉVEK – Újvidéken Végzetes kilencvenes évek címmel szeptember 11-én nyílt meg. Az 57 szerző művei az elmúlt évtized képzőmű-

vészeti retrospektíváját mutatták be a Vajdasági Múzeumban, a kamenicai kastély művészeti galériájában, a Vojvodina Sport- és Üzletközpont galériájában, a Zlatno oko Galériában és az Ifjúsági Tribünön.

CSERNIK EMESE ALKOTÁSAI – Szeptember 22-én az Újvidéki Színházban Csernik Emese alkotásainak posztumusz kiállítása nyílt meg. A tárlatot Németh István nyitotta meg, ezt követően bemutatták a vajdasági költők versei alapján készült videoklipet.

SMIT Edit összeállítása

TÓLUNK – RÓLUNK

TÓLUNK

ÉS

Szathmári István: Oké, oké, persze, hogy az, novella – 2001. szept. 21. (38. szám)

Forrás

Gion Nándor: Aranyat talált (folytatásos regény – I. rész). 2001. 9.

Műhely

Tolnai Ottó verse – 2001. 4.

Fekete J. József: „Nausika kocsija után” (Szentkuthy Miklós: Fájdalmak és titkok játéka), kritika. – 2001. 4.

Új Forrás

Csányi Erzsébet: Ezredvégi statikus kalandidő (Bret Easton Ellis könyvéről). – 2001. 7.

Fekete J. József: Irodalmi izgalmak (Csányi Erzsébet könyvéről). – 2001. 7.

Hász Róbert: Regényklipek (kisprózaciklus). – 2001. 7.

Új Könyvpiac

Fekete J. József: Portré Szentkuthyról (Hegyi Katalin: Szentkuthy Miklós), kritika – 2001. 8–9.

Radics Viktória: Múlt és jelen (Alain Finkielkraut: A képzelt zsidó; Randolph I. Braham: Tanulmányok a holokausztról), kritika – 2001. 8–9.

RÓLUNK

Critikai Lapok

Bodó A. Ottó: Szerencés tizenhármás (Sziveri János: Szelfdítések, Újvidéki Színház; Shakespeare: Macbeth, Kosztolányi Dezső Színház, Szabadka), kritika – 2001. 9.

Darvay Nagy Adrienne: Ketten a legjobb rendezők közül (Szloboda Tibor: boszorkánykonyhája), kritika – 2001. 9.

Gerold László: Az elévülhetetlen (Szigligeti Ede: Liliomfi, Tanyaszínház), kritika – 2001. 9.

Valádi István: Mindenki másképp csinálja... (Mrozek: Emigránsok, Sziveri János: Szelfdítések, Újvidéki Színház; Shakespeare:

Macbeth, Kosztolányi Dezső Színház, Szabadka), kritika – 2001. 9.

Forrás

„Földre szálltam a tematikában” (Gion Nándorral beszélget Erdélyi Erzsébet és Nóbel Iván). – 2001. 9.

Kortárs

Olasz Sándor: Hász Róbert: Végvár, kritika – 2001. 9.

Kritika

Zappe László: Nyikolaj Erdman: Az öngyilkos (Újvidéki Színház), kritika – 2001. 9.

Új Forrás

Fekete J. József: Irodalmi izgalmak (Csányi Erzsébet: Világirodalmi kontúr), – kritika – 2001. 7.

- Aleksandar Tišma*: A Vajdasági Írók Egyesületének régi-új táblája 1111
Géber László: Éjféle gondolatok a rádióban 1113
Bori Imre: Két szomszédvár (*tanulmány*) 1128
Szeli István: Szeptemberi töprengések Morvai István elhunytának ötvenharmadik évfordulóján (*tanulmány*) 1133
Szombathy Bálint: Ács József és a TAKT (*esszé*) 1143
Virág Gábor: A kordások pöre II. (*tanulmány*) 1148

KRITIKAI SZEMLE

Folyóirat

- Gerold László*: Doktor úr, maga mindenhez ért? (Az *Aracs* folyóirat induló számáról) 1159

Könyvek

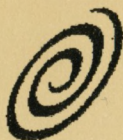
- Danyi Zoltán*: Tartózkodó vizsgálódások (Czeslaw Milosz: *Az Ulro országa*) 1163
Smit Edit: „Mondhatni: kibillentünk az időnkből” (Hász Róbert: *Végvár*) 1166

Színház

- Nánay István* (Budapest): Szophoklész *Antigoné* 1168

KRÓNIKA

- Smit Edit* összeállítása 1172

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
 MINISZTERIUMA

E számunk megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődésügyi Titkárság, a Nyílt Társadalomért Alap, Jugoszlávia, valamint a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Kulturális Alapprogramja és az Illyés Közalapítvány támogatta

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2001. október. Kiadja a Forum Könyvkiadó Kft. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/57–216. e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–603–8–10750-es zsíroszámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 480 dinár. Egyes szám ára 40, kettős szám ára 80 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 115 DEM. – Készült a Forum Holding Nyomdájában Újvidéken. – YU ISSN 0350–9079